

Doktori (PhD) értekezés

**Családi tényezők összefüggései
a pályaidentitással és párkapcsolati
elköteleződéssel készülő
felnőtség idején**

Asztalosné Elekes Szende

Debreceni Egyetem – BDT
2024.

CSALÁDI TÉNYEZŐK ÖSSZEFÜGGÉSEI A PÁLYAIDENTITÁSSAL ÉS PÁRKAPCSOLATI ELKÖTELEZŐDÉSSSEL KÉSZÜLŐDŐ FELNŐTTSÉG IDEJÉN

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében
a pszichológia tudományágban

Írta: Asztalosné Elekes Szende okleveles pszichológus

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája
(Pszichológia doktori programja) keretében

Témavezető: Páskuné Dr. habil. Kiss Judit

.....

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 202.....

NYILATKOZAT

Én, Asztalosné Elekes Szende, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

.....

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Jelen munka létrejöttéért köszönettel tartozom elsősorban témavezetőmnek, Páskuné Dr. habil. Kiss Juditnak, aki mindvégig készségesen támogatott, gondos iránymutatásaival segítségemre volt.

Hálás vagyok Dr. Komlósi Piroskának, hogy kutatói munkám tervezési fázisában segítette az elindulásom, ötleteivel inspirált.

Továbbá köszönettel tartozom kollegáimnak, Somogyiné Dr. Petik Krisztinának, valamint Dr. Kézdy Anikónak, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola oktatóinak a biztatásukért, a szakmai együtt gondolkodásért. Köszönöm a Sapientia Főiskola könyvtárvezetőjének, Török Beátának, valamint a többi könyvtáros munkatárs fáradhatatlan munkáját, amellyel elérhetővé tették számomra a szükséges irodalmakat.

Köszönöm Szögeczki Sárának, Hajnal Petrának és Dabóczi Annának, hogy kutatótársként bekapcsolódtak a munka egy-egy fázisába, amiből gyümölcsöző szakmai együttműködés fakadt.

Köszönöm kollegáimnak, Vida-Baráth Mártának és férjének, Vida Józsefnek a szöveggon-
dozás, szerkesztés terén nyújtott segítségét.

És végül, de nem utolsó sorban köszönöm családomnak – férjemnek és szüleimnek – hogy az elmúlt évek során szeretettel mellettem álltak, bátorítottak és kitartásra buzdítottak a nehezebb időszakokban.

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	1
I.1. Problémafelvetés.....	1
I.2. Célkitűzés	5
I.3. A dolgozat felépítése	5
II. FELNŐTTÉ VÁLÁS, IDENTITÁSALAKULÁS A KLASSZIKUS ÉS ÚJABB ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEK TÜKRÉBEN	6
II.1. Daniel J. Levinson elmélete	6
A korai felnőttkor szakaszai	7
A korai felnőttkor fő életfeladatai	8
II.2. Erik H. Erikson pszichoszociális elmélete	10
A serdülőkor krízise.....	10
A fiatal felnőttkor krízise: identitás és intimitás összefüggései	12
II.3. James Marcia identitásparadigma elmélete	14
Az identitásállapotok összefüggése más pszichológiai tényezőkkel.....	17
Az identitás vetületei, mérőeszközök az identitás vizsgálatára	18
Pályaidentitás, pályafejlődés.....	19
A párkapcsolati formákról alkotott vélekedések mint az identitás egyik területe	22
II.4. A készülődő felnőtttség.....	23
A készülődő felnőtttség sajátos jegyei.....	24
A jelenséggel kapcsolatos viták.....	27
II.5. A „kapunyitási pánik”.....	29
A jelenség bemutatása, társadalmi háttere.....	29
Empirikus kutatások.....	32
Kiút a krízisből.....	34
II.6. Összefoglalás.....	35
III. CSALÁDI TÉNYEZŐK ÉS IDENTITÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI	36
III.1. A származási családi háttér.....	36
Kétszülős vagy egyszülős családi háttér.....	36
A szülők válasának hatása a párkapcsolati intimitásra és elköteleződésre.....	37
III.2. Szülői nevelési stílusok.....	38
III.3. Kötődés, kötődési stílus	41
Korai kötődés és felnőttkori kötődés kapcsolata.....	41

A szülőhöz fűződő kötődés és az identitásalakulás kapcsolata.....	43
III.4. A családi tényezők és identitás összefüggéseit vizsgáló kutatások összegzése.....	46
IV. VIZSGÁLATOK	48
Etikai megfontolások	48
IV.1. Első vizsgálat: A párkapcsolati formákkal, elköteleződéssel kapcsolatos vélekedéseket vizsgáló kérdőív kidolgozása.....	48
Célkitűzések, hipotézisek	48
Vizsgálati személyek	50
Mérőeszközök	51
Eljárás	52
Eredmények.....	53
Rövid összefoglalás.....	71
IV.2. Második vizsgálat: A szülői nevelési stílusok, a származási családi háttér és az identitás összefüggései	75
Célkitűzések, hipotézisek	75
Vizsgálati személyek	76
Mérőeszközök	76
Eljárás	77
Eredmények.....	78
Rövid összefoglalás.....	89
IV.3. Harmadik vizsgálat: A szülői nevelési stílusok, szülőkhöz fűződő kötődés és identitás összefüggései	92
Célkitűzések, hipotézisek	92
Vizsgálati személyek	93
Mérőeszközök	94
Eljárás	95
Eredmények.....	95
Rövid összefoglalás.....	111
V. ÖSSZEZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	116
V.1. Az eredmények értelmezése, kritikai reflexió, további kutatási irányok	116
V.2. Az eredmények gyakorlati hasznosíthatósága, kitekintés	135
SZAKIRODALOM.....	137
AZ ÉRTEKEZÉS KIVONATA	148
ABSTRACT	150

I. BEVEZETÉS

“One of the great paradoxes of human development is that we are required to make crucial choices before we have the knowledge, judgment and self-understanding to choose wisely. Yet, if we put off these choices until we feel truly ready, the delay may produce other and greater costs.”

(Daniel Levinson)

„Nem tudok sehol sem leborgonyozni, anya, legalábbis egy bizonyos életmódnál nem.”

(Arthur Miller: Egy ügynök halála)

I.1. Problémafelvetés

Napjainkra annak a jelenségnek lehetünk tanúi, hogy egyre többen halogatják a felnőtt szerepekbe való belépést, a felnőttiséggel járó felelősségvállalást, egyszóval kitolódni látszik a felnőtté válás folyamata a huszoneves kor közepéig, végéig. Hétköznapi tapasztalat, hogy számos huszonöt-harminc éves fiatal felnőtt még otthon lakik a szüleinél, sokaknak nincsen perspektívával rendelkező, elköteleződésre épülő párkapcsolatuk, és szakmai téren sincs stabil pályára állva az életük.

Philip Zimbardo élesen fogalmaz a jelenséggel kapcsolatban: „Manapság sokuk [ti. a fiatal felnőttek (a szerző)] még húszas évei derekán vagy akár harmincas éveibe átnyúlóan is a szülei nyakán él, gyakran szó szerint, azaz velük egy háztartásban, így hosszabítva meg serdülőkorát, ami eképpen jócskán belenyúlik abba az életszakaszba, amely régebben már a karrierépítés és a családalapítás idejének számított. Sokan közülük inkább jó mélyre fészkelik magukat a biztonságos kuckót jelentő szülői házban, mint hogy egyedül lépjenek ki a bizonytalan világba.” (Zimbardo, 2016, 14–15.).

A felnőtté válás kitolódását, amelyet a hétköznapi tapasztalunk, alátámasztja számos demográfiai adat, amely az elmúlt néhány évtized változásait tükrözi. Az első ilyen változás a felsőoktatásban részt vevő réteg növekedése világszerte a posztindusztriális társadalmakban. Statisztikai adatok tanúsítják a felsőoktatásban részt vevő fiatalok számának folyamatos növekedését a fejlett társadalmakban: az Amerikai Egyesült Államokban például 1950-ben a 25 évet betöltött fiatalok alig több mint 5%-a rendelkezett valamilyen főiskolai végzettséggel, míg a 2000-es évek elejére ez az arány elérte a 30%-ot (United States Census Bureau, 2012). Hazánkban is

hasonló változásokat könyvelhetünk el. 1960-ban a felsőoktatás „felduzzasztását” előíró rendelkezést követően a 20–24 éves fiatalok 6,5%-a folytatott felsőfokú tanulmányokat – ezzel az aránnyal élvezőnybe kerülve Európa szerte –, míg 2000-re ez az arány már elérte a 44%-ot (Ladányi, 2002).

Ezek az adatok mutatják, hogy az elmúlt évtizedekben – vélhetően a II. világháborút követő általános gazdasági növekedésnek köszönhetően – egyre nagyobb lett azon fiatal felnőttek csoportja, akiknek lehetősége nyílt a továbbtanulásra. Ez a változás egyrészt maga után vonta a dolgozói szerepbe való belépés odázását, hisz a posztindusztriális társadalmak egyre kevésbé lettek „rászorulva” a fiatal felnőttek munkájára (Arnett, 2000). Ugyanakkor ez a jelenség más felnőtt szerepek vállalásának kitolódását is eredményezi, úgymint a házasságkötés és gyerekvállalás. A KSH adatai szerint hazánkban a házasságkötési magatartás jelentős változásokon ment át az elmúlt évtizedekben. A házasságkötések száma 1970 és 2010 között folyamatosan csökkent, aminek egyik legnagyobb demográfiai indoka a házasságra lépők életkorának jelentős emelkedése. Míg az 1970–80-as években a nők első házasságkötése átlagosan húsz-huszonegy éves korukban történt, a férfiaké huszonnégy-huszonöt évesen, 1990 után több mint nyolc évvel emelkedett a férfiak és nők első házasságkötésének átlagos életkora, míg a nemek közötti különbség nem változott (KSH, 2017). A Magyar Ifjúságkutatás adatai szerint, amely a 15–29 éves korosztály párkapcsolatokkal, gyermekvállalással kapcsolatos magatartását is vizsgálta, úgy tűnik, hogy 2000 és 2020 között felére (23%-ról 12%-ra) csökkent a házasságban élők aránya ebben a korcsoportban, és csupán 18%-uk nyilatkozott úgy, hogy jövőbeni tervei között biztosan szerepel a házasságkötés (Bognár és Erát, 2020).

A házasságkötés időpontjának kitolódásával értelemeszerűen későbbre tolódott az első gyermek születése is. Hazai adatok szerint a '90-es években „korábban nem tapasztalt dinamikával emelkedett az első és a további gyermeket vállaló nők átlagos életkora” (KSH, 2011). Hazánkban 2009-ben a nők első gyermeküket átlagosan 28 évesen vállalták, ami tizenöt év leforgása alatt egy öt éves emelkedést jelent az átlagéletkor terén (KSH, 2011), és ezek a tendenciák világszinten jelentkeznek a fejlett társadalmakban.

A társadalomtudományok megpróbálták leírni, megérteni a jelenséget, ami egyrészt a hétköznapi tapasztalatainkban, másrészt a demográfiai mutatókban megmutatkozik. Somlai Péter a szociológiai megközelítéseket összegezve a *posztadoleszcencia* fogalmával utal a fiatalok ezen új nemzedékére, akik a biológiai akceleráció ellenére „tovább járnak iskolába, később lesz belőlük főfoglalkozású kereső, később házasodnak és szülnék gyermeket, és úgy látszik, fő bajjuk, hogy nem tudnak felnőni” (Somlai, 2007, 9.).

A pszichológia oldaláról egyes szerzők *elköteleződési válságról* beszélnek, utalva arra, hogy korunkban a huszoneves korosztály tagjai nehezen és időben elhúzva döntenek mind a stabil

dolgozói szerepbe való belépésről, mind a végleges párválasztásról, családalapításról (Hajduska, 2015; Kopp és Kovács, 2006 stb.). Hajduska (2015) úgy véli, a kitolódó vagy elmaradó elköteleződés nemcsak a felnőtté válás idejét hosszabbítja meg, de a személyiségfejlődés szempontjából is előnytelen. Más szerzők – kevésbé a tudományos pszichológia irányából – a tanulmányi időszak és a dolgozói lét határához érő fiatalokat érintő *kapunyitási pánikeről vagy krízisről* beszélnek (Robbins és Wilner, 2001; Szvetelszky, 2005 stb.). Ezeknél jóval pozitívabb színezetű a *készülődő felnőttiség* elméleti koncepciója (Arnett, 2000; Lisznyai, 2010 stb.), ami az identitáselméleti paradigmát használva azt állítja, hogy az exploráció és elköteleződések, egyszóval az identitáskeresés mint életfeladat a fejlett országokban immáron kitolódik a huszonéves korba, ami számos előnnyel jár közép- és felsőközéposztálybeli „haszonélvezői” számára. Úgy véljük, hogy ez utóbbi, az identitásparadigma révén tudjuk legátfogóbban megragadni és vizsgálat tárgyává tenni a felnőtté válás „elodázásának” jelenségvilágát, amely ugyanakkor keretet biztosít a több területet érintő elköteleződési problémák megértéséhez is.

Próbálván közelebb kerülni a jelenség társadalmi okainak megértéséhez, a témával foglalkozó, elsősorban szociológiai tanulmányok rávilágítanak a nyugati típusú társadalmakban az elmúlt évtizedekben végbemenő társadalmi változásokra, amelyek eredménye a hagyományos, ún. szekvenciális életpályamodell tévesztése, a tanulmányi idő kitolódása és a felsőfokú képzés tömegessé válása, a munkaerőpiac új igényei, a külföldi tapasztalatszerzés elérhetővé válása, a családtervezéssel kapcsolatos normák átalakulása stb. (Somlai, 2007, 2010; Szvetelszky, 2005 stb.). Mindezek a folyamatok együttesen járultak hozzá a posztadoleszcenckek „új nemzedékének” kialakulásához, a felnőtté válás, identitásalakulás kitolódásához. A jövővel kapcsolatos egzisztenciális bizonytalanság megnehezíti az olyan tartós elkötelezettséggel járó döntések meghozatalát, mint a pályaválasztás, párválasztás, családalapítás (Somlai, 2007).

Bár a szociológiai jellegű vizsgálódások közelebb visznek a jelenség társadalmi hátterének megértéséhez, nem kapunk árnyalt képet az interindividuais különbségekről és azok lehetséges pszichológiai okairól. Azon túlmenően, hogy egy egész nemzedéket érintő jelenségről van szó, az tapasztalható, hogy nem minden fiatalnak jelent komoly krízist a tanulmányok befejezésétől a munka világába történő átmenet, nem minden fiatal „toporog” a nagy döntések meghozatala, az elköteleződések előtt. Felmerül a kérdés: milyen tényezők állnak az egyének közötti különbség hátterében? Az egyén életútjában milyen demográfiai és pszichológiai tényezők összjátéka valószínűsíti gördülékenyebb, valamint megnehezített felnőtté válást, identitásalakítást? Úgy véljük, ezen pszichológiai tényezők tanulmányozása segíthet közelebb kerülni a jelenség megértéséhez, hozzájárulhat a problémával küszködő fiatalok segítéséhez, illetve hosszú távon a megelőzéshez is.

Az egyén számára elsősorban a család jelenti a szocializáció bölcsőjét, ezáltal alapozódik meg az önmagunkhoz, másokhoz és a világhoz való viszonyunk (Horváth-Szabó, 2007). Kopp és

Skrabski (2006) úgy fogalmaz, hogy amennyiben sikerül „lehántani a sallangot arról, amit házasságnak és családnak nevezünk”, vagyis a családot nem pusztán egy formális kiüresedett rendszernek tekintjük, elmondható, hogy „soha nem volt olyan fontos a család és a házasság szerepe az egyén és a következő generáció életminősége, kiegyensúlyozottsága (...) szempontjából, mint a modern társadalomban” (Kopp és Skrabski, 2006, 221.). Kroger és Marcia (2011), valamint Waterman (1999) vizsgálatai rávilágítottak arra, hogy a származási család bizonyos jellemzői, a szülő-gyerek kapcsolat sajátosságai jelentős kapcsolatban állnak az identitásalakulással. Vizsgálatainkban ebben az irányban szeretnénk kutakodni; az a kérdés vezet bennünket, hogy a származási család egyes jellemzői (például a szülők nevelési stílusa, a szülőkhöz fűződő kötődés) milyen összefüggésben állnak a huszonéveskori identitásfejlődéssel.

Az identitás területei közül egyrészt a pályaidentitásra összpontosítunk. A klasszikus megközelítésekre alapozva feltételezzük, hogy a szakmai identitás a mai napig az egyik központi eleme az identitásnak; a fiatal felnőttek többségének önmeghatározásában fontos szerepet tölt be a választott szakma, a tanulmányaik, képzettségük. Ugyanakkor úgy véljük, hogy a pályaidentitás mellett egy másik fontos identitásterületet az képez, hogy a fiatal felnőttek hogyan vélekednek a párkapcsolati formákról, elköteleződésről, ezen a téren hogyan látják magukat a jövőben. A pályaválasztás és a pártalálás, a párkapcsolati intimitásra és elköteleződésre való képesség képezik a felnőtté válás két legfontosabb pillérét, életfeladatát (Erikson, 1968; Vikár, 1980; Bernáth, 1997; Kopp és Kovács, 2006 stb.). A fiatal felnőttek elköteleződési, lehorgonyzási nehézségei egyaránt megnyilvánulnak szakmai és magánéleti téren. Azt a hiányosságot tapasztaljuk, hogy az identitásalakulás és az elköteleződés vizsgálatának gazdag nemzetközi és magyar szakirodalmában nem áll rendelkezésre eszköz a párkapcsolati formákról alkotott elképzelések, elköteleződési hajlandóság mérésére. A ma létező identitást vizsgáló mérőeszközök az identitáson belül elsősorban a pályaidentitásra (Melgosa, 1987), valamint a vallási, politikai nézetekre, esetleg az értékrenddel kapcsolatos meggyőződésekre fókuszálnak (Bennion és Adams, 1986; Berzonsky, 1992 stb.). Némelyek, például az Ego Identity Process Questionnaire (Balistreri, Busch-Roschnager és Geisinger, 1995) vagy az Extended Objective Measure of Ego Identity Status (Bennion és Adams, 1986) emellett egy-két tétel erejéig kitérnek a nemi szerepekről alkotott vélekedésekre, barátságokkal, randevúzással kapcsolatos nézetekre és azon meggyőzések szilárdságára, hogy milyen típusú romantikus kapcsolatot tartanak elfogadhatónak maguk számára a kérdezettek (Balistreri és mtsai, 1995). Jelenleg nincsen tudomásunk olyan mérőeszközzel, amely kimondottan a párkapcsolatokra vonatkozó elképzeléseket, illetve az elköteleződési hajlandóságot vizsgálná. Az ‘elköteleződési hajlandóság’ ebben az értelemben elsősorban nem a konkrét partnerrel szembeni attitűdökre vonatkozik, hanem arra, hogy a lehetőségekhez mérten mennyire nyitott a személy a jövőbeni elköteleződés lehetőségére, az elköteleződésre épülő párkapcsolat létesítésére.

I.2. Célkitűzés

1. Munkánk egyik fő célkitűzése a pályaidentitás és párkapcsolati elköteleződési hajlandóság összehasonlító vizsgálata a fiatal felnőtt korosztály esetén.
2. Ebből fakadóan másik fő célkitűzésünk a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság fogalmának operacionalizálása, kézzelfoghatóvá tétele az identitásparadigma fogalmi keretét felhasználva. Célunk egy olyan mérőeszköz kialakítása és validitásvizsgálata, amely alkalmas a fiatal felnőttek párkapcsolatokra, kapcsolati formákra vonatkozó vélekedéseinek, elköteleződési hajlandóságának vizsgálatára az identitáselmélet fogalmait segítségül hívva.
3. Továbbá célunk a fiatal felnőttkori identitásállapotok hátterében álló lehetséges családi tényezők feltárása, amelyek közelebb hoznak az egyének közti különbségek megértéséhez. Kroger és Marcia (2011), Waterman (1999), valamint más vizsgálatok nyomán vizsgálatainkban három tényező: a származási családi háttér, a fiatal által észlelt szülői nevelési stílusok, valamint a szülőkhöz fűződő kötődés kerül figyelmünk középpontjába.

I.3. A dolgozat felépítése

Jelen dolgozat a következőképpen strukturálódik:

- a 2. fejezetben áttekintjük a felnőtté válás és identitásalakítás klasszikus elméleteit, majd rátérünk az újabb keletű megközelítések bemutatására, úgymint a készülődő felnőtté válás elmélete, valamint a kapunyitási krízis jelensége;
- a 3. fejezetben a szakirodalmat áttekintve bemutatjuk egyes családi tényezők és az identitásalakulás közti összefüggéseket;
- a módszertani részben bemutatjuk a témában végzett vizsgálatainkat: a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív kidolgozását és validitásvizsgálatát (1), a szülői nevelési stílusok, származási családi háttér és identitás összefüggéseit (2), valamint a szülőkhöz fűződő kötődés és identitás összefüggéseit (3) vizsgáló kutatásokat.

II. FELNŐTTÉ VÁLÁS, IDENTITÁSALAKULÁS A KLASSZIKUS ÉS ÚJABB ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEK TÜKRÉBEN

A következő fejezetben szeretnénk bemutatni a felnőtté válással foglalkozó néhány meghatározó elméleti megközelítést abból a célból, hogy az ide kapcsolódó, de egymástól viszonylag függetlenül létező elméleti koncepciókat, fogalmakat áttekintsük és összevethessük egymással. A dolgozatban időnként egymással váltakozva említjük a „felnőtté válás” és „identitásalakulás” kifejezéseket, arra alapozva, hogy mindegyik soron következő megközelítésben valamilyen identitás melletti elköteleződés a felnőtté válás lényegi elemét képezi.

II.1. Daniel J. Levinson elmélete

D. J. Levinson nevéhez fűződik az egyik legismertebb elmélet, amely az élethosszig tartó fejlődést vizsgálja, és amelynek koncepciója nagy mértékben hatott a felnőttkori fejlődés megértésére (Horváth-Szabó, Kézdy és S. Petik, 2007). Levinson szerint az emberi életciklus egy sor ún. struktúraépítő és struktúraváltó periódus váltakozásából épül fel (Kopelman és Glass, 1979; Levinson, 1986). Elméletében nagy hangsúlyt kapnak az utóbbiak, az átmeneti fázisok, amelyek egyfajta fejlődési hidat vagy határt képeznek két stabilabb periódus között (Horváth-Szabó és mtsai, 2007).

Levinson négy nagy szakaszra osztja az emberi életciklust, ezek közül a második az ún. *korai felnőttkor*¹ (Levinson, 1986). Bár az elmélet a hetvenes években keletkezett, a szerző elismeri, hogy a felnőttkorba való belépés folyamata sokkal hosszabb és komplexebb, mint amennyire gondolnánk. Úgy véli, a folyamat 17 éves kor környékén kezdődik és kb. 33 éves korig tart, tehát egy fiatalnak nagyjából tizenöt évre van szüksége ahhoz, hogy a serdülőkort maga mögött hagyva megtalálja a helyét a társadalomban, és elköteleződjön egy stabil életstruktúra mellett (Levinson, 1978). Levinson empirikus vizsgálatokkal támasztja alá elméletét: a hatvanas években negyven, különböző szakmai csoportokat képviselő, 35–45 év közötti férfival készített retrospektív interjúkat, hogy feltárja a felnőttkori fejlődés és életszakaszváltások különböző mintázatait (Kopelman és Glass, 1979). Eredményeit és elméletét a *The season's of a man's life* c. fő művében tette közzé.

¹ Eredetiben *novice phase*.

A korai felnőttkor szakaszai

A korai felnőttkor a *korai felnőttkorba való átmenettel* kezdődik (17–22 éves kor), ami egyfajta fejlődési hidat képez a serdülőkor és a fiatal felnőttkor között. A fiatal ebben az időszakban kezdi lefektetni felnőtt élete alapjait (Levinson, 1986). Ez az öt-hat éves periódus Levinson szerint két fő feladattal szembesíti az egyént. Először is el kell oldódnia gyermek- és serdülőkor világától, ami pszichológiai síkon megnyilvánulhat a szülőktől való érzelmi távolságvételben, elköltözésben, a szülők által képviselt világ valamiféle megkérdőjelezésében (Levinson, 1978, 1986; Horváth-Szabó, 2007). Ezzel párhuzamosan az a feladat vár a fiatalra, hogy a jövőbe tekintve korábbi fantáziáit és álmait átfogalmazza konkrétabb élettervekké. Levinson azt találta, hogy az általa vizsgált férfiak esetén ebben az átmenetben fontos szerepet játszott a katonaszolgálat, ill. a főiskola, amely kitágította látókörüket, formálta érdeklődésüket sok esetben a származási családjuktól eltérő irányokba. Az általa vizsgált férfiak esetén a legtöbb esetben diszkontinuitást vélt felfedezni a származási család életstílusa és a személyek választott életútja között. Levinson már akkor megfogalmazta, hogy egy olyan technológiailag fejlett és változó társadalom, mint az Amerikai Egyesült Államok, egyszerre hordozza magában a nagyobb szabadság előnyeit és terheit a fiatalok számára. A számos választási lehetőség miatt a fiatal arra érezhet bátorítást, hogy megkeresse a maga útját, ahelyett, hogy a szülők nyomdokaiban járjon² (Levinson, 1978).

Ezt az átmeneti periódust követi a *felnőttkorba való belépés szakasza* 22–28 éves kor környékén. Levinson úgy véli, ennek az időszaknak a fő feladata, hogy a fiatal felkutassa a lehetőségeit, kipróbáljon néhány kezdeti döntést, és kiépítsen egy első, átmeneti életstruktúrát (Levinson, 1978, 1986; Horváth-Szabó, 2007). Ebben a szakaszban a két fő feladat egyrészt az exploráció, a világ által felkínált lehetőségek kipróbálása, majd valamiféle elköteleződés szakmai, párkapcsolati, vallási, politikai téren. Ezek a döntések viszont nem nevezhetők véglegesnek, később lehetőség van felülírásukra. Levinson hangsúlyozza, hogy ebben a szakaszban a külvilág részéről és belülről is származik egy nyomás, ami arra készíti a fiatalt, hogy vállaljon felelősséget, „kezdjen valamit az életével” (Levinson, 1978). Az optimálisnak mondható fejlődés tehát az exploráció és az elköteleződések közötti egyfajta egyensúlyozás eredménye. Például lehet, hogy valaki elkötelezi magát egy szakmai pálya mellett, de magánéletét változékonyság jellemzi. Levinson a két szélsőséget tekinti problémának: egyrészt, ha valaki leragad az explorációban, és nem hoz komolyabb döntéseket, másrészt azt, amikor valaki nagy döntéseket hoz már a korai felnőttkori átmenet időszakában, és megkérdőjelezés nélkül törekszik a gyermekkori világgal való kontinuitás megőrzésére (l. még Marcia, 1966). Levinson szerint a struktúraépítés időszaka szubjektív síkon

² “In a technologically advanced, fragmented and changing society, such as the United States, he has the advantageous and burdens of greater choice. More options are available in his environment. He is encouraged to seek his own way, rather than to follow literally his father’s footsteps.” (Levinson, 1978).

egyáltalán nem könnyű: a kialakult életstruktúra nem teljesen vagy egyáltalán nem kielégítő a fiatal számára, és vizsgálati személyeinek nagy része beszámolt valamiféle krízisről ebben az időszakban (Levinson, 1978).

A *30 éves kori átmenet* (28–33 év) időszakában Levinson szerint lehetőség nyílik a kezdeti életstruktúra felülvizsgálatára, a hiányosságain való munkára, valamint egy másik, kielégítőbb életstruktúra alapjainak megteremtésére (Levinson, 1986). Ez az időszak egy átmenetet képvisel két struktúraépítő időszak határán, amikor a személy megáll, rákérdez arra, hogy mi az, amit eddig elért, milyen irányba tart az élete, és milyen változtatásokra lenne szükség. Levinson szerint az ember ilyenkor már nagyobb sürgetést érez, hogy komolyabb döntéseket hozzon, és változtasson, amin lehet, mert már „élesben mennek a dolgok” (Levinson, 1978). A legtöbb ember ilyenkor átél valamiféle „krízist”, elbizonytalanodást (Horváth-Szabó, 2007), így ez az átmenet lehet alig észrevehető, sima, de sok esetben fájdalmas, kritikus, a korábbi életstruktúra radikális megváltoztatását eredményezve.

Az átmenet végén – Levinson szerint – a felnőttkorra való készülődés ideje a végéhez kell érjen: a fiatal most már egy „teljes értékű” felnőtt, aki elköteleződött egy életstruktúra mellett, különös tekintettel a pályaválasztás, ill. házasságkötés és családalapítás terén (Levinson, 1978).

A korai felnőttkor fő életfeladatai

A korai felnőttkor főbb életfeladatai között Levinson a következőket említi meg: az Álom megformálása és megélése, ami egyfajta vízió, átmenet a fantázia és a konkrét életterv között; mentori kapcsolat létesítése egy idősebb, tapasztaltabb személlyel; pályaválasztás, valamint házasságkötés és családalapítás (Levinson, 1978). Dolgozatunk témája miatt most csak ez utóbbi kettőt szeretnénk részletezni.

Levinson megemlíti, hogy a fiatal felnőttekkel kapcsolatos társadalmi elvárás az lenne, hogy húszas éveik elején hozzanak szilárd döntést egy szakma mellett, és életüket állítsák rá erre a pályára. Ugyanakkor korát meghaladóan hangsúlyozza, hogy ez a feltételezés téves, mert a fejlődés nem zárul le a serdülőkor végéig. Egy pálya melletti döntés, a szakmai identitás formálódása szerinte egy komplex, szociális-pszichológiai folyamat, ami az egész korai felnőttkorra kiterjed, és sokszor azon is túlra (Levinson, 1978). Még ha a korai felnőttkori átmenetben hozott első döntés szilárdnak is tűnik, sokszor kiderül, hogy csupán az értékek és érdeklődés átmeneti kifejeződését tükrözi. Sokszor hosszú évek küzdelme, amíg egy fiatal széleskörű érdeklődéséből kikristályosodik egy szakmai irány. Levinson ezen a téren is a szélsőségeket tartja problémásnak: egyrészt, ha valaki kellő exploráció híján már a húszas éveik elején határozottan elköteleződik valamilyen pálya mellett, míg a másik véglet az, ha valaki a harmincas éveik előtt nem tud vagy akar elköteleződni egy szakmai

irány mellett, és megfosztódik attól az örömtől, amit az én és a társadalom szempontjából egyaránt értékes munkába való bevonódás jelent (Levinson, 1978; I. Marcia, 1966). A szerző úgy véli, hogy egy fiatal felnőtt a harmincéves kori átmenet időszakára fejezi be szakmai „novíciátusát” és éri el a teljes értékű felnőtt státust a munka mezején.

Ami a házasságkötést és családalapítást illeti, Levinson szerint a szakmai úthoz hasonlóan ez is hosszas fejlődési folyamatba ágyazódik, ami jóval a házasságkötést megelőzően kezdődik és azt követően is folytatódik. A korai felnőttkori átmenet fő feladata a férfi számára, hogy érett, kölcsönös kapcsolatokat tudjon kialakítani nőkkel, ami magában foglalhatja a vonzalmat, szexualitást, érzelmi intimitást, függőséget, gondoskodást, barátságot, tiszteletet, elköteleződést és ezek különböző kombinációit. Mindeközben megismerkedik a nők jellemvonásaival, valamint saját erőforrásaival és sérülékenységeivel. Levinson vizsgálatában az általa megkérdezett férfiak fele a húszas éveik elején kötött házasságot, a többiek pár évvel később, a korai felnőttkor folyamán.

Levinson úgy a szakmára, mint a házasságkötésre vonatkozóan megfogalmazza a fejlődés nagy paradoxonát: a fiatal felnőttektől elvárják, hogy nagy döntéseket hozzanak, mielőtt még rendelkeznének a kellő tudással, ítélőképességgel és önismerettel, ami a bölcs döntést segíthetné. Ugyanakkor, ha halogatják ezeket a döntéseket addig, amíg igazán érettnek érzik magukat, féltő, hogy ennek a késleltetésnek nagyobb ára lesz (Levinson, 1978, 1986).

Levinson elméletével kapcsolatos kritikaként megfogalmazható, hogy elméletét kizárólag férfiak mintáján vizsgálta és ez alapján alkotta meg.³ Korának hagyományos nemi szerepei tükröződnek az Álommal kapcsolatos nemi különbségek terén: szerinte a férfiak Álma tipikusan egy szakmai megvalósításról szól, míg a nők egyfajta mentor szerepet töltenek be a férfi mellett, segítve a férfi Álmának megvalósulását (Levinson, 1978). Későbbi munkáiban úgy fogalmaz, hogy a nők vívódnak szakmai és családdal kapcsolatos Álmaik között (Brown, 1987).

Mindemellett sok tekintetben elmélete ma is korszerűnek számít, és összhangban van a felnőtté válás újabb megközelítéseivel. Először is a szerző hangsúlyozza, hogy a felnőtté válás a közhiedelemmel és elvárásokkal ellentétben nem zárul le a serdülőkor végéig, hanem egy hosszas, több mint egy évtizedet felölelő komplex folyamat, ami a tizes életévek végétől a harmincas évek elejéig tarthat. Másrészt Levinson kiemeli, hogy azok a döntések, amelyeket a fiatal meghoz a korai felnőttkor elején szakmai és magánéleti téren, sok esetben átmeneti jellegűek, amelyeket később felülírhat, és nagy fontosságot tulajdonít az explorációnak a saját út kimunkálásában. Ezen a ponton az elmélet összecseng a készülődő felnőtté válás újabb keletű megközelítésével, ami ugyancsak a húszas évek közepéig, végéig elhúzódó explorációról beszél (Arnett, 2000). Végül, de nem utolsósorban

³ Hozzá kell tenni, hogy sok évvel később vizsgálatát kiterjesztette nőkre is, megírva a *The seasons of a woman's life* c. művét, ami az előzőhöz képest kisebb ismeretségre tett szert.

elmélete párhuzamba állítható Marcia megközelítésével is (l. később bővebben): amikor a szélsőségeket taglalva a túl korai, merev döntések, illetve a végsőkig halogatott vagy elmaradt döntések hátulütőiről ír, ráismerhetünk a Marcia által leírt korai zárás, moratórium, ill. identitásdiffúzió állapotaira (Marcia, 1966).

II.2. Erik H. Erikson pszichoszociális elmélete

Erik H. Erikson dán pszichológus volt az élethosszig tartó fejlődés másik nagy úttörője, aki a 20. század második felében a legnagyobb mértékben hozzájárult a pszichoszociális fejlődés megértéséhez (Kroger, 2007). Freud pszichoszexuális elméletétől eltérően Erikson a biológiai törvényszerűségek mellett a társas jelenségeket is bevonja a fejlődést meghatározó tényezők körébe (Carver és Scheier, 2006; Horváth-Szabó és mtsai, 2007). Úgy vélte, hogy az énfelődés három tényező összjátéka révén bontakozik ki: az egyén időben változó biológiai adottságai, amelyekhez az énnak alkalmazkodnia kell; az egyén pszichológiai szükségletei és érdekei, amelyek egy időben állandó énérzést biztosítanak az egyén számára, illetve az adott szociokulturális miliő, ami az én megnyilvánulási lehetőségeit behatárolja (Erikson, 1968; Kroger, 2007).

Elmélete szerint a személyiség az életutat átfogó, nyolc egymást követő szakaszon át válik egyre érettebbé, amelyek mindegyike egy jól körülírható fejlődési feladatot, krízist tartogat az egyén számára. A krízis ebben az értelemben „nem fenyegetettséget vagy katasztrófát jelöl, hanem fordulópontot, a fokozott sebezhetőség és megnövekedett lehetőségek sorsdöntő időszakát” (Erikson, 1968/1991, 442.). Az egyes krízisekben a konfliktus nem a személyek között vagy a személyiségen belül jelentkezik, hanem az a kérdés, hogy sikerül-e elérni bizonyos pszichológiai minőséget, ún. énerőt vagy sem. Az egyes szakaszokon való sikeres túljutás feltételezi, hogy a mérleg végül inkább a pozitív pólus fele billenjen el (Carver és Scheier, 2006). A fejlődést az epigenetikus elv vezérli, ami azt mondja ki, hogy „mindannak, ami növekszik, van egyfajta alapterve, mely a részek fejlődését megszabja: mindegyik rész meghatározott időben bukkan fel, míg végül ezek a részek meghatározó egészzé állnak össze” (Erikson, 1968/1991, 439.). Ez azt jelenti, hogy megfelelő társas környezet, szociális hatások esetén az egészséges fejlődési folyamat a maga belső törvényszerűségei alapján bontakozik ki, az egyes szakaszok egymásra épülnek.

A serdülőkor krízise

Erikson elméletében a felnőtt életbe való lépés megalapozását lényegében az identitásválság megoldódása jelenti, ami elméletében elsősorban a serdülőkor fejlődési feladata (Kroger, 2007). Az identitáskeresést Erikson az élet legfőbb feladatának tekintette. A téma személyes jelentőséggel bír

számára, hisz dán szülők gyermekeként született Németországban, zsidó nevelőapa nevelte, és mivel egyik etnikai csoport sem tekintette igazán maga közül valónak, serdülőkorára egyfajta kívülállóság-érzés, identitásvesztettség alakult ki nála (Carver és Scheier, 2006).

Az identitás tulajdonképpen egyfajta önmeghatározás, integrált érzés, a „ki vagyok?” kérdés megválaszolása az élet több síkján, úgymint nemi identitás, pályaválasztás, világnézet stb. (Horváth-Szabó és mtsai, 2007). Az identitásválság serdülőkorban lép fel, abban az életszakaszban, amikor „minden fiatalnak ki kell alakítania a maga számára valamilyen központi perspektívát és irányt, valamilyen működőképes egységet, gyermekkorának még mindig hatékony maradványaiból és anticipált felnőttkorának reményeiből” (Erikson, 1968/1991, 16.).

E folyamat során újult erővel kerülnek felszínre a korábbi fejlődési szakaszok krízisei: a bizalom, az autonómia, a kezdeményezés és a teljesítmény. Lehetőség van arra, hogy a személy ezeket újradolgozza, és magasabb szinten integrálja személyiségébe (Horváth-Szabó és mtsai., 2007; Erikson, 1968/1991). A serdülő például buzgón keres olyan embereket és eszméket, amiknek *bizalmat* szavazhat, amelyek érdemesek arra, hogy szolgálatukba szegődjék. Mindazonáltal csalódástól való félelmének sokszor cinikus bizalmatlansággal ad hangot. Az *autonómia* krízise abban nyilvánul meg, hogy a serdülő keresi szabad mozgásterét elkerülhetetlen kötelességei sorában, miközben retteg a nevetségessé válástól vagy az elbizonytalanodástól. Az óvodáskor, illetve a játék világának „öröksége a korlátlan képzelet arra, hogy mivé lehetne az ember” (Erikson, 1968/1991, 481.). A serdülő azokban az emberekben fog megbízni, akik sok esetben illuzórikus elképzeléseit táplálják, és tiltakozni fog az ellen, ha énképeit korlátozni próbálják, vagy „leráncigálják” a realitás talajára. Végül, az iskoláskor eredménye volt az iparkodás élménye, a vágy a dolgok jó működtetésére. Serdülőkorban – Erikson szerint – a pályaválasztás többről szól, mint a munkahely és a bérezés problémái. A fiatal az egyéni kiemelkedés és teljesítmény örömeire vágyik akár azon az áron, hogy nem dolgozik egy ideig, vagy lemond sokat ígérő pályákról.

Ha a serdülő úgy érzi, hogy környezete próbálja megfosztani kifejezési lehetőségeitől, és ez fejlődésében akadályozza, hevesen ellenáll, hisz „az emberi létezés társadalmi dzsungelében az azonosság érzése nélkül nem érezhetjük magunkat elevennek” (Erikson, 1968/1991, 483.). Paradox módon ebben az azonosságkeresésben a serdülő átmenetileg annyira azonosul bandákkal vagy személyekkel, hogy látszólag teljesen háttérbe szorul egyénisége. Erikson szerint a serdülők szerelme is elsősorban egy kísérlet arra, hogy bizonytalan énképüket másokra vetítve, mintegy tükörképben látva jussanak el saját azonosságuk meghatározásához (Erikson, 1968/1991).

Szintén az identitáskeresési folyamat része a magasztos eszmények, ideológiák iránti fogékonyság a serdülők körében. A cinizmus és apátia elleni védekezés gyanánt szükségét érzik annak, hogy letegyék voksukat bizonyos világnézetek mellett egy jól működő társadalmi rendszer kialakításának reményében. Ez a pszichológiai szükségszerűség magyarázatot ad az egyszerű és

kegyetlen totalitárius elméletek népszerűségére a fiatalok körében egyes országokban és korszakokban (Erikson, 1968/1991).

Az egyén akkor zárja sikerrel az identitáskeresés feladatát, ha énfogalma két szempontból is fejlődik. Egyrészt ötvöznie kell és meg kell szilárdítania a korábbi szakaszokból származó énfogalmait. Másrészt ezt az integrált énfogalmat összhangba kell hoznia környezetére róla alkotott elképzeléseivel. Erikson számára tehát az identitás a személyes és társas énfogalom ötvözet (Carver és Scheier, 2006). Az elért identitás saját döntésekben és elköteleződésekben mutatkozik meg az élet különböző területein, úgymint a pályaválasztás, párkapcsolati és világnézeti (politikai és vallási) elköteleződés (Horváth-Szabó és mtsai, 2007). Az identitással összefüggő önminőség a hűség: az a képesség, hogy megfeleljünk önmagunknak akkor is, ha vállalt értékeink szembekerülnek egymással vagy mások elvárásaival.

Az identitáskrizis megoldásának negatív kimenetele Erikson szerint az *identitásdiffúzió* vagy *szerepkonfúzió* állapota, vagyis a fiatalok összezavarodnak abban a tekintetben, hogy kik is ők, és mit akarnak az életben (Horváth-Szabó és mtsai, 2007). A szerepkonfúzió az érett identitás ellentéte, arra vonatkozik, hogy a fiatal képtelen belelépni identitásformáló elköteleződésekbe. Problémákat tapasztalhat az igyekezete terén, zavart lehet az időszlelése, és nehézségei lehetnek a kapcsolatai terén. Néha megmutatkozhat úgy, mint egy vezető személyiséggel való teljes azonosulás vágya, vagy éppen ellenkezőleg, mint teljes elhatárolódás az összemosódás elkerülése érdekében. Jelentkezhet egy belső üresség vagy elégedetlenség érzésének formájában. Az egyén passzív „elszenvedője” saját életének, és nem képes azt kezdeményező módon kézbe venni (Kroger, 2007). Mindemellert a serdülőknél szükségük van arra, hogy tapasztalják valamilyen mértékű szerepkonfúziót az identitásalakítás részeként. A kora gyermekkori azonosulások elengedése a saját, bensővé vált döntések meghozatala érdekében magával hozza a veszteség és a zavarodottság élményét is (Kroger, 2007).

A fiatal felnőttkor krízise: identitás és intimitás összefüggései

A fiatal felnőttkor Erikson elméletében nagyjából a húszas évek közepéig tartó időszak. E szakasz konfliktusa az intimitás iránti vágy és az izoláció fenyegetése között feszül. Az intimitás meghitt kapcsolat valakivel, ami magában foglalja a kölcsönös feltárulkozást és az egymás iránti elkötelezettséget is (Carver és Scheier, 2006). Ez mindenfajta kapcsolatban fontos, nem szorítkozik pusztán a szexuális töltetű kapcsolatokra.

A fiatal felnőtteknek képessé kell válniuk arra, hogy megéljék a kölcsönös szeretetet közeli kapcsolataikban, ami legyőzi a különálló identitásokból adódó feszültségeket (Horváth-Szabó és mtsai, 2007). Ugyanakkor Erikson szerint az intimitás megélésére csak az képes, akinek identitása

viszonylag szilárdan alakult. Az önazonosságában bizonytalan fiatal visszariad az intimitástól, vagy válogatás nélkül bevonódik intim interakciókba, amelyek viszont nélkülözik az igazi odaadást (Erikson, 1968/1991).

E szakasz válságának sikertelen megoldása az izoláció, elszigetelődés: a személy elszigetelődhet másoktól, amennyiben saját identitásérzését fenyegeti egy kapcsolat, akkor, ha képtelen elkötelezett kapcsolat kiépítésére, vagy egyszerűen, ha a körülmények lehetetlenné teszik az intimitást, mert nincsen senki, aki ki tudná elégíteni ez irányú igényét (Carver és Scheier, 2006). Az identitás-intimitás kialakulásának sorrendisége Erikson elméletében azt erősíti, hogy az egyes fejlődési szakaszok egymásra épülnek, a soron következő fejlődési krízis megoldása feltételezi az előző szakasz válságának sikeres megoldását.

Dyk és Adams (1987, idézi Pittman, Keiley, Kerpelman és Vaughn, 2011) úgy vélik, hogy az identitás és intimitás sokkal szorosabban összefüggő folyamatok, mint ahogyan azt korábban gondolták, és ezt a feltevést erősíti az a néhány kutatás, amelyeket a témában végeztek. Kahn és mtsai (1985) azt a kérdést vizsgálták, hogy az egyetemi évek alatti identitás és a későbbi intimitás milyen összefüggésben vannak egymással. Az eredmények világosan rámutattak arra, hogy az erősebb identitással rendelkező férfiak a vizsgálat majdnem két évtizede során nagyobb arányban kötöttek házasságot, az érettebb identitású nők pedig kisebb arányban váltak el (Kahn, Zimmerman, Csíkszentmihályi és Getsels, 1985, idézi Carver és Scheier, 2006). Montgomery (2005) hasonló eredményre jutott: azok a serdülők és főiskoláskorú fiatalok, akik körvonalazottabb identitással rendelkeztek, kapcsolataikban nyitottabbak voltak a nagyobb fokú intimitásra. Más kutatások (pl. Markstrom és Kalmanir, 2001) azt hangsúlyozzák, hogy úgy az intimitás megélése, mint az identitásalakítás a korai felnőttkorra jellemző jelentős pszichológiai folyamatok, ugyanakkor az identitásalakulás megalapozódása a serdülőkor folyamán, jelentősen segíti a felnőttkori intim kapcsolat kialakítását. Végül, de nem utolsósorban, Arseth és mtsai (2009) metaanalízise ugyancsak megerősítette az identitás és intimitás közötti összefüggést, bár a szerzők rámutattak arra, hogy a férfiak esetén erősebb ez a kapcsolat (Arseth, Kroger, Martinussen és Marcia, 2009).

Erikson elmélete kétségkívül nagy hatást gyakorolt a pszichoszociális fejlődés megértésére, a későbbi identitáskutatásokra, és azóta nem nagyon született olyan tanulmány ebben a témában, amely ne térne ki rá legalább utalásszerűen. Ugyanakkor az elméletet érték kritikák is. A kritikák egyik forrása magának az identitás fogalmának tisztázatlansága, pontatlansága, ami megnehezítette az empirikus vizsgálódási próbálkozásokat. Maga Erikson is hol struktúraként utal rá, hol folyamatként; hol tudatos szubjektív élményként, hol tudattalan jelenségként (Kroger, 2004).

Napjaink perspektívájából szemlélve pedig megkérdőjelezhető az elmélet azon állítása, hogy az identitásalakítás elsősorban és kizárólag a serdülőkor feladata lenne. A felnőtté válással foglalkozó kortárs szerzők (pl. Arnett, 2000, 2007) amellet érvelnek, és a korábban említett

demográfiai adatok is arra utalnak, hogy napjainkra az identitásalakítás fejlődési feladata jelentős mértékben átnyúlik a húszas évek időszakába. Ugyanakkor Erikson korát megelőzve megemlíti, hogy a technológiailag fejlett társadalmak fiataljaik számára lehetővé tesznek egy ún. *pszichoszociális moratóriumot*, a felnőtt szerepvállalások és elköteleződések időbeni elodázását. A társadalom pedig „megengedőnek” bizonyul a fiatalok elhúzódozó útkeresésével szemben annak érdekében, hogy mélyebb és értelmesebb pszichoszociális elköteleződések történjenek (Erikson, 1968; Kroger és Marcia, 2022).

II.3. James Marcia identitásparadigma elmélete

Erikson identitásfogalmának komplexitása nagy kihívást jelentett a kutatók számára, akik szerették volna empirikusan vizsgálni a jelenséget. A különböző próbálkozások közül James Marcia munkássága váltotta ki a legnagyobb szakmai visszhangot, aki az exploráció és elköteleződés fogalmi köré építette elméletét. Az általa kidolgozott identitásparadigma mára már több száz, az identitásalakulás témájában végzett vizsgálatot inspirált (Kroger és Marcia, 2022), és számos mérőeszköz elméleti alapjául szolgált (lásd később). Erikson munkásságára alapozva Marcia kidolgozta az Identitásállapot Interjú (Identity Status Interview; Marcia, 1966, 1967) serdülő fiúk számára, melyet a következő évtizedekben többször átdolgozott, nők és felnőttkorú vizsgálati személyek számára is adaptált (Kroger, 2004; Kroger és Marcia, 2011). Az általa kidolgozott félstrukturált interjúban az identitás olyan területeire kérdez rá, melyek relevánsak a serdülők számára, úgymint szakmai tervek, vallási, politikai értékek, nemi szerepekről alkotott vélekedések. Az interjúval azt célozta meg, hogy feltárja a serdülő által meghozott döntéseket, az elköteleződések mozgatórugóit és stabilitását. Nem az egyes döntések *tartalma* érdekelte, hanem a mögöttes fejlődési folyamat, ami a döntésekhez vezetett: az exploráció alapossága és mélysége, az elköteleződések szilárdsága, illetve jövőbeni megváltoztatásuk lehetősége (Kroger és Marcia, 2011). Marcia úgy vélte, hogy egy szakma melletti elköteleződés, egy adott értékrend, világnézet elfogadása, illetve a nemi identitás képezik a sikeres vagy kevésbé sikeres identitás fő pilléreit (Marcia, 1966, 1967).

Marcia két változó – a krízis megléte, illetve az elköteleződés – mentén próbálta meghatározni, hogy hol tart a személy az identitáskeresés folyamatában. A *krízis* vagy *exploráció* az aktív gondolkodás, keresés, különböző szerepek és élettervek kipróbálásának folyamatára vonatkozik. A serdülők újraértékelik szüleik választását, aktívan kutatják jövőbeni lehetőségeiket és keresik a számukra legmegfelelőbb alternatívát. Az *elköteleződés* dimenziója pedig személyes döntés hozatala valamilyen alternatíva mellett (Marcia, 1966, 1967; Kroger és Marcia, 2011).

Az identitásállapotok – amelyek jelölésére Erikson elméletéből kölcsönözte a fogalmakat – Marcia megállapítása szerint egy fejlődési kontinuumon a következő sorrendben követik egymást a legkevésbé érettől a legérettebbig haladva: identitásdiffúzió, korai zárás, moratórium, elért identitás (Marcia, 1966, 1967; Waterman, 1999b). A *diffúz identitást* mind egy kimondott explorációs periódus, mind az elköteleződések hiánya jellemzi. Az érintett személyek irányvesztettek, lehorgonyzási nehézségeik nem aggasztják őket, könnyen sodródnak a külső hatások függvényében. A *korai zárók* elköteleződtek ugyan bizonyos értékek mellett, de nem mutatták jelét identitáskrizisnek, a szüleiktől és más tekintélyszemélyektől átvett identitáselemeket használják. Az elért identitású személyekhez hasonlóan erősnek és önirányítottnak tűnnek, de álláspontjukat merevség és törekenység jellemzi. A *moratórium* állapotában lévők éppen átélik az identitáskrizist, az alternatívák közötti vergődést, ám elköteleződés még nem született. A diffúziótól az különbözteti meg ezt az állapotot, hogy a személy aktívan küzd annak érdekében, hogy dönteni tudjon valami mellett. Végül az *elért identitás* azt jelenti, hogy a fiatalok már átmentek olyan időszakon, amikor aktívan keresték a számukra legoptimálisabb alternatívát, és elköteleződtek egy hivatás, politikai, vallási nézet mellett. Szilárdak életük fontos fókuszai tekintetében. Valamennyi rugalmasságot tanúsítva, nem könnyen hagyják sodortatni magukat külső hatások által (Marcia, 1966; Kroger és Marcia, 2011).

Marcia korai vizsgálati eredményei azt mutatták, hogy az elért identitású személyek jó teljesítményt nyújtanak stresszkeltő helyzetekben is, önbecsülésük stabilabb, kevésbé jellemző rájuk a tekintéllyel szembeni alárendelődő attitűd, és a maguktól elvárt teljesítmény szintje reálisabb, mint az identitásalakulás más fázisában lévő személyeknek (Marcia, 1966; Kroger és Marcia, 2022). Egy ehhez hasonló vizsgálatban Marcia azt találta, hogy az érettebb, vagyis az elért identitású és moratóriumban lévő személyek önbecsülése kevésbé érzékeny a teljesítményre vonatkozó hamis visszajelzésre, és a moratóriumban lévő személyek szorongásszintje szignifikánsan magasabb a többinél (Marcia, 1967).

Marcia legfrissebb tanulmányában megfogalmaz néhány fontosabb megállapítást az identitásállapotokkal kapcsolatban (Kroger és Marcia, 2022). Úgy véli, egy identitásállapot sem feltétlenül életre szóló állapot; a természetes fejlődési folyamat mellett – korai zárásból a moratóriumba, majd elért identitásba –, bizonyos életesemények hatására ellentétes irányú elmozdulás is bekövetkezhet a személy életútjában (visszacsúszás az elért identitásból a moratóriumba vagy éppen a diffúzióba). Az egyéni életciklus további krízisei – az intimitás, a generativitás, az integritás – szintén újabb és újabb kihívások elé állítják a személy identitását, egyúttal lehetőséget adva önmaga újradefiniálására (Kroger és Marcia, 2022). Marcia továbbá megállapítja, hogy egyetlen identitásállapot sem jelenik meg „vegytisztán” önmagában, hanem sokkal valószínűbb, hogy egyik domnanciája mellett bizonyos mértékben mindegyik jellemző

valakire. Ehhez kapcsolódva Marcia hangsúlyozza, hogy az identitásállapotok elsősorban *leírásként* kívánnak szolgálni, és óva int attól, hogy zárt kategóriákat képezve ezeket diagnosztikus *címkeként* aggassuk a másik emberre, ahhoz hasonlóan, ahogyan egy személyiségzavar diagnózisát használjuk (Kroger és Marcia, 2022).

Waterman (1985) kutatásai szerint az életkorral fokozatosan csökken az identitásdiffúzióban lévő, illetve egyre nő az érett identitást elérők aránya minden vizsgált identitásterület esetén. Ugyancsak ő azt találta, hogy a moratórium és korai zárás állapota viszont nem mutat monoton lineáris változást az identitás különböző területein (Waterman, 1999a). Ezzel némileg összhangban a Kroger és mtsai (2010) által végzett metaanalízis rámutat arra, hogy a feldolgozott vizsgálati adatok alapján az elért identitás növekedést mutat végig a serdülőkor és fiatal felnőttkor folyamán, a moratórium szintje növekszik 19 éves korig, aztán csökken, ezzel szemben a diffúzió és a korai zárás szintje először csökken, majd a fiatal felnőttkor éve alatt fluktuálást mutat. Összességében a vizsgált személyek egyharmada mutatott progresszív irányú elmozdulást, míg kb. fele maradt stabilan ugyanabban az identitásállapotban az évek során (Kroger, Martinussen és Marcia, 2010).

Marcia eredeti vizsgálataiban az identitás három területe (szakmai, vallási, politikai nézetek) alapján egy identitásállapotba sorolták a vizsgálati személyeket (Marcia, 1966, 1967), ugyanakkor későbbi vizsgálatok azt találták, hogy egy személy lehet különböző identitásállapotban a különböző területeken, például a pályaválasztás és világnézet területén, mert a főiskolai milliőben megkérdőjeleződhetnek a fiatal elköteleződésai, és újrakezdődhet az exploráció folyamata az identitás egyes területein (Horváth-Szabó és mtsai, 2007; Luyckx és mtsai, 2006a).

Marcia mára klasszikusnak számító modellje nyomán az elmúlt egy-két évtizedben újabb megközelítések láttak napvilágot, amelyek árnyalni igyekeztek az exploráció és elköteleződés dimenzióit. Az egyik ilyen megközelítés a Luyckx és mtsai nevéhez fűződő ötdimenziós modell (Luyckx, Schwartz, Berzonsky és mtsai, 2008). A szerzők kibővítették az identitásparadigmát, különbséget téve az exploráció adaptív és kevésbé adaptív formái között. Az általuk kidolgozott mérőeszközzel vizsgált dimenziók az ún. horizontális exploráció (az alternatívák felkutatása), a vertikális exploráció (egy korábbi elköteleződés újragondolása), a ruminatív exploráció (rágódással, döntésképtelenséggel együtt járó exploráció), az elköteleződés meghozatala, valamint az elköteleződéssel való későbbi azonosulás (korábbi döntések beépülése az énbe)⁴. Egy másik újabb keletű, elterjedt elméleti megközelítés Meeus és munkatársai nevéhez fűződik (Meeus, Robini és Crocetti, 2008, in Waterman, 2015), amely három dimenziót – elköteleződés, vertikális exploráció és az elköteleződéssel újragondolása⁵ – javasolva szintén továbbgondolja az identitásparadigmát.

⁴ Eredetiben: *exploration in breadth, exploration in depth, ruminative exploration, commitment making, identification with commitment* (ford. a szerzőtől).

⁵ Eredetiben: *commitment, in depth exploration, reconsideration of commitment* (ford. a szerzőtől).

Az identitásállapotok összefüggése más pszichológiai tényezőkkel

Az elmélet megjelenését követő évtizedekben több vizsgálat is napvilágot látott, amelyek igyekeztek feltárni bizonyos összefüggéseket az identitásállapotok és egyéb pszichológiai változók között. Martinussen, Kroger és munkatársaik (2013) több metaanalízis segítségével próbáltak rávilágítani azokra a személyiségjegyekre, amelyek az identitásállapotok fontos pszichológiai korrelátumai. A következőkben többek közt ezeket az összefüggéseket mutatjuk be röviden. Azokat a változókat, amelyek szorosan kapcsolódnak a családi hatásokhoz (ilyen például a kötődési stílus), külön tárgyaljuk a III. fejezetben.

Az identitásállapotok sokat vizsgált pszichológiai korrelátuma az *önbecsülés*. Ryeng, Kroger és Martinussen (2010a) tizennyolc tanulmányt áttekintő metaanalízisében azt a két ellentétes elméleti feltevést kívánta ellenőrizni, hogy az érettebb (moratórium, elért identitás) vagy az elköteleződést magukban foglaló identitásállapotok járnak együtt nagyobb önbecsüléssel. Az eredmények inkább a második feltevést látszanak igazolni: az elköteleződést magunkban foglaló identitásállapotok (elért identitás, korai zárás) közepes erősségű összefüggést mutatnak az önbecsüléssel (Ryeng, Kroger és Martinussen, 2010a). A *szorongás* szintén sokat vizsgált változó az identitáskutatásokban. Lillevoll és munkatársai (2013) ugyancsak metanalízis segítségével alátámasztották azt a feltevést, hogy a moratórium állapotában lévők a szorongás magasabb szintjét élik át a korai zárókhöz képest (Lillevoll, Kroger és Martinussen, 2013). Ugyanezen szerzők által készített másik metaanalízis az identitásállapotok és a *kontrollhely* összefüggéseit vizsgálta. A szerzők rámutattak arra, hogy az elért identitás és a belsőkontroll-attitűd között egy enyhe pozitív összefüggés van, továbbá enyhe pozitív összefüggés van a diffúzió és a külsőkontroll-attitűd között (Lillevoll, Kroger és Martinussen, 2013). Ryeng és munkatársainak az *autoritarizmus* és identitásállapotok összefüggéseit feltáró metaanalízise megerősítette Marcia korábbi eredményeit: a korai záró személyek a másik három identitásállapothoz képest szignifikánsan magasabb pontszámokat értek el a tekintélyelvűség terén (Ryeng, Kroger és Martinussen, 2010b, idézi Kroger és Marcia, 2011).

A szakirodalom továbbá rámutat arra, hogy a különböző identitásállapotok a *pszichológiai jóllét* különböző szintjeivel járnak együtt. Kiang és Fuligni (2010) azt találták, hogy az elért etnikai identitás összefügg az értelmességérzéssel és jólléttel. Schwartz és munkatársai (2011, 2013) huszoneves személyeket vizsgálva azt találták, hogy az elért identitás pozitív, míg az identitásdiffúzió negatív kapcsolatban áll a jólléttel, az értelmességérzéssel, valamint az élettel való elégedettséggel (Schwartz, Beyers, Luyckx és mtsai, 2011; Schwartz, Zamboanga, Luyckx és mtsai, 2013). Verschueren és munkatársai (2017) rámutattak arra, hogy a moratórium és diffúzió a szorongásos, depressziós tünetek magasabb szintjével társulnak, míg ezek a szerzők azt találták,

hogy a korai zárás az elért identitásállapothoz hasonlóan jó általános működéssel jár együtt (Verschueren, Rassart, Claes, Moon és Luyckx, 2017).

Végül, de nem utolsó sorban vizsgálták a *vallásos hit* és a különböző identitásállapotok közötti összefüggést is. Egy kutatás szerint az elért identitású és a korai záró serdülők sokkal rendszeresebben járnak templomba, mint a moratórium és az identitásdiffúzió állapotában lévő személyek (Markstrom-Adams és mtsai, 1994; idézi Roehlkepartain és mtsai, 2014). Későbbi tanulmányok (pl. Hunsberger és mtsai, 2006, idézi Roehlkepartain és mtsai, 2014) csak gyenge összefüggést találtak az elért identitás és a vallásos bevonódás között. Ugyanők azt találták, hogy az identitásdiffúzió állapota ritkább vallásgyakorlással, az intrinzik vallásosság alacsonyabb szintjével társul. Markstrom (1999) továbbá azt találta, hogy azok a serdülők, akik valamennyire bevonódtak a vallási életbe (pl. istentiszteletre vagy Biblia-körre jártak), sokkal erősebb egostátusszal rendelkeztek a remény, az akarat, a hűség, a szeretet és a célok elérése terén.

Az identitás vetületei, mérőeszközök az identitás vizsgálatára

Marcia vizsgálataiban a félstrukturált interjú módszerével tárták fel az identitásalakulás folyamatát az egyes vizsgált területeken. Az ő elméletéből kiindulva számos mérőeszközt dolgoztak ki az identitás különböző vetületeinek vizsgálatára. Waterman (2015) úgy véli, az identitás vizsgálatának kvantitatív módszerei azt az előnyt hordozzák magukban, hogy általuk lehetőség nyílik olyan finom összefüggések feltárására is, amelyekre a kis elemszámú minták nem adnának lehetőséget. A teljesség igénye nélkül bemutatunk néhányat a fontosabbak közül.

Az elsők között volt a 64 tételből álló *Objective Measure of Ego Identity Status* (Bennion és Adams, 1986), amely a négy identitásállapotnak megfelelően kérdez rá az egyén szakmával kapcsolatos, vallási és politikai nézeteire. Az OM-EIS alapján készítette el Grotevant és Adams az *Extended Objective Measure of Ego Identity Status* skálát (Balistreri, Busch-Rossnagel és Geisinger, 1995), amely az előző három terület mellett rákérdez a baráti és szexuális kapcsolatokról való gondolkodásra, randevúzási szokásokra, életmóddal kapcsolatos nézetekre is.

A *Pályaidentitás Skála* (Melgosa, 1987) kifejezetten a szakmával kapcsolatos explorációt és elköteleződést vizsgálja, és széles körben használt hazai kutatásokban is. Az eredeti mérőeszközt Andrásfi Zsuzsanna fordította magyarra és módosította a tégeit, hogy fiatal felnőtt korú, már pályát választott egyének számára is értelmezhető legyen (Andrásfi, 1995).

Napjainkban az egyik legismertebb mérőeszköz az *Ego Identity Process Questionnaire* (EIPQ, Balistreri és mtsai, 1995). A skála 32 tége két dimenzió – a krízis és elköteleződés – mentén méri az élet nyolc területéhez kapcsolódó viszonyulásokat, úgymint: munka, vallási és politikai nézetek, értékek, család, baráti kapcsolatok, randevúzási szokások, szexualitáshoz való viszonyulás.

A Luyckx és mtsai által kidolgozott *Dimensions of Identity Development Scale* (DIDS, Luyckx, Schwartz, Berzonsky és mtsai, 2008) nem egy konkrét identitásterületre fókuszál, hanem öt dimenzió mentén vizsgálja az egyén viszonyulását az általános élettervekhez, életcélokhoz. A Meeus és mtsai által kidolgozott *Utrecht–Management of Identity Commitments Scale* (U-MICS, Meeus, Robini és Crocetti, 2008, in Waterman, 2015) az identitás edukációs és kapcsolati vetületeit vizsgálja az általuk javasolt három dimenzió mentén.

Az előnyök méltatása mellett Waterman (2015) átfogó módszertani kritikájában rávilágít az identitás kvantitatív vizsgálatainak, ill. az e célból kidolgozott újabb mérőeszközök (EIPQ, DIDS, U-MICS) korlátaira. Egyik fő kifogása, hogy a tételek megfogalmazása túl általános (pl. értékekre, élettervekre, jövőre kérdeznek rá), és nem az identitás egy konkrét területére vonatkoznak, így a vizsgálati személyek értelmezésén múlik, hogy mit értenek alattuk (Waterman, 2015).

Pályaidentitás, pályafejlődés

A foglalkozás kiemelkedő jelentőségű szerepet tölt be az egyén életében (Roe, 1994); a képzettség, választott szakma mind az egyén társadalmi státuszának, mind öndefiníciójának szerves részét képezi. Nem véletlenül a klasszikus elméleti megközelítések a felnőtté válás, identitásfejlődés egyik kardinális dimenziójának tekintik a szakmai identitás kiformálódását.

Havinghurst a serdülőkor fő fejlődési feladatai között említi – a nemi szerep megszilárdulása és a kapcsolatok átalakulása mellett – a felnőtt társadalmi szerep kialakítását, a pályaválasztást (Kollár és Szabó, 2004). Erikson szerint a fiatalok a felnőtt feladatokkal szembesülve elsősorban szociális identitásuk megmunkálásán fáradoznak, és foglalkoztatja őket a kérdés, „hogyan illeszthető még alakulóban lévő tehetségük és szaktudásuk a kultúra által felkínált életpályatípusok valamelyikébe” (Erikson, 1997, 37.). Úgy véli, a foglalkozás megválasztásának jelentősége meghaladja a bérre és a munkahelyre vonatkozó kérdéseket: „a fiatalokat általában az kavarja fel a legjobban, hogy képtelenek azonosulni egy foglalkozással...” (Erikson, 1991, 485.) Mint fennebb írtuk, Erikson elméletére alapozva Marcia korai empirikus vizsgálatai főiskolások szakmai identitásának és vallási-politikai nézeteinek feltárására irányultak (Marcia, 1966).

Bernáth (1997) rámutat arra, hogy az elmúlt évtizedek társadalmi változásai kihatással voltak a fiatalok pályaválasztási döntésére és életpályamodelljére. Régebben életre szólóan kellett hivatást választani, a felnőttkor elején beindított életprogram nem, vagy csak nagyon kis mértékben változott az életút folyamán: „az ember alkalmasint ugyanattól a géptől, íróasztaltól vagy eke mellől vonult nyugalomba, ahová pályakezdőként először került” (Bernáth, 1997, 121.). Ezzel szemben napjainkban a fiatalok arra kapnak ösztönzést, hogy tudjanak gyorsan váltani, legyenek rugalmasak az izgalmas élet reményében, ami viszont a szerző szerint az identitásdiffúzióban való

megragadásnak, a döntés és felelősségvállalás elodázásának kedvez (Bernáth, 1997). Somlai (2007) hasonló társadalmi átalakulásra utal, amikor az ún. szekvenciális életpályamodellel eltűnéséről ír.

Ginzberg a pályaválasztás folyamatán belül megkülönbözteti a gyermekkorra jellemző, vágyakkal, ábrándokkal átszőtt *fantáziaperiódust*, a kora serdülőkorra jellemző *tentatív periódust*, amikor az érdeklődés, a saját képességek megítélése ütközik mások értékítéletével, valamint a késő serdülőkorban megjelenő *realisztikus periódust*, ami a „szubjektív érdeklődés és a praktikus lehetőségek közötti kompromisszum eredménye” (Mönks és Knoers, 2004, 225.; Grinder, 1994). Mönks és Knoers kifogásolják Ginzberg modelljében, hogy a pályaválasztás fejlődését lezártnak tekinti a serdülőkorral, az ekkor történt választást pedig végérvényesnek. Ginzberg ugyanakkor újraértékelte eredeti elgondolását, és újrafogalmazott elméletében már úgy látja a pályaválasztást, mint a döntéseknek egy életen keresztül elhúzódó folyamatát, ami az aktív dolgozó évek végéig tarthat. Ezzel összhangban úgy véli, hogy azok az oktatási és szakmai döntések, amelyek a személy serdülő-, illetve ifjúkorában meghoz, nem gyakorolnak visszafordíthatatlan hatást a pályájára (Grinder, 1994). Super elméleti modelljében szintén tetten érhető ez a fejlődés: míg korábbi munkáiban csak a serdülő- és ifjúkor fejlődési feladatának tekintette a pályaválasztást, a közelmúltban megjelent munkáiban a teljes életútra kiterjeszti az exploráció fogalmát, hisz minden életszakaszban döntéseket hozunk pályaalakulásunkkal kapcsolatban (Ritoók, 2008). Super számára az életpálya nem pusztán a foglalkozási karrier szinonimája, hanem magába foglalja a személy élete során játszott szerepei összességét a gyermekkortól a nyugdíjaskorig, és ezek kombinációját egy adott életszakaszban (Páskuné, 2015). Az általa kidolgozott *szivárványmodell* „szimbolizálja az »ívelés« átvitt jelentését: a pálya fejlődését, felívelését, virágzását az élet delén a szerepek és betöltött pozíciók halmozódásával, majd a hanyatlással mindezek csökkenését nemcsak darabszámban, hanem a szerepek súlyában is” (Páskuné, 2015, 40.).

Hazánkban Ritoók Magda végzett úttörő vizsgálatokat a pályafejlődés területén (Ritoók, 1994, 2008). Ritoók szerint az egyén pályával való azonosulásának folyamata a pályaszocializáció egyik összetevője, és része az egyén önmeghatározási folyamatának. Serdülőkorban, az énfogalom felbomlásának idején a pályaválasztás konkrét tartalmát kínálja az identitás megfogalmazásához, az öndefiníciós folyamatot a realitáshoz kapcsolja (Ritoók, 1994). Szerinte a *pályaidentifikáció* egy viszonyfogalom, amely „a pálya követelményrendszere és a munkát végző ember domináló személyiségjegyei közötti megfelelés hatékonyságának mutatója, az életpálya és a személyiség fejlődési folyamatának dinamikus tükrözője, amelyben megmutatkozik az egyén pályával kapcsolatos elégedettsége, eredményessége és alkotó társadalmi aktivitása” (Ritoók, 1994, 50.). Ebben az értelemben a pályaidentifikáció egy dinamikus folyamatot jelöl, ami az életpálya egészére vonatkoztatva értelmezendő, és ennek egy-egy metszéspontján vizsgálható a pályaidentitás tartalma és mértéke. Ebből kifolyólag a pályafejlődés vonatkozásában indokolatlannak tartja Erikson „végső

identitás” fogalmát (Ritoók, 1994, 2008). Ritoók közel négy évtizedet felölelő longitudinális kutatásban vizsgálta főként felsőfokú végzettséggel rendelkező személyek mintáján a pályafejlődés háttérében rejlő pszichés tényezőket, a pályaválasztási döntéstől kezdődően a munka mezején eltöltött utolsó időszakig (Ritoók, 2008). Feltárta a pályaidentifikáció személyben rejlő feltételeinek egymásra épülő rétegeit a nem specifikus részképességektől, a speciális képességeken át az általánosabb karakterjegyek és életvezetési kompetencia szintjéig. Vizsgálatai arra mutattak rá, hogy a sikeres pályaidentifikáció szempontjából nem annyira a részképességeknek és általános értelmi képességeknek, hanem a karakterjegyeknek, a személyiség integritásának van döntő szerepe. A prediktív mutatók között megjelenik a munkához való viszony, a szociabilitás, az érzelemreguláció, a családi hatások, az érzelmi harmónia, a munkamotiváció, az eredetiség, az értelmi képességek, az önállóság, az egészségügyi és pszichológiai problémák hiánya (Ritoók, 1994, 2008). Ritoók arra a konklúzióra jut, hogy a sikeres pályaidentifikáció szempontjából az általános személyiségfejlesztésnek ugyanolyan lényeges szerepe van, mint a pályaválasztási előkészítésnek, tanácsadásnak. Ezzel összefüggésben a szerző Herrt idézi: „mivel a felnőttkori viselkedésben igen fontos szerepet játszanak a családban, az iskolában és a tágabb közösségben szerzett gyermekkori tapasztalatok, a pozitív pályafejlődést elősegítő beavatkozásokat már az élet első évtizedeiben meg kell kezdeni. Ez az emberi természet »óvodája«, amikor kialakulnak azok az attitűdök, amelyek később megjelennek a karrier iránti elköteleződésben vagy annak elutasításában” (Herr és Cramer, 1992, idézi Ritoók, 2008, 65.).

Összességében elmondható, hogy a különböző elméleti megközelítések általában véve úgy tekintenek a pályaválasztás-pályafejlődés folyamatára, mint egy dinamikus, egész életútra kiterjedő fejlődési útra, amelyen belül a serdülőkor és ifjúkor időszaka kiemelkedő jelentőséggel bír, és amelynek egy-egy metszéspontjában vizsgálható a pályaidentitás, az egyén pályával való azonosulásának tartalma és mértéke.

Mönks és Knoers úgy vélik, hogy a fiatalok társadalmi-gazdasági helyzete jelentősen meghatározza, hogy a pályaválasztás milyen jelentőséggel bír az életükben: munkáscsaládból származó dolgozó fiatalok számára a választott szakma nem annyira a személyes kibontakozás lehetőségét hordozza, hanem elsősorban megélhetés forrása. A pályaválasztás igazán a középosztálybeli gyerekek számára hordozza magában a lehetőségek sokaságát, és választott szakmájuk, hivatásuk egyszerre biztosíthatja számukra a társadalmi státuszt, a lehető legmagasabb jövedelem forrását és a személyes szükségletek, érdeklődés beteljesítését (Mönks és Knoers, 2004; Roe, 1994).

Bár a téma jelentőségéhez kétség nem férhet, újabban egyes szerzők úgy a szociológia, mind a pszichológia oldaláról (Upson, 2007; Somlai, 2007) relativizálják a foglalkozási státusz jelentőségét azzal érvelve, hogy az ún. posztindusztriális korban a munka világában betöltött pozíció már nem

képez annyira döntő szerepet a fiatal felnőttek identitásában, mint a korábbi évtizedekben. Mönks és Knoers (2004) szintén úgy vélik, hogy a felnőtté váláshoz vezető úton az egyes állomásokat még a munka és a házasság jelzik, de ezek jelentősége egyre inkább háttérbe szorul.

A párkapcsolati formákról alkotott vélekedések mint az identitás egyik területe

A korábban áttekintett mérőeszközök tételei között fellelhetünk párat, amelyek az egyén kapcsolataira, szexuális életére, nemi szerepekkel kapcsolatos nézeteire vonatkoznak, mint pl. „Nem vagyok benne biztos, hogy milyen a számomra ideális párkapcsolati forma.” (*“I am not sure about what type of dating relationship is best for me.”*), „Bizonyos tapasztalatok hatására átalakultak a férfi-női szerepekkel kapcsolatos nézeteim.” (*“I have undergone several experiences that made me change my views on men’s and women’s roles”*) (EIPQ, Balistreri és mtsai, 1995). Megállapítható azonban, hogy kimondottan a párkapcsolati formákra vonatkozó nézetek vizsgálata az identitáskutatások során háttérbe szorult, ezt a területet kifejezetten semmilyen eszköz nem méri, holott az a kérdés, hogy milyen jellegű kapcsolatot szeretne fenntartani valaki a szüleivel, kortársaival és romantikus partnereivel, az identitás szempontjából ugyanolyan fontossággal bír, mint a pályára és a vallási, politikai nézetekre vonatkozó kérdések (Pittman, Keiley, Kerpelman és Vaughn, 2011).

Ezért értékeltük úgy, hogy a párkapcsolati formákról, elköteleződésről alkotott vélekedések vizsgálatára is érdemes lenne egy kérdőívet létrehozni. Az általunk kialakított mérőeszköz még nem házasságban élő személyek párkapcsolati formákkal, elköteleződéssel kapcsolatos elképzelését vizsgálja. Nem a konkrét partnerekkel szembeni elköteleződés kérdése van a fókuszban, hanem annak vizsgálata, hogy a személy mennyire alaposan gondolkodik azon, hogy mi a számára ideális párkapcsolati forma, vagy sodródik egyik napról a másikra, kész-e a jövőbeni elköteleződésre, és ha igen, milyen motivációból: családja hatására, mert „ez a szokás”, vagy egyéni megfontolás következtében. (Az eszköz pszichometriai mutatóinak bemutatására a módszertani részben kerül sor).

A párkapcsolati elköteleződés pszichológiai értelemben egy dinamikus folyamatnak tekinthető, tehát tartalma és mértéke leginkább egy kontinuumon képzelhető el. Ezen a spektrumon a társra kimondott belső *igen* az első mérföldkő, ami a kapcsolat fenntartására, kölcsönös befektetésekre sarkallja a feleket. A kapcsolat fejlődésével egyidejűleg ebben a folyamatban egyre konkrétabb formákban is kifejeződik az elköteleződés, így fontos mutatója az összeköltözés, a közös pénzügyi döntések hozatala, esetleg a gyermekvállalás. A házasságkötés mint a kapcsolat jogi és közösségi értelemben vett felvállalása egyfajta betetőződése lehet a párkapcsolati elköteleződési folyamatnak, amely sajátos előjogokkal és kötelességekkel ruházza fel a feleket. Ugyanakkor a házasságkötés nem jelent egy végleges elköteleződést, „egyszer s mindenkorra”

megtörtént és lezártnak tekintett állapotot, mert utána is folyamatosan szükség van a másik melletti döntés megújítására a házassági kapcsolat ápolása érdekében.

A kérdőívben az elköteleződést a házasságkötéssel azonosítottuk, mert a szakirodalom tanúsága szerint ez a legáltalánosabb és legkonkrétabb gesztus, amely a külvilág felé is kinyilvánítja az elköteleződést egy párkapcsolatban (Kopp és Skrabski, 2006; Horváth-Szabó, 2007). Orlofsky és Rodes szerint (1993, idézi Kroger és Marcia, 2011), akik az intimitás különböző szintjeit próbálták leírni, az intimitás legmagasabb szintjével jellemezhető személy mély, őszinte barátságok mellett kizárólagos, elköteleződésre épülő partnerkapcsolattal rendelkezik. Kopp és Skrabski (2006) szerint az elköteleződésre való képesség feltétele annak, hogy az egyén elinduljon azon az úton, amely az önkiteljesedéshez, önmegvalósításhoz és pozitív életminőséghez vezet. Hajduska (2015) pedig úgy véli, hogy az elköteleződési probléma előnytelenül befolyásolja a személyiségfejlődést, és maga után vonja a magányosságot, túlhajtott partnerváltogatást, bizalmatlanságot, kötődési, intimitási problémákat (Hajduska, 2015). Ebből kifolyólag úgy véljük, hogy a párkapcsolati formákról, elköteleződésről alkotott elképzelések mint konstruktum, egyfajta hidat képez az identitás és intimitás között: a vallási, politikai nézetekhez hasonlóan van egy fogalmi-kognitív vetülete, amely révén az identitás, önmeghatározás szerves részét képezi, ugyanakkor van egy érzelmi-egzisztenciális vetülete, amely meghatározza a személy képességét intim, elköteleződésre épülő kapcsolatok kialakítására.

II.4. A készülődő felnőttiség

Az elmúlt évtizedek során számos átalakuláson mentek át az ún. posztindusztriális társadalmak. Amint a bevezetőben is említettük, egyre több fiatal vesz részt felsőfokú tanulmányokban, és ezzel összefüggésben kitolódott a házasságkötés, valamint az első gyerek születésének időpontja. Ezek a társadalmi-gazdasági változások – úgymint a tanulmányi időszak meghosszabbodása, a munkaerőpiac átalakulása, a számtalan választási lehetőség stb.– hatást gyakoroltak az identitáskeresés, valamint az elköteleződés pszichológiai folyamataira. A szakemberek között ma nagyfokú egyetértés van abban a tekintetben, hogy az identitáskeresés nem zárul le a serdülőkor végéig; sokkal valószínűbb, hogy a moratórium állapota, a keresgélés időszaka kitolódik a húszas évek közepéig, akár végéig is, az identitás egy-egy vagy akár minden területén (l. pl. Horváth-Szabó és mtsai, 2007).

Az említett társadalmi változásokra hivatkozva Jeffrey Arnett a *készülődő felnőttiség* kifejezéssel jellemzi a 18–25 év közötti periódust, amellel érvelve, hogy a nyugati típusú társadalmakban egy különálló életszakasz körvonalazódott a serdülőkor és a fiatal felnőttkor határán (Arnett, 2000).

Arnett szerint ennek a periódusnak a legfontosabb sajátossága, hogy gyakorlatilag nincsenek életkorhoz kötődő normatív elvárások és társas szerepek, amelyek kötelező érvényűek lennének egy fiatal számára. Például tizenéves korban demográfiai normának számít, hogy a serdülő a szüleivel él, iskolába jár, gyermektelen, míg a harmincas éveikben járók esetén társadalmi szempontból már az számít „normának”, ha valaki elköteleződött egy pályán, egy házasságban, elsődlegesen már nem tanuló szerepben van stb. (Arnett, 2000). A készülődő felnőtté válás időszakában viszont gyakorlatilag minden „normálisnak” számíthat: a fiatal folytathatja a serdülőkori szerepkísérletezést, kipróbálhatja magát különböző munkákban, ismerkedhet, ugyanakkor még nem sürgetik a felnőttkorra jellemző elköteleződések, felelősségvállalás és szerepek. Ebben az időszakban demográfiai értelemben nagy változékonyság és instabilitás jellemzi a fiatalok életét szakmai és magánéleti téren egyaránt; az érintettek demográfiai helyzetét (pl. családi állapotát vagy azt, hogy tanul vagy dolgozik) nem lehet megjósolni pusztán az életkor alapján (Arnett, 2000). Az életszakasz életkori határait illetően a szerző úgy véli, hogy a készülődő felnőtté válás kezdetét viszonylag biztosan fémjelzi a középiskolai évek vége, ugyanakkor a lezárulása sokkal változatosabb képet mutat, kevésbé megfogható. Ahogyan azt egyik tanulmányában megjegyzi, semmi mágikus nem történik huszonöt éves korban, viszont a legtöbb fiatal a huszonéves kor második felében kezd elmozdulni egy stabilabb életstruktúra irányába, és élethelyzettől, iskolázottságtól függhet, hogy ez a lehorgonyzás hamarabb vagy később történik meg (Arnett, 2015). Éppen ezért munkáiban a 26–29 éves periódust is a készülődő felnőtté válás egyfajta „kiterjesztésének” tekinti (Arnett és Mitra, 2018), valamint több helyen utal arra, hogy a komolyabb elköteleződések a huszonéves kor vége fele, a harmincas évek elején történnek (Arnett, 2000, Arnett és Mitra, 2018 stb.).

Arnett úgy véli, hogy a 60-as, 70-es években lezajlott technológiai és szexuális forradalom következtében napjainkban a huszonévek elején járó fiatalok már nem vonzó elérendő célként tekintenek a sajátosan felnőtt szerepekre, mint a házasság és a szülőség, hanem olyan életfeladatként, kötelezettséggént, amelyek halaszthatók a huszonéves kor végéig vagy akár még tovább. A felnőtté válással járó kötelezettségek biztonságot és stabilitást kínálnak a szemükben, ugyanakkor az ajtók bezárulását jelentik – a függetlenség, a spontaneitás, a széleskörű lehetőségek lezárulását, ami fenyegetőnek tűnhet (Arnett, 2015).

A készülődő felnőtté válás sajátos jegyei

Arnett 300 fiatallal készített interjúi alapján öt pontban határozta meg a készülődő felnőtté válás megkülönböztető jegyeit (Arnett, 2015). A szerző elismeri, hogy ezek más életperiódusban is jelen lehetnek, de ezt az időszakot különösen jellemzik. A következőkben ezeket mutatjuk be röviden.

Identitáskeresés: Arnett más szerzőkhöz hasonlóan (pl. Atwood és Scholtz, 2008) úgy véli, hogy az identitáskeresés javarésze a 18–25 éves életkorban történik, amikor a fiataloknak alkalmuk nyílik kipróbálni számos alternatívát a munka és a párkapcsolat mezején; az exploráció kiterjed a pályaválasztásra és magánéletre egyaránt (Arnett, 2000, 2006). Sok fiatal abbahagyja az elsőként megkezdett képzést, és más szakra vagy intézményre vált. A Bologna-rendszerben a mesterképzés lehet a kezdeti irány megerősítése, de vehet ettől eltérő irányvonalat is. A munka világában szerzett tapasztalatok már nem pusztán a pénzszerzésre irányulnak, hanem a jövőbeni szakmai élet megalapozását szolgálják. A különböző munkák kipróbálása révén a fiatalok olyan kérdésekre keresik a választ, hogy miben érzik kompetensnek magukat, milyen munka lenne kielégítő számukra hosszú távon (Arnett, 2000; Arnett, 2015). A magánéleti exploráció komolyabb és jövőorientáltabb a serdülőkorhoz képest. Már nem az a fő szempont, hogy kivel jó együtt lenni „itt és most”, hanem formálódó önismeretük révén arra keresik a választ, hogy milyen társ illene hozzájuk hosszabb távon.

Instabilitás: Az identitáskeresés és a sok váltás, változtatás a munka és párkapcsolat terén különösen instabillá teszik ezt az időszakot. Arnett szerint a fiatalok nagy részének van egy Terve, ami arról szól, hogy milyen utat szeretnének bejárni a serdülőkortól felnőttkorig. Ugyanakkor ez a Terv számos revízióon esik át a készülődő felnőtttség éve alatt. Például ha egy főiskolai hallgató rájön arra, hogy választott szakja nem álmai munkájára készíti fel, vagy nem képes tanulmányaira fókuszálni, akkor váltani fog, és módosítani kell a Terven (Arnett, 2015).

Kettő-közöttség érzése: Az idősokra jellemző identitáskeresés és instabilitás tükröződik az egyének szubjektív megélésében is. A fiatalok önjellemzéseiben megjelenik ez a kettőség: bizonyos tekintetben felnőttnek érzik magukat, míg más téren nem (Arnett, 2000; Arnett, 2015). A felnőtttség kritériumaiként a legtöbb fiatal nem az olyan demográfiai átmeneteket tekinti, mint a tanulmányok befejezése, szakmai elhelyezkedés, házasságkötés, hanem olyan pszichológiai minőségeket, mint az önmagukért való felelősségvállalás képessége, önálló döntések hozatala, anyagi függetlenség. Ez az eredmény összhangban van a Magyar Ifjúságkutatás 2020 eredményeivel (Bodnár és Erát, 2020). A gyermekszületés szintén erős kritériuma a felnőttségérzetnek, de csak azoknál, akik szülőkké váltak (Arnett, 1997). Mivel ezek a minőségek, pl. felelősségvállalás önmagáért, nem egyszeri történések, hanem fokozatosan alakulnak ki, ugyanúgy a felnőttség szubjektív érzése is fokozatosan alakul ki a húszas évek folyamán.

Fokozott önfókuszáltság: A serdülőkor éveiben, valamint 30 éves kor fölött az egyénnek alkalmazkodnia kell egyfajta szabályrendszerhez, keretrendszerhez, amelyet először származási családjá, később saját családjá állít fel, és ezek valamennyire mederbe terelik az egyén életét,

⁶ *Feeling in-between.*

döntéseinek sorát. Ezzel szemben e kettő közti időszakban alig van kapcsolati kötelék, ami maga után vonna bizonyos másokkal szembeni köteleességeket. Ebből kifolyólag a fiatal a döntéseit a legkisebbtől a legnagyobbakig egymaga hozza meg, mindennapi életében nagyobb teret kap a fokozott önreflexió, önfókuszáltság (Arnett, 2015).

Lehetőségek – optimizmus: A készülődő felnőtté válás idején a fiatal életútja még nem vett egy határozott irányt. A nagy várakozások és remények időszaka ez, részben azért, mert az álmokat még nem vetették alá a való élet tűzpróbájának. A jövővel kapcsolatban a legtöbb fiatal optimista (Arnett, 2000): maguk előtt látnak egy jól fizető, kielégítő munkát, szeretettel, élethosszig tartó házasságot, a „lelki társukkal” és átlagon felüli, boldog gyermekeket. Továbbá Arnett szerint abból a szempontból is egyedülálló lehetőséget nyújt ez az időszak, hogy a problémáknak mondható családi miliót maga mögött hagyva saját életét más pályára helyezze a fiatal (Arnett, 2015). Összességében Arnett szerint a készülődő felnőtté válás a „lehetőségek kora”, mert lehetőséget nyújt az élettapasztalatok gyűjtésére, az önismeret mélyülésére még a végleges döntések meghozatala előtt (Arnett, 2000).

Reifman, Arnett és Colwell (2007, 2016) kidolgoztak egy mérőeszközt a készülődő felnőtté válás sajátos jegyeinek vizsgálatára. A skála validitásvizsgálatai során megerősítést nyert, hogy a huszonéves korosztály, és azon belül is a nem házas személyek szignifikánsabban magasabb pontszámot értek az említett dimenziók terén, mind a serdülő, mind az idősebb korcsoportokhoz képest (Reifman, Arnett és Colwell, 2016). Egy későbbi, több mint 2000, 18–60 év közötti személy bevonásával készült reprezentatív vizsgálat szintén megerősítette, hogy az említett dimenziók szignifikánsan dominálnak a 18–25 éves korosztálynál, viszont arra is rámutatott, hogy ezek a jegyek az idősebb korcsoportokban is nagy mértékben megjelennek (Arnett és Mitra, 2018).

A fogalom felbukkanása óta többszáz tanulmány látott napvilágot, amely a készülődő felnőtté válás elméleti keretét magáévá tette, és törekedett rámutatni az életszakasz pszichológiai sajátosságaira; a továbbiakban a teljesség igénye nélkül ezek eredményeiből mutatunk be néhányat.

Jay pszichobiológiai megközelítésében úgy vélekedik, hogy a készülődő felnőtté válás nem pusztán a felnőttkorra való lassú felkészülés időszaka, hanem egy sajátos érési folyamatokkal jellemezhető kritikus periódus, amikor lehetőség nyílik bizonyos készségek megalapozására – mint a szociális helyzetekben szükséges döntésképesség, a tehetségnek megfelelő munkavégzés, személyes értékekkel kongruens döntések és konkrét lépések megtétele stb. –, amelyek későbbi életkorokban nehezebben alakulhatnak ki (Jay, 2012, idézi Hornyák és Urbán, 2018).

Salmela-Aro, Aunola és Nurmi (2007) egy tíz évig tartó longitudinális vizsgálatban követték nyomon a készülődő felnőttek céljait az egyetemi évektől kezdve és a diploma megszerzését követően is. A szerzők azt találták, hogy a fiatalok céljai idővel fokozatosan elmozdultak a tanulmányokkal, barátokkal, utazásokkal kapcsolatos céloktól a család, munka, egészségi állapot

fontosságát kiemelő célok irányába, a fejlődési krízisekkel való sikeres megküzdés jeleként. Továbbá minél inkább családcentrikusabb célokat fogalmazott meg az egyén, annál korábban megházasodott, kezdett bele együttéléses kapcsolatba és vállalt gyereket (Salmela-Aro, Aunola és Nurmi, 2007).

Norona és mtsai (2014) összefoglaló tanulmányukban a nemek közötti különbséget vizsgálták több tekintetben, például a készülődő felnőttek családtagokkal, barátokkal és romantikus partnerekkel való kapcsolata. Rámutattak arra, hogy a szülőkkel való kapcsolat meghittebb, melegebb abban az esetben, ha a fiatal elköltözik otthonról. Az évek során egy fokozatos eltávolodás történik a szülőktől a barátok, partnerek irányába. A párkapcsolati preferenciák terén egyre inkább teret kapnak a valamiféle elköteleződésre épülő párkapcsolatok, de az alkalmi szexuális kapcsolatok is népszerűek, főleg a fiúk körében. A rövidtávú együttjárások és alkalmi szexuális kapcsolatok ellenére úgy a fiatal férfiak, mint a nők számára egy hosszú távú, elköteleződésre és egyenlőségre épülő kapcsolat, házasság jelenik meg végső célként (Norona, Preddy és Welsh, 2014).

A mentális egészséget illetően a kutatások rámutattak arra, hogy a készülődő felnőtté válás idején a mentális zavarok prevalenciája magasabb, mint bármely más felnőtt populációban (lásd pl. Tanner, 2015; Norona és mtsai 2014). Leggyakrabban előforduló problémák a szorongásos zavarok, a depresszió és a szerhasználat. Egyes kutatások arról számolnak be, hogy a depresszió fokozatosan csökken 19–29 éves kor folyamán (pl. Galambos, Barker és Krahn, 2006; Norona, Preddy és Welsh, 2014). Összességében a serdülőkortól kezdve a huszonéves kor folyamán a negatív affektivitás (depresszió, szorongás, düh) csökken, míg a pozitív affektivitás (pl. önbecsülés) nő (Tanner, 2015; Galambos és mtsai, 2006). A készülődő felnőtté válás, ezen belül a 19–25 éves kor magas kockázatú időszaknak minősül: ebben az időszakban fokozottan jellemző – főleg férfiaknál – a magas kockázat- és élménykeresés, például az extrém sportok űzése, gyorsajtás, szerhasználat, védekezés nélküli szex stb. (Norona és mtsai, 2014; Tanner, 2015).

A jelenséggel kapcsolatos viták

Többen megkérdőjelezték a készülődő felnőtté válás mint életszakasz az egyetemes voltát. John Bynner például átfogó tanulmányában egyetért az elmélet lényegével, miszerint az elmúlt évszázad szociális, gazdasági és demográfiai változásai drámai változásokat eredményeztek a mai tizenhuszonévesek életében az iparosodott társadalmakban. Ugyanakkor bírálja is az elméletet, mondván, hogy nem fordít elég figyelmet a szociális struktúrák szerepére: úgy tekint a strukturális tényezőkre, mint egyszerű környezeti hatásokra és akadályokra az egyéni célok megvalósításának útján, és nem úgy, mint az identitást és szerepeket alapjaiban meghatározó tényezőkre (Bynner,

2005; Cote és Bynner, 2008). Továbbá Bynner felteszi a kérdést, hogy azok a fiatalok, akik nem tanulnak tovább felsőoktatásban, korán házasságot kötnek és gyereket vállalnak, jellemezhető-e a készülődő felnőtté válás pszichológiai sajátosságai.

Hendry és Kloep (2010) tanulmányukban szintén a szociális háttér szerepét hangsúlyozva emellett érvelnek, hogy a „készülő felnőtté válás” kifejezés főként a felsőoktatásban részt vevő fiatalokra érvényes, akik nagyrészt középosztálybeli családi háttérrel rendelkeznek, míg a többiek, az ún. „elfeledett fél” számára a felnőtté válás vezető út sokkal egyedibb, változatosabb. A szerzők rávilágítottak arra, hogy azok a választási lehetőségek, amelyek Arnett szerint a készülődő felnőttek számára rendelkezésre állnak, nagyban függenek az egyén szociális, kulturális és etnikai háttérétől. Vizsgálatukban Hendry és Kloep 38, 17–20 év közötti – tehát a készülődő felnőtté válás küszöbén álló – wales-i fiatallal készített interjút, akik többségében már dolgoztak, és arról kérdezték őket, hogy felnőttnek érzik-e magukat. Az általuk megkérdezett dolgozó fiatalok kevesebb mint egyharmada mutatta a készülődő felnőtté válás jellemző jegyeit, vagyis a prolongált moratóriumot, a nagy döntések elodázását, illetve a szülőktől való függőséget, míg nagyobb részük korlátozott választási lehetőségekkel rendelkezett, korán rákényszerült a felelőségek vállalására, és önmagát felnőttként határozta meg (Hendry és Kloep, 2010).

Smith és mtsai (2015) vizsgálata szintén rámutat a jelenség szociális meghatározottságára. A szerzők 18–29 évesek mintáján vizsgálták a készülődő felnőtté válás jegyeit az Arnett által kidolgozott mérőeszköz, az *Inventory of the Dimensions of Emerging Adulthood* alkalmazásával. Vizsgálatukban azt találták, hogy a készülődő felnőtté válás sajátos jegyei pozitív összefüggésben állnak az iskolázottsági szinttel, illetve egy középosztálybeli anyagi háttérrel (Smith, Carroll, Callaghan, Rowcliff, Sullivan és Steckler, 2015).

Arnett ugyanakkor maga is elismeri, hogy a készülődő felnőtté válás nem egyetemes, hanem egy adott történelmi kor és kultúra függvénye: azokban a kultúrákban beszélhetünk róla, amelyek lehetővé teszik a felnőtt szerepekbe lépés és a felelősségvállalás elodázását bőven a tizenéves kor utánra (Arnett, 2000; Arnett, 2007). Ugyanakkor megjegyzi, hogy a gazdaságilag fejlődő országokban Dél-Afriától Chiléig hasonló mintázatok jelennek meg a fiatalok életében, amelyek a készülődő felnőtté válás felbukkanására utalnak. Hendry és Kloep kritikájára, miszerint a készülődő felnőtté válás fogalma csupán egy sajátos történelmi korban, sajátos társadalmi-gazdasági kontextusban élő korcsoport leírására alkalmas, és a jövőbeni társadalmi-gazdasági változások érvénytelenné teszik a fogalom aktualitását, Arnett azzal érvel, hogy jelenleg viszont a készülődő felnőtté válás elméleti kerete képes legjobban megragadni a huszonévesek pszichológiai tapasztalatait (Arnett, 2007).

Arnett a Bynner kritikájára adott válaszában kiemeli, hogy a dolgozó, korán házasságot kötő fiatalok is megtapasztalják a készülődő felnőtté válás jegyeit, csupán rövidebb ideig. Úgy véli, hogy

egyetlen eset van, amikor valaki kimarad a készülődő felnőtté válás tapasztalataiból, és ez a tizenéveskori gyerekvállalás. A szülővé válással járó hirtelen felelősség a felnőtté válás útját „rövidre zárja” az elhúzódozó kettő-közti érzés helyett (Arnett, 2006).

Arnett elismeri, hogy a középosztálybeli társadalmi háttérrel rendelkező fiatalok több választási lehetőséggel rendelkeznek a továbbtanulás terén, mint a munkásosztálybeli fiatalok, és a továbbtanulás lehetősége jelentősen meghatározza a készülődő felnőtté válás éveit, illetve a jövőbeni szakmai reményeket. Ugyanakkor kiemeli, hogy a szociális háttér nem befolyásolja, hogy a fiatalok mennyire élnek meg pozitívan ezt az időszakot: az alacsonyabb társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkező fiatalok a középosztálybeli fiataloknál is optimistábbak a jövőjükkel kapcsolatban, abban bízva, hogy életük jobb lesz, mint szüleiké volt (Arnett, 2007).

II.5. A „kapunyitási pánik”

A jelenség bemutatása, társadalmi háttere

A huszonévesekkel foglalkozó megközelítésekkel szemben Rasmussen (2009) azt a kritikát fogalmazza meg, hogy legtöbb megközelítés egy külső perspektívából szemlélve alkalmaz különböző címkéket a korosztály leírására, pl. „Y-generáció” (l. még Tari, 2010) „I-generáció” (Twenge, 2018), és nagy részük nem lép túl a spekulációk és a – sok esetben negatív – sztereotipizálás szintjén („elkényeztetettnek”, „énközpontúnak”, „arrogánsnak”, „mindentudónak” látják a huszonéveseket). A szerző szerint kevés megközelítés próbálja feltárni a fiatalok felnőtté válással kapcsolatos valódi tapasztalatait, melyek azt tükrözik, hogy a felnőtté válás küzdelmes és göröngyös folyamat (Rasmussen, 2009).

Bár mint láttuk, Arnett a lehetőségek pozitív tárházaként tekint erre az életszakaszra, az érem másik oldalán azt találjuk, hogy sokak számára ez az időszak – különösen a tanulmányok világából a munka világába való belépés – komoly nehézséget jelent.

Az életkori átmenetek – így a serdülőkorból felnőttkorba való átmenet is – minden esetben kihívást jelentenek, mert az egyénnek el kell engednie a régi, megszokott szerepeket, és új életfeladatoknak kell eleget tennie. Heckhausen szerint (idézi Thornspecken, 2005) az életkori átmenetek különösen érzékeny időszakok, magukban hordozzák a növekedés és a felfelé irányuló társadalmi mozgás lehetőségét, de a hanyatlás és a lefelé ívelő mozgás kockázatát is. Az átmenetek változásért kiáltanak az énfogalom, identitás, időfelhasználás terén, amelyre az egyén nem biztos, hogy fel van készítve (Slaikeu, 1984, idézi Thornspecken, 2005). Hogyha a változó körülményekhez, életfeladatokhoz nem sikerül alkalmazkodni, az átmenet *krízissé* válik (Dabis és Yates, 2014).

Sok egyéb életfeladat mellett, mint a párkeresés, költözések, anyagi függetlenség kivívása stb., a huszonévesek számára az egyik legnagyobb kihívást jelentő változást a tanulmányok befejezéséből a munka világába történő átmenet, a *pályakezdeés* jelenti, ami különösen a felsőoktatásban tanuló fiatalokat érinti (Thornspecken, 2005; Vida, 2011; Horváth, 2007). Az őket érintő nehézség nagyban összefügg a munkaerőpiaci elvárások és a felsőoktatási rendszer összehangoltságának hiányával. Horváth (2007) a következőkben látja a felsőoktatás mai rendszerével és módszereivel kapcsolatos problémákat. Egyrészt egyre nő a felsőoktatás iránti érdeklődés, és bővülnek az egyes szakok keretlétszámai. Ugyanakkor az oktatás nem tud kellő rugalmassággal és gyorsasággal alkalmazkodni a gazdasági változásokhoz; ennek az egyik vetülete, hogy az oktatási rendszerből kilépők képzettsége nincsen összhangban a munkaerőpiaci igényekkel. Másrészt bizonyos szakmákban túlképzés folyik, bár a piac felvevőképessége ezekben a szférákban korlátozott. Továbbá az oktatás általában véve inkább elmélet-, mint gyakorlatorientált, ezért nem várta fel a fiataloktól kellőképpen a szükséges gyakorlati kompetenciákkal, amelyeket egy adott szakma megkívánna (Horváth, 2007). A munkaerőpiaci elvárások és a képzés közti inkongruenciák miatt ez a feladat nehéz, és komoly stresszt jelent a fiatal számára.

A 2000-es évek elején Alexandra Robbins és Amy Wilner újságírók könyve hozta be a köztudatba az ún. *quarterlife crisis* fogalmát, amely igyekezett megragadni a huszonévesek életszakaszváltással járó krízisét (Robbins és Wilner, 2001). Robbinsék könyve után a jelenség kezdett figyelmet kapni a médiában: talkshow-kban, tévésorozatokban, filmekben, internetes önségítő felületeken. Ezzel szemben a tudományos szakmai diskurzusba nehezen tört be; az angolszász irodalomban a mai napig kevés tudományos munkában jelenik meg a *quarterlife crisis* fogalom (Vida, 2011). A fogalom magyar nyelvterületen *kapunyitási pánik* néven került be a köztudatba, és honosodott meg az újságíró Szvetelszky Zsuzsanna írása révén. Szvetelszky (2005) az amerikai szakirodalom alapján a kapunyitási pániktól szenvedő huszonévesek két csoportját különbözteti meg. Az egyik csoportba azok a fiatalok tartoznak, akik a diploma után egyből jó munkahelyet találnak, rendezett egzisztenciát teremtenek maguknak, csak éppen elégedetlenek a munkájukkal, életükkel. Másik csoportba tartoznak a toporgók, akik „egyszerűen nem tudnak mit kezdeni az életükkel” (Szvetelszky, 2005).

A definíciós nehézségek okán úgy Robins és Wilner, mint a későbbi szakmai munkákban más kutatók is egy másik, jól ismert életciklusváltás, az *életközépi krízis* jelenségével összehasonlítva próbálják definiálni a kapunyitási krízist. Legfontosabb különbségként azt emelik ki, hogy míg az életközépi krízis kulcstényezője a lezárult lehetőségektől való szorongás, kétségbeesés, ezzel szemben a kapunyitási krízis fő jellemzője éppen „a túl sok lehetőség kiszámíthatatlansága, megjósolhatatlansága, az állandó változás és döntési helyzetek okozta sebezhetőség érzése” (Vida, 2011, 10.).

A jelenséggel foglalkozó szakemberek rámutattak arra, hogy a tanulmányok befejezésének környékén az addig kitaposott út bizonytalanná válik, s a fiatal elveszve érzi magát a lehetőségek útvesztőjében (Thorspecken, 2005). A huszonévesek elkezdhetik megkérdőjelezni önmagukat, identitásukat, karierválasztásukat. A felsőfokú tanulmányok befejezése kritikus pontot jelent ebből a szempontból, mert az oktatásban töltött évek alatt a fiataloknak a célok és követelmények egyértelmű rendszerében kell eligazodniuk, ezzel szemben a munka világába való lépéssel olyan kérdésekkel és döntési helyzetekkel szembesülnek, amelyekre nincsenek egyértelmű válaszok és jól kitaposott ösvények, mint szüleik idejében (Vida, 2011).

Bár sokaknak sikerül elhelyezkednie a munka világában, gyakori a munkával való elégedetlenség, a szorongás, a depresszió élménye. Az érintettek bizonytalanságot, magányt és társas elszigeteltséget tapasztalnak meg azzal a felismeréssel ötvözve, hogy fontos dolgok – egy értelmű munka vagy párkapcsolat – hiányoznak az életükből (Dabis és Yates, 2014). Stapleton (2012) rámutat arra, hogy a krízis jelentkezhethet akár a harmincéves kor felé közeledve is, ami abból adódik, hogy a fiatal felismeri: nem érte el azokat a célokat, amiket kitűzött maga elé huszonéves kora elején (Stapleton, 2012). Robbins és Wilner (2001) könyvükben szintén kiterjesztik a kapunyitási krízis felbukkanásának időszakát a késő serdülőkortól a harmincas évek közepéig.

Wethington (2000) úgy véli, hogy az életközépi krízis mint fogalom benne van a köztudatban, és ez az egyetemesség élményét közvetíti, értelmes keretbe helyezi a középkorú ember tapasztalatait, ami segíthet az átmenet nehézségeivel való megküzdésben: az egyén számít a nehézségekre, felismerheti magán a „jeleket”, emiatt könnyebben folyomodik szakmai segítséghez. Ezzel szemben a huszonévesek, akik nehézségeket tapasztalnak, nem számítanak krízisre, és nincsenek tudatában annak, hogy mások is hasonló cipőben járnak. Emiatt a krízis még nehezebbé válik számukra, mert úgy vélik, a huszonéves kornak gondtalan, örömteli időszaknak kellene lennie, és a kortársaikhoz képest csak ők küzdenek nehézségekkel (Thorspecken, 2005).

A fiatal felnőttkori átmenet krízisével foglalkozó szerzők sokrétű társadalmi és individuális okokat neveznek meg a jelenség hátterében. Atwood és Scholtz (2008) a tágabb társadalmi-történelmi kontextusból kiindulva próbálják megragadni a huszonéves korosztály sajátos helyzetét, ami a kapunyitási krízis talaját képezi. A szerzők Durkheimra hivatkozva úgy vélik, hogy a II. világháború után az iparosodott társadalmakban az anyagi jólét és bőség az ún. anómia állapotát hozta létre, amely a viselkedés számára irányadó társadalmi normák hiányával jellemezhető állapot. A jóléti társadalomban könnyen elérhetővé váltak bizonyos célok, amelyek így már nem hozzák a várt kielégülést az egyén számára. Dabis és Yates (2014) szintén a társadalmi okok között megemlíti azt a nyomást és elvárásokat, amelyek erre a korcsoportra nehezednek, kiegészítve azokkal az elvárásokkal, amelyeket magukkal szemben támasztanak a fiatalok. Stapleton (2012) úgy véli, hogy a szülők és a társadalom részéről erős tradicionális elvárásként jelentkezik, hogy a fiatal

mihamarabb horgonyozzon le egy pályán és párkapcsolatban, ami konfliktusba kerül a fiatal önkeresési törekvéseivel. Továbbá az okok között úgy Atwood és Scholtz (2008), mint Dabis és Yates (2014) nagy szerepet tulajdonítanak a korunkra jellemző számtalan választási lehetőségnek, ami szinte ellehetetleníti a döntéshozatalt egy pálya mellett. Szintén ennek a korosztálynak a sérülékenységet növeli, hogy egy főiskolás fiatal korábban soha nem látott mértékű adósságot halmoz fel a tanulmányi éveit során, és az anyagi nehézségek belekényszeríthetik kevésbé kielégítő és kiteljesítő munkákba. Dabis és Yates (2014) végül az önismeret, a tudatosság és az önbizalom hiányát is az okok között tartják számon, valamint a modern technológiáknak köszönhető új kommunikációs formákat, amelyek szélesítik ugyan az egyén ismeretségi hálóját, de felszínesebb kapcsolatokhoz és kisebb mértékű szociális támaszhoz vezetnek.

Empirikus kutatások

Mint korábban említettük, a nemzetközi szakirodalomban elég kevés tudományos munkában jelenik meg a *quarterlife crisis* kifejezés. Az empirikus kutatási próbálkozások között azonban egyaránt találunk kvalitatív és kvantitatív vizsgálatokat.

Rasmussen (2009) 26, huszonéves korú fiatallallal végzett kvalitatív vizsgálatot, hogy feltárja felnőtté válással kapcsolatos tapasztalataikat. A fiatalok beszámolóiból kiderült, hogy nagy részük nem érezte magát felkészülve a „való élet” kihívásaira, és tapasztalataik ellentétben álltak elvárásaikkal (Rasmussen, 2009). Stapleton (2012) szintén az interjú módszerét alkalmazva kérdezett huszonéves fiatalokat saját „kapunyitási” tapasztalataikkal kapcsolatban. A tartalomelemzés alapján úgy tűnik, hogy a krízisben központi jelentőségű volt az identitás témája (a személyek megkérdezték, hogy a helyükön vannak-e, jó irányba tart-e az életük), illetve körvonalazódott egy külső, szülők részéről érkező, illetve belső nyomás azzal kapcsolatban, hogy „hol kellene tartaniuk” (Stapleton, 2012).

A kvantitatív vizsgálatok a kapunyitási pánik jelenségét többnyire a depresszió, valamint szorongás szintjének változásaival próbálják megragadni, amelyek vegyes eredményekkel szolgálnak. Robbins és Wilner felmérése szerint a huszonévesek 62%-a mutatta depresszió, 91%-a szorongás tüneteit (Robbins és Wilner, 2004; idézi Thorspecken, 2005).

Hazai területen a Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület végzett átfogó vizsgálatokat a fiatalok mentálhigiénés állapotának témájában, és szintén vizsgálták a depresszió, valamint a szorongás szintjét huszonéves korú fiataloknál. Lisznyai (2010) 576 egyetemista és nem egyetemista, 19–29 éves fiatal bevonó vizsgálatából kiderül, hogy – a Bologna-rendszer struktúrájának megfelelően – a harmadik és ötödik évfolyamon a depresszió szintje magasabb valószínűsíthetően amiatt, mert a nagyobb döntéseket ebben a két időpontban kell meghozniuk a fiataloknak (Lisznyai, 2010). Egy

másik hasonló mentálhigiénés vizsgálatba több mint 700 egyetemi hallgatót vontak be, és felmérték a diákok pályaidentitását, depresszió-, valamint szorongásszintjét, drogfogyasztási szokásait. A depresszió és szorongás pontszámában szignifikáns eltérés mutatkozott az évfolyamok, illetve korcsoportok között: a 24–26 év közöttiek esetén, vagyis a mesterszakot befejezők körében megnövekedik a depresszió, valamint a szorongás pontszáma, évfolyamonkénti bontásban pedig ismét a harmadik és ötödik évfolyam hallgatóinál mutatott szignifikánsan kiugró értékeket (Lisznyai, Vida és Németh, 2011).

Pinggolio (2015) filippino fiatalok számára dolgozott ki mérőeszközt, a *Quarterlife Crisis Scale*-t a kapunyitási krízis vizsgálatára. Magyar nyelven Vida (2011) dolgozott ki kérdőívet hasonló célból, és azt találta, hogy a krízis jelenléte összefügg a fiatal lakáskörülményeivel: a QLC-skálán magasabb pontszámot értek el azok, akik a szüleikkel vagy egyedül éltek, míg a kortársakkal (barátokkal, partnerrel) való együttlakás protektív tényezőnek bizonyult. Továbbá jelentős meghatározó tényezőnek bizonyult a család anyagi helyzete is: azok, akik az átlagnál jobb anyagi háttérrel rendelkeztek, pozitívabb várakozással tekintettek a jövőbe. A Vida által kidolgozott mérőeszközt felhasználva Leist Balogh és Jámbori (2016) vizsgálták a 18–28 éves fiataloknál megjelenő kapunyitási pánikot a megküzdési módokkal és szorongással összefüggésben. Azt találták, hogy a nők magasabb pontszámot értek el a QLC-skálán, különösen a döntéshozatal terén aggodalmaskodtak többet. A vonásszintű szorongás nagyon erős pozitív, míg a proaktív megküzdés, például a céltudatos cselekvés, erős negatív összefüggésben álltak a kapunyitási pánik tüneteivel (Leist Balogh és Jámbori, 2016). Szintén a magyar nyelvű QLC-skálát alkalmazva, a kapunyitási tünetek és társas támasz összefüggéseit vizsgálva Pribék és Jámbori (2017) azt találták, hogy azon fiatalok, akik magasabb társas támogatottságról számoltak be, alacsonyabb kapunyitási pánik tünetekkel voltak jellemezhetőek (Pribék és Jámbori, 2017).

Ugyanakkor vannak szerzők, akik megkérdőjelezik a kapunyitási krízis létezését. Rossi és Mebert (2011) serdülőkorú és huszonéves fiatalokat vizsgált identitásalakulás, jövővel kapcsolatos perspektívák, társas támasz és mentálhigiénés állapot tekintetében. A szerzők azt találták, hogy a serdülő korosztályt erősebb szorongás jellemezte a jövővel kapcsolatban, mint a huszonéveseket. A kutatás konklúziója az volt, hogy a fiatal felnőttek élettel való elégedettségéhez leginkább a támogató társas kapcsolatok, a család, a barátok és az érett identitás járul hozzá pozitívan, míg ezek hiánya jósolja be a negatív érzelmeket (Rossi és Mebert, 2011).

Kiút a krízisből

Kevés tanulmány foglalkozik a krízissel való sikeres megküzdés témájával. A rendelkezésre álló szakirodalom inkább kis létszámú mintákon folytatott kvalitatív vizsgálatokra és tanácsadói tapasztalatokra alapsz.

Horváth (2007) kutatására hivatkozva Vida (2011) az egyetemi képzés részét képező szakmai gyakorlat fontosságát hangsúlyozza a pályakezdési krízis megelőzése szempontjából, amelynek általánossá tételével szerinte csökkenthető lenne a krízis előfordulása.

Atwood és Scholtz (2008) úgy véli, hogy a kapunyitási krízisben érintett személy elsősorban a kapcsolatait akarja felülvizsgálni, önmagával, a kortársakkal, a munkájával, a szüleivel és testvéreivel, valamint a kultúrával, amelyben él, tehát a rendszerszemléletet képviselő családterápia ideális megközelítés lehet számukra.

Stapleton (2012) a krízisben érintettekkel és gyakorló coach-okkal folytatott interjúi alapján összegzi a hatékony segítség főbb elemeit. Úgy véli, az érintetteknek elsőként irányításra és fókuszra van szükségük, ami bizonytalanságukban és zavarodottságukban stabilitást nyújt. A segítőnek facilitálnia kell a célok megfogalmazását, lehetőleg nem több, mint ötéves távlatban, amit ki kell egészítenie egy cselekvési tervnek, hogy a célok elérése kézzelfoghatóbbá váljon. A segítőnek ugyanakkor bátorítania kell a személyt, törekednie kell a kliens tudatossága és önbizalma fejlesztésére. Az általa megkérdezett személyek arról számoltak be, hogy a tudatosságuk fejlődése egyben nagyobb magabiztosságot és önelfogadást eredményezett. Végül Stapleton szerint segíteni kell az érintetteket új készségek kialakításában, mint például az önérvényesítés képessége, tervezési készség stb., amit aztán az élet más területein is alkalmazni tudnak (Stapleton, 2012).

Dabis és Yates (2014) szintén kapunyitási krízist átélt személyek elbeszélése alapján összegzi, hogy mi az, ami az érintetteknek segítségére volt a krízisből való kijutásban. Az általuk megkérdezett személyek a három legfontosabb tényező között említették a környezetváltás/változás szerepét, ami segített tisztábban látni a helyzetüket; a nagyobb tudatosságot („Találd meg, miben vagy jó”, „Kövess az értékeidet”, „Ismerd meg az erősségeidet” stb.); illetve a társas támogatás szerepét. A személyek továbbá megemlítették a döntéshozatal fontosságát (például egy munkahelyről vagy párkapcsolatból való kilépésre vonatkozóan), az optimizmus fenntartását, valamint az anyagi helyzetük szerepét, aminek javulása segített a krízisből való kijutásban (Dabis és Yates, 2014).

II.6. Összefoglalás

A fejezetben bemutattunk néhányat a főbb elméleti megközelítések közül, amelyek a felnőtté válás és identitáskeresés témáját helyezik fókuszába. A különböző modellek és elméleti megközelítések némileg különbözőképpen, bizonyos hangsúlyeltolódásokkal próbálják megragadni a felnőtté válás jelenségvilágát. A klasszikus elméletek az identitásképzést elsősorban a serdülőkor életfeladatának tekintik (Erikson, 1968; Marcia, 1966), és úgy vélik, a húszas évek elején megtörténik az „első struktúraépítés”, a nagy életdöntések meghozatala a munka és a magánélet mezején. Levinson vizsgálati személyei például házasságot kötöttek és munkába álltak a húszas éveik elején – bár sok esetben ezeket a döntéseket később felülírták (Levinson, 1978). Több mint négy évtized elteltével, a demográfiai adatok fényében ma elmondható, hogy a jóléti társadalmak középosztálya esetén a felnőtt szerepekbe való belépés nem történik meg ebben az időszakban, csak évekkel később.

Az újabb megközelítések közül a készülődő felnőtté válás elmélete (Arnett, 2000) éppen ezt emeli ki, hogy napjainkban a nyugati típusú társadalmakban immár „legitimé” vált az útkeresés, az exploráció kitolódása a nagy életdöntések meghozatalának sürgetése nélkül. A kapunyitási krízis jelenségének szószólói azt a szubjektív, belső tapasztalatot hangsúlyozzák, amelyet a fiatalok megélnék a dolgozói létbe történő kilépés küszöbén, rámutatva a folyamattal járó érzelmi nehézségekre.

Úgy véljük, mind a készülődő felnőtté válás, mind a kapunyitási krízis elmélete megközelíthető és értelmezhető az identitásparadigma segítségével. Atwood és Scholtz (2008), valamint Stapleton (2012) állítják, hogy a fiatalok felnőtté válás során tapasztalt nehézségeinek magva valójában egy *identitáskrízis*: az identitás témái folyamatosan előkerülnek az általuk vizsgált huszonéves személyek beszámolóiban. Ebben a paradigmában az Arnett (2000) által leírt huszonéveskori exploráció, önkeresés, döntések, elköteleződések elodázása tekinthető egyfajta serdülőkoron átnyúló identitásdiffúzióknak vagy moratóriumoknak, ahogyan arra már Erikson (1968) is utalt a „pszichoszociális moratórium” fogalmával, míg a „kapunyitási pánikkal” együtt járó szorongás, elbizonytalanodás leginkább egy nagyon intenzív moratóriumállapot kísérőtünetei.

III. CSALÁDI TÉNYEZŐK ÉS IDENTITÁS ÖSSZEFÜGGÉSEI

A család mint a szocializáció bölcsője, megalapozza az önmagunkhoz, másokhoz és a világhoz való viszonyunkat, identitást ad, erősít, védőfaktoroként szolgál a mindennapi stresszhatásokkal szemben (Kopp és Skrabski, 2006; Kovács és Pikó, 2009; Horváth-Szabó, 2007 stb.). A szülők jelentős hatással vannak gyermekeikre mind a korai érzelmi tapasztalatok, mind egy normarendszer közvetítőjeként. A szülő-gyermek kapcsolat a kötődés, a világban való biztonságérzet megalapozója (Kovács és Pikó, 2009). A kapott társas támogatottság mellett az ekkor kialakult kötődések mintául szolgálnak a későbbi társas kapcsolataink számára. Az észlelt családi minták befolyásolják, hogy kialakul-e a fiatal felnőttben igény tartós párkapcsolat kialakítására és családi életre (Kovács, 2014). A kutatók között egyetértés van abban a tekintetben, hogy a szülők a szocializáció fontos forrását képviselik még késő serdülőkorban is (Mönks és Knoers, 2004; Beyers és Goosens, 2008; Arsdén és Greenberg, 1987 stb.).

Amikor az identitásállapotok lehetséges prediktor tényezőit tárgyalják, Kroger és Marcia (2011) különösen a szülő-gyermek közti kötődés szerepét emeli ki. Adams (1985) korábbi kutatásokra hivatkozva kiemeli, hogy a szülő-gyermek kapcsolat pozitív érzelmi színezete, a demokratikus nevelés, a minimális korlátozás a szülők részéről növelik annak valószínűségét, hogy a serdülő érettebb identitásállapotokat érjen el. Waterman (1999b) a következő családi tényezők prediktor-szerepét emeli ki, amelyek szerinte segítik vagy gátolják az identitásképzés folyamatát: a család stabilitása, a szülőkhöz való identifikáció mértéke, a szülőkhöz való érzelmi közelség, a rendelkezésre álló sikeres minták és nem utolsósorban az alkalmazott nevelési stílusok.

Munkánkban az említett családi tényezők közül háromra – a szülői nevelési stílusokra, a szülőkhöz fűződő kötődésre, valamint a kétszülős-egyszülős családi háttérre – fókuszálunk, és vizsgáljuk ezek kapcsolatát az identitásfejlődéssel.

III.1. A származási családi háttér

Kétszülős vagy egyszülős családi háttér

A legtöbb egyszülős család válás következtében alakul ki, bár az utóbbi időben növekvő tendenciát mutat, hogy egyedülálló nők házasságon kívül vállalnak gyereket. Az USA-ban például az afroamerikai gyerekek fele egyszülős családban él (Goldenberg és Goldenberg, 2008). Seibt (1996, idézi Goldenberg és Goldenberg, 2008, 59.) úgy véli, hogy „az egyedülálló szülők gyerekei épp olyan egészségesek és normálisak lehetnek, mint a kétszülős családokban nevelkedők (...) a

nehézségek ellenére a gyerekek a legtöbb egyszülős családban megkapják azt a szeretet és törődést, amit minden gyerek igényel”.

Nagyon kevés vizsgálat foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy milyen összefüggés van a serdülők vagy készülődő felnőttek identitásfejlődése, illetve aközött, hogy egyszülős vagy kétszülős családban nőttek fel. A vizsgálatok ráadásul ellentmondásos eredményeket szolgáltatottak. Oshman és Manosevitz (1976) egyetemista korú fiúk identitásfejlődését hasonlította össze abból a szempontból, hogy teljes családban édesapával, nevelőapával vagy egyszülős családban, apa nélkül nőttek fel. Feltételezésüknek megfelelően azt találták, hogy az édesapával, illetve a nevelőapával felnőtt fiúk szignifikánsabbak érettebb identitással rendelkeztek, mint az apa nélkül felnőtt fiúk, ami rámutat az apa jelenlétének kiemelkedő fontosságára a fiúk pszichoszociális érése szempontjából. Grossman és munkatársai (1980) ezzel ellentétben azt az eredményt kapták, hogy az elvált családi háttérrel rendelkező főiskolás fiúk érettebb éni-identitással rendelkeztek, mint a kétszülős családban felnőtt fiúk (Grossman, Shea és Adams, 1980). Jones és Streitmatter (1987) serdülők pszichoszociális fejlődését vizsgálták. Oshman és Manosevitz kutatásával ellentétben a szerzők azt találták, hogy a kétszülős családokban felnőtt fiatalok esetén nagyobb a korai zárás szintje, szemben az egyszülős családban felnőtt fiatalokkal. Egy későbbi vizsgálat is hasonló eredményre jutott: kétszülős családból származó főiskolás lányok körében magasabb volt a korai zárás a világnézet terén, amit a szerzők azzal magyaráztak, hogy a szülőkhöz fűződő közeli és szoros kapcsolat hajlamosíthatja a serdülőt, illetve a készülődő felnőttet a korai zárásra, a szülői minták automatikus átvételére (Mullis és mtsai, 2007).

A szülők válásának hatása a párkapcsolati intimitásra és elköteleződésre

A családterápiás gyakorlat rámutatott arra, hogy a gyermekek érzékenyek a szülők kapcsolatára (Minuchin, 1974, idézi Horváth-Szabó, 2007). Cui, Fincham és Pasley (2008) vizsgálatának eredményei azt mutatják, hogy a szülők házastársi kapcsolatának minősége az egyik legfontosabb prediktora az utódok romantikus kapcsolatainak.

Ebből a szempontból különösen kritikusnak tűnik, ha a szülők válása a gyermek serdülőkorában történik. Bognár és Telkes (1994) szerint ebben az életkorban a válási krízis kiváltotta szorongások a partnerkeresés és párválasztás területén sűrűsödnek. A serdülő aggódni kezdhet saját házasságának kimenetele miatt, vagy fogadkozhat, hogy soha nem fog házasságot kötni. Hajduska (2015) szintén úgy véli, hogy serdülőkorban, a párkapcsolati próbálkozások kezdetén illúzióvesztést, kiábrándultságot okoz, ha a fiatal azzal szembesül, hogy a szerelem, az elköteleződés nem tartós, és ez a későbbiekben azonosulási, kötődési problémákat okozhat.

A kutatások egy része amellet talált bizonyítékot, hogy a szülők válása hátrányosan érinti a fiatal párkapcsolati intimitását és elköteleződését. Amato és DeBoer (2001) megállapításai szerint a szociális tanulás révén a rosszul működő házastársi kapcsolat és a válás valószínűsítik, hogy a gyermek olyan kapcsolati mintát sajátít el, mely megnehezítheti egy intim, tartós párkapcsolat kialakítását. Feng és mtsai (1999) arra az eredményre jutottak, hogy az elvált szülők fiúgyermekkei kevésbé elkötelezettek intim párkapcsolatokban. Egy fiatal felnőtteket vizsgáló magyar kutatás is megerősítette, hogy az elvált szülők gyermekeinek nehezebb stabil párkapcsolatot kialakítani másokkal, alacsonyabb a kompromisszumra és az együttműködésre való képességük, félnek a hosszú távú elköteleződéstől, és kapcsolataikra a gyakori negatív kommunikáció jellemző (Horváth-Szabó, 2014).

A kutatások másik része kevésbé borúlátó ebből a szempontból. Bognár és Telkes (1994) longitudinális kutatásokra hivatkozva elkülönítik a válás rövid távú hatását attól a hatástól, amit a válás után kialakult családszerkezet (pl. egyszülős nevelés) gyakorol a személyiségfejlődésre. A válási krízis és a válást követő, egy-két évet felölelő alkalmazkodási időszak megterhelő esemény a gyermek számára, és az erre adott válasza életkorának megfelelően széles skálán mozoghat a heves negatív érzelmektől, a koncentrációs nehézségeken, teljesítményromlásán át a különböző viselkedésproblémákig. A krízis lezajlása után, miután megtörtént az alkalmazkodás, úgy tűnik, hogy az elváltak gyermekei sem szubjektív jóllétük, sem magatartásuk vagy teljesítményük alapján nem különböznek a hasonló társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkező családok gyermekeitől (Bognár és Telkes, 1994). Ehhez hasonlóan Lyubomirsky (2013) a válás hatásait vizsgáló kutatások eredményeit áttekintve arra a következtetésre jut, hogy az elvált szülők gyerekeinek nagyobb része, kb 75%-a nem szenved hosszú távú ártalmakat, s hogy a válásnak a tanulmányi eredményre, viselkedésproblémákra és általános jóllétre gyakorolt hatása nem szignifikáns. A szerző ugyanakkor elismeri, hogy az érintettek egynegyede valóban szenved hosszú távon is.

A kutatások igazolták, hogy a szülők házastársi konfliktusa inkább felelős a gyermek későbbi kapcsolati problémáiért, mint a válás (Cui és mtsai, 2008; Stadelmann és mtsai, 2010). Lyubomirsky (2013) is kiemeli, hogy a gyerekek rövid és hosszú távon is jobb, ha a szülők elválnak, mintsem, hogy a szülők súlyos konfliktusaival terhelt, állandó feszültséggel terhelt családban, krónikus stresszben kelljen élniük.

III.2. Szülői nevelési stílusok

A szülők nevelési stílusa egy másik jelentős tényező, amely az utódok fejlődésére és az identitásalakulásra kihatással van. A téma kutatásának egyik legjelentősebb képviselője, Diana

Baumrind (1991) négy kritérium alapján értékelte a szülői nevelési magatartást (Horváth-Szabó, 2007): kontroll és irányítás, önállóságra nevelés, szülő-gyerek kapcsolat fontossága, gondoskodás és melegség mértéke.

Ezek alapján Baumrind (1991) három szülői nevelési stílust írt körül.⁷

Az egyik végletet képviselő *tekintélyelvű* nevelési stílus alacsony melegséggel párosul, ugyanakkor a szülő világos szabályokat támaszt és megkérdőjelezés nélküli engedelmességet vár el a gyermektől (Baumrind, 1991). A gyermek viselkedését büntető intézkedésekkel igyekszik kontrollálni (Buri, 1991; Sallay és Münnich, 1999).

A másik végleten az *engedékeny* szülők nagy szabadságot biztosítanak gyermekeiknek, és nem várnak el érett viselkedést tőlük. Magas szintű szülői válaszkészség és viszonylag kevés kontroll, büntetés alkalmazása jellemző rájuk (Buri, 1991).

Az optimálisnak tekintett *irányító* nevelés egyszerre foglalja magában a szülői melegséget, válaszkészséget és világos elvárások megfogalmazását a gyermek magatartásával kapcsolatban. A szülői irányítás támogatással, ésszerűséggel, rugalmassággal párosul, mindez lehetővé teszi a gyerek számára, hogy szabadon felfedezze a világot (Buri, 1991; Sallay és Münnich, 1999). Ez a kettős szülői attitűd L. Stipkovits szerint megtestesíti az „elég jó szülő” figuráját, aki felismeri, hogy a gyerekek vágnak a világos határokra, és ezt megadja nekik. A szerző szerint korunk bizonytalanságában, amikor sok viselkedési norma fellazult, ez az egyértelműség ad biztonságot a gyerekeknek (L. Stipkovits, 2015). A családpszichológiai kutatások és gyakorlat rávilágított arra, hogy az irányító nevelés összefüggést mutat a felnövekvő gyerek pszichés jóllétével. Ennek egyik markáns mutatója, hogy a szuicid magatartás szempontjából az egyik legfontosabb védőtényezőnek számít, ha a jó szülő-gyerek kapcsolat talaján a szülők irányt mutatnak gyerekeiknek a fontosabb döntéseik meghozatala terén (Balázs és Miklósi, 2015).

A nevelési stílusok és az identitásalakulás összefüggéseit viszonylag kis számú kutatás vizsgálta. A korai próbálkozások közül elsőként kiemelnénk Enright és munkatársainak (1980) vizsgálatát, akik arra voltak kíváncsiak, hogy a különböző szülői nevelési hatások hogyan hatnak a serdülők autonómia- és identitásfejlődésére. Eredményeik arra mutattak rá, hogy a demokratikus és engedékeny nevelés, különösen apák esetén, támogatóan hat a serdülő explorációjára (Enright, Lapsley, Drivas és Fehr, 1980). Ehhez hasonlóan Quintana és Lapsley (1987) serdülők mintáján azt vizsgálták, hogy a szülői kontrollgyakorlás mértéke hogyan befolyásolja az identitásfejlődést. Az előző kutatással összhangban a szerzők azt találták, hogy a szülői kontroll, különösen az apák

⁷ Maccoby és Martin (1983, idézi Ratner, 2014) kiterjesztették Baumrind paradigmáját, azonosítva egy negyedik, ún. elhanyagoló nevelési stílust, amelyben mind a szülői kontroll, mind a válaszkészség alacsony szintet mutat.

esetén, gátló hatással van a serdülő identitásalakulására. Szerintük egy nem kontrolláló családi környezet teszi lehetővé a szabad explorációt a fiatal számára (Quintana és Lapsley, 1987).

Ezzel némiképp ellentétben Sallay és Münnich (1999) rávilágítottak arra, hogy a szülői melegség, valamint a megfelelő korlátok hiánya kevésbé érett énéjlődést valószínűsítenek a serdülőknél.

A Baumrind által leírt szülői nevelési stílusok és az identitás kapcsolatát először Berzonsky (2004) vizsgálta. Azt találta, hogy az irányító szülők az exploratív viselkedés ösztönzése és a serdülő autonómiájának támogatása révén a pszichológiailag adaptív identitásállapotokat segítik elő. Az irányító szülők gyermekei szociálisan kompetensebbek, magabiztosabbak, pszichoszociálisan érettebbek és motiváltabbak; rájuk az elért identitás vagy a moratórium állapota jellemző. Ezzel szemben az engedékeny vagy túlkontrolláló szülők gyermekei esetében leginkább a kevésbé érett identitásállapotok a jellemzők (Berzonsky, 2004). Berzonsky szerint a tekintélyelvű szülők gyermekei esetében általában passzivitás, konformitás és külső kontrollosság figyelhető meg, és legtöbbször a korai zárás állapotában vannak. Az engedékeny szülők gyermekei pedig alulkontrolláltak, felelőtlenebbek, alacsony az énhatékonyságuk; rájuk leginkább a diffúz identitás állapota jellemző (Berzonsky, 2004).

Cakir és Aydin (2005) rámutattak arra, hogy törökországi serdülők esetében mind az irányító nevelés, mind az engedékeny nevelési stílus a korai zárás magasabb értékeivel társul az elhanyagoló neveléshez képest. Yousefi (2012) iráni középiskolások mintáján vizsgálta az identitás összefüggéseit a család bizonyos működési jellemzőivel. Bár a nevelési stílusokra csupán néhány tétel kérdezett rá, a szerző az előző kutatási eredménnyel részben összhangban azt találta, hogy az irányító nevelési stílus a korai zárással mutat összefüggést.

Smits és munkatársai (2008) középiskolások és főiskolások nagyszámú mintáján a szülői viselkedés bizonyos dimenzióinak (támasz, viselkedéses, illetve manipulatív kontroll), valamint a Berzonsky (1989, 1992) által leírt identitásstílusoknak az összefüggéseit vizsgálta. Amint arra Berzonsky (1989) rámutatott, az informatív identitásstílus a moratóriummal és elért identitással, a normatív stílus a korai zárással, míg a diffúz-elkerülő identitásstílus az identitásdiffúzióval mutat hasonlóságokat. A szerzők az találták, hogy az adaptívnek tekinthető informatív és normatív identitásstílusokat egyaránt bejósolja a szülői támasz, a normatív stílust emellett a viselkedéses kontroll, a kevésbé adaptívnek tekinthető diffúz-elkerülő stílust pedig a manipulatív kontroll és negatív előjellel a viselkedéses kontroll jósolja be (Smits, Soenes, Luyckx, Duriez, Berzonsky és Goosens, 2008).

Ratner (2014) szintén középiskolások nagyszámú mintáján végzett vizsgálatában a szülői nevelési stílusok két dimenziója – a válaszkészség, valamint irányítás –, a szülőkhöz fűződő kötődés, illetve az identitásstílusok összefüggéseit vizsgálta. A szerző azt találta, hogy a nevelési

stílusok esetén az anyai válaszkészség pozitív hatást gyakorol a normatív és információs identitásstílusra, valamint az anyához fűződő kötődésre is (Ratner, 2014), ám elvárásaival ellentétben vizsgálatában a nevelési stílus direkt hatást gyakorolt az identitásstílusra, és nem a kötődés mediáló hatása révén.

Egy longitudinális vizsgálatban Beyers és Goosens (2008) rámutattak a szülők nevelési attitűdjei és főiskolás korú gyermekük identitásalakulása közti kölcsönhatásokra. Az apai és anyai hatások közti különbségek is kirajzolódtak: az anya támogató attitűdje negatívan befolyásolja az explorációt, vagyis úgy tűnik, az anyák nem bátorítják gyermekük exploratív viselkedését. Ezzel szemben az apák esetén fordított összefüggést sikerült kimutatni: az exploratív viselkedés terén tanúsított növekedés éppenséggel fokozta az apák által nyújtott támaszt, vagyis a szerzők értelmezésében az apák inkább ösztönzik az exploratív viselkedést és óvnak a túl korai elköteleződéstől (Beyers és Goosens, 2008).

Rageliene és Justickis (2016) litván serdülők mintáján vizsgálta az identitásfejlődés érettségi fokát a diffúziótól az érett identitásig terjedő skálán, a Baumrind-féle nevelési stílusokkal összefüggésben. Azt találták, hogy az identitásdiffúzió mindkét nem esetén negatív összefüggésben áll az irányító nevelési stílussal, míg pozitív összefüggésben a tekintélyelvű nevelési stílussal. Továbbá a fiúk esetén a szülői nevelési stílusok hatása az én differenciáltsági fokán keresztül érvényesült, míg a lányok esetén a nevelési stílusoknak szignifikáns főhatása volt (Rageliene és Justickis, 2016).

Sharma és Mittal (2017) kimondottan az identitásdiffúzió állapotában lévő indiai serdülő fiatalok esetén vizsgálta a szülői nevelési stílusok és a döntéshozatali stílusok összefüggéseit. A szerzők szintén arra jutottak, hogy az identitásdiffúzió negatívan korrelál mindkét szülő irányító nevelési stílusával, és pozitívan korrelál a szülők autokrata nevelési stílusával, illetve az anya engedékeny nevelési stílusával.

III.3. Kötődés, kötődési stílus

Korai kötődés és felnőttkori kötődés kapcsolata

A kötődésemélet megalapozása, ill. a korai kötődés empirikus vizsgálatának kezdete az 60-as–70-es évekbe, Bowlby és Ainsworth munkásságáig nyúlik vissza. A csecsemőkori kötődésen túli, a serdülő- és felnőttkori kötődés sajátosságait vizsgáló tanulmányok csupán a rá következő évtizedekben jelentek meg (Hámori, 2015). A szakirodalomban a serdülőkori, illetve felnőttkori kötődést többféleképpen próbálták megragadni, de mindegyik megközelítés a korai kötődés elméletében gyökerezik (Bowlby, 1969/1982; Ainsworth, 1979). Bowlby azt tartotta, hogy az ember

akkor tud leginkább alkalmazkodni a környezetéhez, ha bízhat a jelentős másik elérhetőségében és válaszkészségében (Bowlby, 1969/1982, 1988). Bowlby úgy véli, a kötődési motiváció „humán-specifikus, veleszületett, ösztönvezérelt viselkedésmintázat, aminek célja, hogy veszély esetén az anyával való közelséget fokozza, és az anya megnyugtató viselkedését kiváltsa” (Hámori, 2015, 24.). A csecsemő számára az anya egyszerre biztonságos menedék, ahová menekülni lehet veszély észlelése esetén, és biztos bázis, ahonnan a világ felfedezése, az exploráció indulhat. A kötődési rendszer dinamikus módon megteremtí az egyensúlyt a gyermek biztonság iránti igénye és a környezet felderítésének igénye, az explorációs szükséglet között. Szerinte az életet végigkísérő kötődési motiváció abban a viselkedéses tendenciában mutatkozik meg, hogy valaki keresi a jelentős másik közelségét a sérülékenysége – például egy veszélyhelyzet – megtapasztalásakor (Bowlby, 1969/1982; Armsden és Greenberg, 1987). A korai tapasztalatok hatására egy ún. *belső munkamodell* alakul ki a gyermekben a kapcsolatok működéséről, amelyben megfogalmazódik egy várakozás a gondozó elérhetőségére, válaszkészségére vonatkozóan (Bowlby, 1969/1982; Hámori, 2015). Mary Ainsworth és munkatársai az ún. Idegen Helyzet eljárás során azonosították a kötődési viselkedés viszonylag stabil mintázatait 12–18 hónapos gyerekek esetén. A biztonságosan kötődő gyerekek szabadon exploráltak anyjuk jelenlétében, tiltakoztak a szeparáció ellen, az anya visszatértekor könnyen megnyugtathatók voltak. Ezzel szemben a szorongó-elkerülő gyerekek nem mutatták a szeparációs szorongás jeleit az anya távozásakor, és nem is keresték az anya közelségét, amikor visszatért, míg a szorongó-ambivalens gyerekek az anya jelenlétében is kevesebbet exploráltak, a szeparációs helyzetben intenzív distressz jeleit mutatták, az anya visszatértekor nehezen voltak megnyugtathatók (Hámori, 2015).

A felnőttkori kötődés kutatásában a személyiségpszichológia oldaláról mérőföldkőnek számít Hazan és Shaver (1987) három-kategóriás modellje, akik szerint a korai anya-gyerek kapcsolatban kialakuló, kapcsolatokra vonatkozó belső munkamodellek az idő előrehaladtával folytonosságot mutatnak, és a korai kötődés mintázatai megjelennek a felnőttkori romantikus kapcsolatokban is. A szerzők felnőttkorúak mintáján azonosították az Ainsworth által leírt kötődési mintázatokat: a biztonságosan kötődő személyek kölcsönös bizalmon, elfogadáson és támogatáson alapuló kapcsolatokkal rendelkeznek, magukat szerethetőnek, másokat bizalomra méltónak látnak. A szorongó/ambivalens kötődésű személyek vágnak a közeli kapcsolatokra, de nem hisznek saját szerethetőségükben, ami kapcsolataikban szorongást eredményez. Az elkerülő kötődésű személyek kerülnek a közelséget, intimitást abból a hiedelmükből fakadóan, hogy másokban nem érdemes megbízni (Hazan és Shaver, 1987). Bartholomew és Horowitz négy-kategóriás modellje az előző modell korlátaiból kiindulva két dimenzió – az énről és a másikról kialakított pozitív vagy negatív kép, valamint a kötődési stratégiában megjelenő szorongás és elkerülés alapján – négy kötődési stílust ír le, az elkerülő kötődési stíluson belül megkülönböztetve az elutasító elkerülő és

félelemteli elkerülő kategóriákat (Bartholomew és Horowitz, 1991; Hámori, 2015). Jantek és Vargha (2016) úgy véli, hogy ez a belső munkamodell a gyermeki és felnőtt kötődési stílusok között viszonylagos állandóságot biztosít, ugyanakkor különböző személyekkel lehetséges különböző kötődési stílus kialakítása (Jantek és Vargha, 2016).

Fraley és Shaver az *elkerülést* és *szorongást* tekinti a kötődési viselkedés két fő dimenziójának (Fraley és Shaver, 2000; Hámori, 2015). A szorongás dimenzió a kötődési figura elérhetőségére, válaszképességére, közelségére érzékeny, és ha eltérést észlel a számára optimális közelség és a valós közelség között, a személy szorongani kezd. Az elkerülés alrendszer felelős a kötődési viselkedés, a kötődési személytől való távolság szabályozásáért (Jantek és Vargha, 2016; Fraley és Shaver, 2000). A Bartholomew és Horowitz (1991) által leírt kötődési típusokra tekinthetünk a szorongás és elkerülés dimenzióin kapott értékek kombinációjaként. Ez alapján a biztonságos kötődés esetén mind a szorongás, mind az elkerülés alacsony szintű. A bizonytalan kötődési mintázatok esetén vagy a szorongás, vagy az elkerülés, vagy mindkettő magas értéket vesz fel: a szorongó/ambivalens (elárasztott/megszállott) kötődésre magas szorongás és alacsony elkerülés jellemző, az elutasító elkerülő esetén az elkerülés magas, de a szorongás alacsony, míg a félelemteli elkerülőnél mind a szorongás, mind az elkerülés magas szintet mutat (Jantek és Vargha, 2016; Hámori, 2015).

A szülőhöz fűződő kötődés és az identitásalakulás kapcsolata

Hazan és munkatársai (Hazan és mtsai, 1991, idézi Hámori, 2015) úgy vélik, hogy a kötődés funkciói – a közelségkeresés, biztonságos menedék, biztonságos bázis – az életkor előrehaladtával áthelyeződnek az egyes életszakaszok fontos személyeire. Gyermekkorban először a közelségkeresés, majd serdülőkorban a biztonságos menedék funkció is a kortársakra kerül át (Hámori, 2015).

Ehhez hasonlóan vélekedik Armsden és Greenberg (1987), akik szerint az életkor előrehaladtával a fiatal szüleikhez fűződő kapcsolatában a kötődési motivációra jellemző közelségkeresés veszt intenzitásából és gyakoriságából, a közvetlen kapcsolódás és kommunikáció helyét egyre inkább a kommunikáció közvetett és szimbolikus formái veszik át. A serdülő fiatalnak már nem a szülők fizikai közelsége, jelenléte nyújt biztonságot, hanem a tudat, hogy hozzáértő szövetségként tekinhet rájuk. Továbbá a serdülőkor folyamán, a szociális háló bővülésével a kötődési motiváció kiterjed a kortárs kapcsolatokra is. A kortársak – a szülőfigurákkal ellentétben – nem szükségszerűen bölcsőbbek vagy erősebbek a fiatalnál, de biztosítják azt a támogatást és bátorítást, amelyre a fiatalnak szüksége van a különböző, kihívásokkal teli élethelyzetekben (Armsden és Greenberg, 1987).

A serdülők szüleikhez fűződő kötődése pozitív összefüggést mutat az önbecsüléssel és a jólléttel (Armsden és Greenberg, 1987), és úgy tűnik, a szülőkhöz fűződő kötődés nagyobb hatást gyakorol a jóllétre, mint a kortársakkal való kapcsolat még az idősebb serdülők esetén is (Greenberg, Siegel és Leitch, 1983). A szülők és felnőtt gyerekeik kapcsolatát több tényező befolyásolhatja, többek közt a szülők anyagi és érzelmi erőforrásai, elvárásai, a korábbi szülő-gyerekek kapcsolat emléke, a gyerek személyisége stb., amelyek meghatározzák a kapcsolat érzelmi színezetét és a szülő felé tanúsított gondoskodó, segítőt attitűdöt (Peisah, Brodaty, Luscombe, Kruk és Anstey, 1999).

Az identitásállapotok prediktor változói között is előkelő helyet foglal el a kötődési mintázat (Kroger és Marcia, 2011), és az előző két tényezővel ellentétben ez egy viszonylag sűrűn kutatott terület. Az elméleti alapvetés az, hogy a magabiztos és büntudatmentes explorációs viselkedésnek feltétele a biztonságos kötődési stílus (Ainswoth, 1979; Faber és mtsai, 2003; Beyers és Goosens, 2008; Kroger és Marcia, 2011 stb.). A biztonságos kötődés talaján a gyermek bátorságot meríthet az eltávolodáshoz, az interperszonális és intraperszonális explorációhoz, ami egy stabil éni-identitás kialakulásához vezet (Faber és mtsai, 2003). Pittman és mtsai (2011) továbbá amellezt érvelnek, hogy a biztonságos kötődés mint belső munkamodell elősegíti a döntéshozatalt, az elköteleződést az identitásalakulás folyamatában (Pittman, Keiley, Kerpelman és Vaughn, 2011).

Számos kutatás rávilágított a kötődési mintázat és az identitásalakulás közti összefüggésre.

Campbell és munkatársai (1984) főiskolás fiatalok identitásállapota és a szüleikhez fűződő kötődése közötti összefüggéseket vizsgálták. A szerzők azt találták, hogy azok a fiatalok, akiket magas szintű kötődés jellemzett, valószínűbben voltak az elért identitás, a moratórium, valamint a korai zárás állapotában, ugyanakkor az identitásdiffúzió leginkább azokra volt jellemző, akik legkevésbé kötődtek a szüleikhez (Campbell, Adams és Dobson, 1984). Adams (1985) serdülő lányok identitásállapota és a szüleik általuk észlelt viselkedése közötti összefüggéseket vizsgálta. Azt talalta, hogy a moratórium és elért identitás állapotában lévő serdülők a családi környezetet érzelmileg támogatónak ítélték, ezzel szemben a diffúzió és a korai zárás állapotában lévők szüleiket valószínűbben észlelték elutasítóknak és kontrollálóknak. Ok-okozati összefüggések hiányában a szerző elméleti síkon felveti, hogy egy támogató szülő-gyermek kapcsolat valószínűleg fontos meghatározója az érett identitás elérésének (Adams, 1985). Benson, Harris és Rogers (1992) azt találták, hogy az anyához fűződő kötődés összefüggést mutat az elért identitással, fordított összefüggést a moratóriummal és diffúzióval, míg az apához fűződő kötődés a korai zárással függ össze.

Grotevant és Cooper (1985, 1986b) elméletükben integrálták a kötődést és a serdülőkori szeparáció-individuáció szükségességét. A szerzők úgy vélik, hogy serdülőkori a szülőkhöz fűződő jó kapcsolat nem korlátozó jellegű, hanem kéz a kézben jár a fiatal autonómia-teremtésének

támogatásával, ami végső soron az identitásalakítást facilitálja (Grotevant és Cooper, 1985, 1986b). Palladino-Schultheis és Bluestein (1994) szintén egyszerre vizsgálták a szülővel kapcsolatos kötődés, valamint a szeparáció-individuáció összefüggéseit az identitásállapotokkal. A szerzők azt találták, hogy azok a serdülő lányok voltak legvalószínűbben az elért identitás fázisában, akik egyszerre kötődtek az anyjukhoz és tanúsítottak valamennyi függetlenséget velük szemben (Palladino-Schultheis és Bluestein, 1994).

Faber és mtsai (2003) feltételezték, hogy a család pszichodinamikai struktúrája (pl. az alrendszer elkülönülése stb.) egyaránt befolyást gyakorol a fiatal kötődési stílusára, illetve identitásalakulására. Eredményeik szerint a megoldatlan házastársi konfliktusok a kötődés alacsony szintjével társulnak az idősebb serdülők esetén; az apához fűződő kötődés enyhe összefüggést mutat az elért identitással, az anyához fűződő kötődés szintén enyhe, negatív összefüggést mutat a diffúzióval (Faber, Edwards, Bauer és Wetchler, 2003).

Arseth és munkatársai (2009) metaanalízise szerint, mely tizennégy kutatás eredményeit veszi alapul, az elért identitás és a korai zárás egyaránt enyhe pozitív összefüggést mutat a biztonságos kötődéssel, míg a moratórium és diffúzió negatív összefüggésben van ugyanezzel.

Gandhi és mtsai (2019) longitudinális vizsgálata rámutatott arra, hogy az anyához fűződő diszfunkcionális kötődés bejósolja az identitásalakulás zavarait, ami aztán nagyobb mértékű nem szuicidális önsértéshez vezet (Gandhi, Luyckx, Molenberghs, Baetens, Goosens, Maitra és Claes, 2019).

Quintana és Lapsley (1987) ugyanakkor az előző kutatásokkal ellentétben nem talált összefüggést a serdülők szüleikhez fűződő kötődése és identitásfejlődése között, ezért a szerzők szerint a serdülőkorai kötődés a korai kötődéssel ellentétben kevésbé kritikus jelentőségű a pszichológiai adaptáció szempontjából. Nawaz (2011) pedig azt találta, hogy ez az összefüggés nemhez kötött: míg a lányok esetén a szülőkhöz fűződő kötődés az identitásfejlődés prediktora, a fiúk esetén inkább a kortársakhoz fűződő kötődésnek volt bejósoló ereje ebből a szempontból.

A legtöbb kutatás serdülők vagy legfeljebb főiskolások (18–21 évesek) mintáján vizsgálta a kötődés és identitás közti összefüggéseket. Alig van tudomásunk olyan vizsgálatról, amelyek a főiskolán túli korosztályt is bevonták a vizsgálatba. Sheng (2014) 20–35 éves személyeket vizsgáló tanulmányában azt találta, hogy a kötődési szorongás és elkerülés erős pozitív összefüggésben áll az explorációval, és mérsékelt negatív összefüggésben áll az elköteleződéssel. Eszerint azok a biztonságosan kötődő személyek, akikre alacsony kötődési szorongás és elkerülés jellemző, hajlamosak lehetnek az exploráció nélküli elköteleződésre, ami a korai zárás sajátossága. A bizonytalanul kötődő személyek, akikre viszont magas kötődési szorongás és/vagy elkerülés jellemző, valószínűsíthetően az intenzív explorációval jellemezhető moratórium állapotában vannak. A szerző szerint a moratórium mint az elért identitás „előszobája” kétségtelenül egy adaptív

identitásállapot, ugyanakkor az intenzív, elhúzódó exploráció lehet a bizonytalanság, a szorongás és az elköteleződési nehézségek megnyilvánulása is. Emellett a szerző árnyalja a korai zárás inadaptív voltát: szerinte az eredményekre magyarázatul szolgál, hogy a biztonságosan kötődő személyek, akik alapvető bizalommal vannak mások felé, könnyebben internalizálják a jelentős mások felől érkező hatásokat, és nem esik nehezükre megfontolni szüleik javaslatait, mert bíznak abban, hogy azok a javukat szolgálják (Sheng, 2014).

Szintén kevés vizsgálat próbálta feltárni a szülői nevelési stílusok hatását a későbbi kötődési stílusra. A meglévő vizsgálatok eredményeiből az körvonalazódott, hogy az a nevelés, amelyik támogatja a gyerek autonómiáját, önbeszámolás adatok alapján pozitív összefüggésben van a szülőkhöz fűződő kötődéssel, míg a magas észlelt szülői kontroll bizonytalanabb kötődéssel jár együtt (Coelho Ripardo és Rocha Lordelo, 2021; Quintana és Lapsley, 1987) Ratner (2014) egy későbbi vizsgálatban szintén azt találta, hogy a serdülők jobban kötődtek anyjukhoz, ha azt irányító nevelési stílus jellemezte, mintsem ha autokratikus vagy elhanyagoló nevelési stílus.

Úgy véljük, a kötődési mintázat különösen fontos tényezőnek bizonyulhat a párkapcsolati elköteleződéshez való viszonyulás szempontjából; Tari (2010) úgy véli, az elköteleződési nehézség elsődlegesen kötődési probléma, melynek keletkezése a korai kötődési tapasztalatokban keresendő. A korai érzelmi-kötődési sérülések táplálják a narcisztikus érzések és védekezés kialakulását. A kötődési problémák megnehezítik, olykor ellehetetlenítik a másik ember melletti elköteleződést, mivel az egyén számára az érzelmi közelség, intimitás állapota nem biztonságos. Közel kerülni valakihez egyet jelent a meg nem értéssel, önfeladással, az elköteleződés pedig a kiszolgáltatottsággal: „egy szeretetteljes kapcsolat számára csak a fájdalmat idézi fel, amit nem akar még egyszer átélni (...) A kötődéstől való félelem olyan bizalmatlanságot és gyanakvást is hordozhat, ami valóban lehetetlenné teszi, hogy az illető ott maradjon egy kapcsolatban és kipróbálja, hátha a valóság felülírja szorongásait” (Tari, 2010, 278.).

III.4. A családi tényezők és identitás összefüggéseit vizsgáló kutatások összefoglalása

Az elmúlt évtizedekben számos kutatás született, amely a különböző családi tényezők és identitásfejlődés összefüggéseit próbálta feltárni. A kutatások nagy része serdülőkorúakat vizsgált, az újabb kutatások között elvétve találtunk egy-kettőt, amely főiskoláskorúnál idősebb populációt vont be a vizsgálatba (pl. Sheng, 2014). Ez a trend összhangban van Erikson felvetésével, miszerint az identitásalakulás elsősorban a serdülőkor feladata.

Az eddig vizsgálatok alapján körvonalazódtak bizonyos összefüggések, de az eredményekben találunk ellentmondásokat. Alig áll rendelkezésre kutatás, ami a származási család struktúrája és az identitás összefüggéseit vizsgálta. Nem világos, hogy a szülők válása, illetve az egyszülős családi háttér miként befolyásolja a fiatalok identitásalakulását, továbbá az sem, hogy a kétszülős családi háttér inkább az érett identitással vagy a korai zárással mutat összefüggést.

A nevelési stílusokat illetően úgy tűnik, hogy a szülői melegség, válaszkészség pozitív összefüggésben áll az identitásalakulással (pl. Ratner, 2014), viszont megoszlanak a vélemények a szülői kontroll és engedékenység értékelése terén: a korábbi vizsgálatok azt hangsúlyozták, hogy a szülői engedékenység facilitálja az egészséges explorációt és identitásalakulást (Enright és mtsai, 1980; Quintana és Lapsley, 1987), míg az újabb kutatások rámutattak az engedékeny nevelés veszélyeire (pl. Berzonsky, 2004).

A szülőkhöz fűződő kötődés és identitás összefüggései terén sem egyértelműek az eredmények. A kutatások eltérnek abban a tekintetben, hogy milyen kötődéskonstruktumot használnak, például specifikusan a szülőkhöz fűződő kötődést (pl. Armsden és Greenberg, 1987), a kötődési mintázatot (pl. Faber és mtsai, 2003) vagy a kötődési szorongás és elkerülés dimenzióját vizsgálják (Sheng, 2014). Az eredmények terén az egyik legérdekesebb eltérés abból származik, hogy a korábbi kutatások szerint a biztonságos kötődés feltétele az explorációs viselkedésnek (pl. Faber és mtsai, 2003), más vizsgálatok viszont arra mutattak rá, hogy az exploráció a kötődési szorongással és elkerüléssel jár együtt (Sheng, 2014), továbbá az eredmények különböznek aszerint is, hogy a szülőhöz fűződő kötődés inkább az elért identitás vagy inkább a korai zárás állapotával mutat összefüggést.

IV. VIZSGÁLATOK

Saját vizsgálatainkat 2016. március – 2019. február közötti időszakban végeztük.

Etikai megfontolások

A bemutatásra kerülő vizsgálatok a Károli Gáspár Református Egyetem Kutatásetikai Bizottságának engedélyével (ikt. szám: 100/2017/P), az alapvető kutatóetikai normák figyelembevételével készültek.

A vizsgálati személyek a kutatásokban kizárólag önkéntes alapon vettek részt a felismerhetőség, beazonosíthatóság jegyei nélkül. A kérdőívcsomag elején tájékoztatást kaptak a vizsgálat céljáról, a szükséges időráfordításról, az adatok bizalmas kezeléséről, valamint közöltük velük, hogy ha úgy érzik, bármikor következmények nélkül megszakíthatják a részvételt. Továbbá a tájékoztatás biztosította őket, hogy kérdéseikkel, észrevételeikkel e-mailben megkereshetik a kutatásvezetőket. A résztvevők beleegyezést követően térhettek át a kérdőívcsomag kitöltésére. Mivel kiskorú személy nem vett részt a kutatásokban, szülői beleegyező nyilatkozat kitöltése nem volt indokolt.

IV.1. Első vizsgálat: A párkapcsolati formákkal, elköteleződéssel kapcsolatos vélekedéseket vizsgáló kérdőív kidolgozása⁸

Célkitűzések, hipotézisek

Első vizsgálatunkban azt tűztük ki célul, hogy a Marcia-féle identitásparadigma és azon belül a Melgosa Pályaidentitás Skála (Melgosa, 1987; András, 1995) alapján hozzunk létre egy olyan mérőeszközt, amely alkalmas a párkapcsolati formákkal, elköteleződéssel kapcsolatos vélekedések vizsgálatára, és majd a továbbiakban alkalmasnak bizonyulhat a Pályaidentitás Skála alskáláival való összevetésre. Azért tartjuk jelentősnek egy ehhez hasonló kérdőív létrejöttét, mivel tudomásunk szerint jelenleg nem áll rendelkezésre olyan mérőeszköz, ami az egyének párkapcsolati formákról alkotott elképzelését és elköteleződéssel kapcsolatos viszonyulását vizsgálja. A továbbiakban szeretnénk vizsgálni, hogy milyen családi tényezőkkel mutatnak összefüggést az identitás ezen két területének faktorai.

⁸ A továbbiakban közölt vizsgálati eredmények nagyobb részt közlésre kerültek a következő tanulmányban: Elekes Sz., Komlósi P. & Szögeczki S. (2017). A Párkapcsolati Identitás Kérdőív reliabilitás- és validitásvizsgálata a készülődő felnőtté válás tükrében. *Psychologia Hungarica Caroliensis* 5:1,1–23.

I. A skála pszichometriai mutatói:

Jelen vizsgálatban célunk volt egyrészt az újonnan létrehozott mérőeszköz – a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív⁹ – faktorstruktúrájának, valamint megbízhatóságának vizsgálata feltáró faktoranalízis segítségével.

1. hipotézis: A skála belső struktúráját négy faktor fogja meghatározni a Marcia-féle négy identitásállapotnak megfelelően; így feltételezhetően a négy faktor az elért identitás, a korai zárás, a moratórium, valamint az identitásdiffúzió lesznek.

II. A skála konstruktumvaliditása:

Célul tűztük ki az újonnan kialakított kérdőív és különböző releváns pszichológiai, illetve demográfiai változók – mint a felnőtt kötődési stílus, az élet értelmének jelenléte és keresése, az étellel való elégedettség, a vallásosság, a családi állapot – közötti összefüggések feltárása a konstruktumvaliditás vizsgálata céljából. Továbbá célunk volt annak vizsgálata, hogy az újonnan kidolgozott kérdőív faktorai milyen összefüggést mutatnak a kitöltők életkorával, és ebben a tekintetben mutatnak-e hasonlóságot az identitás más területeivel.

2. hipotézis: A Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai és a Felnőtt Kötődési Skála által vizsgált kötődési stílusok (biztonságos, ambivalens, elkerülő kötődés) között összefüggést várunk a következő módon (Arseth és mtsai, 2009; Sheng, 2014):

2/a. hipotézis: a biztonságos kötődési stílus, amely esetén alacsony a kötődési szorongás és elkerülés szintje, pozitív összefüggést fog mutatni az elért identitással és korai zárással, és negatív összefüggést a moratóriummal és identitásdiffúzióval;

2/b. hipotézis: az elkerülő kötődési stílus pozitív összefüggést fog mutatni az identitásdiffúzióval;

2/c. hipotézis: az ambivalens kötődés együttjárást fog mutatni a moratóriummal.

3. hipotézis: a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai és az Élet Értelme Kérdőív faktorai között összefüggést várunk a következő módon (Kiang és Fuligni, 2010):

3/a. hipotézis: feltételezzük, hogy az élet értelmének jelenléte alszála pozitív összefüggésben áll az elköteleződésre épülő identitásállapotokkal (elért identitás, korai zárás), illetve negatív összefüggésben van az identitásdiffúzióval és moratóriummal.

3/b. hipotézis: az élet értelmének keresése alszála pozitív összefüggésben áll a moratóriummal.

⁹ A mérőeszköz eredetileg *Párkapcsolati Identitás Kérdőív* néven lett publikálva, ugyanakkor szakmai megfontolások alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a *Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív* elnevezés hűebben tükrözi a mögöttes konstruktumot, így jelen munkában, illetve a továbbiakban ezen a néven fog szerepelni a kérdőív.

4. hipotézis: Feltételezzük, hogy az elért identitás pozitív kapcsolatban lesz az étellel való elégedettséggel, míg a kevésbé adaptív identitásállapotok – különösen az identitásdiffúzió – negatív összefüggésben lesz ugyanezzel (Schwartz, 2011, 2013).

5. hipotézis: Feltételezzük, hogy az életkor előrehaladtával a moratórium, valamint az identitásdiffúzió csökken, míg az elért identitás állapota növekedést mutat (Waterman, 1985, 1999a).

6. hipotézis: A kitöltők családi állapota – az, hogy egyedülálló, párkapcsolattal rendelkezik, vagy együtt él partnerével a személy – és a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai között összefüggést várunk: feltételezzük, hogy az egyedülállók esetén magasabb lesz a moratórium szintje, mint a párkapcsolattal rendelkezők, illetve a partnerükkel együtt élők esetén, továbbá feltételeztük, hogy az együtt élők esetén magasabb lesz a diffúzió és alacsonyabb lesz a korai zárás szintje.

7. hipotézis: A Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai és a vallásosság között összefüggést várunk: feltételezzük, hogy akiknél a vallás fontos szerepet tölt be az életükben, és rendszeresen gyakorolják azt, a többiekhez képest magasabb pontszámokat fognak elérni az elért identitás, valamint a korai zárás terén, és alacsonyabb pontszámokat az identitásdiffúzió és moratórium állapota terén (Markstrom, 1999).

Vizsgálati személyek

Jelen vizsgálatban a mintát olyan 18–29¹⁰ év közötti személyek alkották, akik még nem kötöttek házasságot, tehát vagy egyedülálló, vagy párkapcsolatban élnek, esetleg együtt élnek partnerükkel. A mintavételi eljárás nem valószínűségi mintavétellel, hólabdamódszerrel történt. A kutatásban 408 fő vett részt, közülük azok eredményei kerültek bele a végleges mintába, akik megfeleltek az életkor és családi állapot feltételeinek, valamint minden kérdésre választ adtak. Az előbb említett kritériumoknak három fő nem felelt meg, így a végleges minta 405 főből állt.

¹⁰ A mintát mindhárom vizsgálatunkban 18–29 év közötti személyek alkották. Az említett életkori intervallum mellett elméleti és gyakorlati megfontolások is szólnak. Elméletében Arnett 18–25 év között határozta meg a készülődő felnőttég határait, ugyanakkor megállapítja, hogy az életszakasz végének pontos meghatározása kihívást jelent, mert pusztán az életkor alapján nehezebben megfogható, mint a kezdete. A szerző szerint a nagy elköteleződések, döntések meghozatala, illetve a készülődő felnőttkorból a fiatal felnőttkorba való átmenet a húszas éves végén történik (Arnett, 2000, 2018 stb.). A hazai statisztikai adatok megerősítik ezt a megállapítást, hisz – ahogyan a bevezetőben is említettük – hazánkban is a húszas életek végére tolódot a házasságkötés és az első gyerek vállalásának átlagéletkora. Éppen ezért indokolnak tűnt kiterjeszteni vizsgálatunk fókuszát a 26–29 éves személyekre is, akik nagy arányban még a keresés, moratórium fázisában vannak.

Mérőeszközök¹¹

Demográfiai adatok: a kérdőívcsomag tartalmazta néhány általános demográfiai adat (nem, életkor, lakhely, iskolai végzettség, párkapcsolati státusz) lekérdezését is. Továbbá a Hungarostudyból (Kopp és Kovács, 2006) átvett két tétel rákérdezett a vallásgyakorlás gyakoriságára („Gyakorol-e Ön valamilyen vallást, és ha igen, milyen rendszerességgel?”), illetve a vallás szubjektív fontosságára („Mennyire fontos Önnek a mindennapi életében a vallás?”), amelyekre a válaszadóknak egy öt-, illetve egy négyfokú Likert-skálán kellett válaszolniuk.

Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív (PEVK, Elekes, Komlósi és Szögeczki, 2017): az általunk létrehozott mérőeszköz a Marcia-féle identitáselméleti keretre épül, alapját a Melgosa-féle Pályaidentitás Skála szolgáltatta (Melgosa, 1987; András, 1995). A válaszadóknak egy ötfokú Likert-skálán (1 – egyáltalán nem igaz, 2 – inkább nem igaz, 3 – nem tudom eldönteni, 4 – inkább igaz, 5 – nagyon igaz) kell eldönteniük, hogy mennyire tartják igaznak magukra nézve az állításokat.

Felnőtt Kötődés Skála (AAS, Collins és Read, 1990; magyar változat: 75 papír-ceruza teszt): a kérdőív a klasszikus Hazen és Shaver (1987) által megállapított felnőtt kötődési stílusok három dimenziójából épül fel: a biztonságos („Tudom, hogy a többiek ott lesznek, amikor szükségem lesz rájuk.”), elkerülő („Ideges vagyok, amikor valaki túl közel kerül hozzám.”) és szorongó/ambivalens („Gyakran aggódom, hogy a partnerem nem igazán szeret.”) dimenziókból. Mindhárom alskála megbízhatósága az elfogadható tartományba esik ($\alpha = 0,69$; $\alpha = 0,72$; ill. $\alpha = 0,75$). A vizsgálati személyeknek egy ötfokú Likert-skálán (0 – egyáltalán nem, 4 – nagyon) kell pontozniuk a tétéleket (Collins és Read, 1990).

Élet Értelme Kérdőív (MLQ, Steger, Frazier, Oishi és Kaler, 2006; magyar változat: Martos és Konkoly-Thege, 2012): az MLQ tíz tételből álló mérőeszköz, ami két alskálán keresztül méri az *értelem jelenlétét*, valamint az *értelem keresését*. A személynek egy hétfokú Likert-skálán (1 – egyáltalán nem igaz, 7 – tökéletesen igaz) kell eldöntenie, mennyire ért egyet a mérőeszköz tíz állításával, például: „Az életemnek világos célja van.” (értelem jelenléte); „Állandóan valami olyat keresek,

¹¹ A vizsgált specifikus célcsoportra való tekintettel felmerülhet a kérdés, hogy a kérdőívcsomagba miért nem vontuk be az Inventory of the Dimensions of Emerging Adulthood skálát, amely a készülődő felnőtttség Arnett által leírt sajátos jegyeit méri (Reifman, Arnett és Colwell, 2007). Bár a mérőeszköz egyik alskálája az identitásra vonatkozó explorációt vizsgálja, az identitásra általánosságban kérdez rá (pl. önmeghatározás, értékek, értelem keresése stb.), és nem egy specifikus életterületre fókuszál, továbbá az elköteleződést magukban foglaló identitásállapotokról – elért identitás, korai zárás – nem nyújt információt, ezért vizsgálatunkban irrelevánsnak éreztük a használatát.

amitől fontosnak érezhetem az életemet.” (értelem keresése). Az alskálák megbízhatósági mutatói kitűnőnek bizonyultak, $\alpha = 0,79 - 0,89$ közötti értéket vettek fel (Martos és Konkoly-Thege, 2012).

Élettel való Elégedettség Skála (SWLS, Diener és mtsai, 1985; magyar változat: Martos, Sallay, Dészfalvy, Szabó és Ittész 2014): ezt az 5 tételből álló skálát a leggyakrabban alkalmazott jóllét-kérdőívként tartják számon, és már 41 nyelven adaptálták (Martos és mtsai, 2014). A kitöltőnek egy hétfokú skálán kell megjelölnie, mennyire ért egyet a felsorolt állításokkal (pl. „Ha újra élhetném az életemet, nem változtatnék szinte semmit.”). A kérdőív belső konzisztenciája, valamint teszt-reteszt megbízhatósága is kitűnőnek bizonyult (Martos és mtsai, 2014).

Eljárás

A skála kidolgozásának folyamata

A kérdőív alapjául a Melgosa Pályaidentitás Skála szolgált. Ez a skála a Marcia-féle négy identitásállapokra épül, azok képezik a tételek alskáláit. A kérdőív tételeinek kialakításához elsősorban az említett skála tételei biztosították a kiindulási alapot, inspiráció forrását a fogalmazásmódot illetően. A tételek kidolgozása során bizonyos esetekben a megfogalmazás hűen követi a Pályaidentitás Skála tételeinek megfogalmazását. Például a Pályaidentitás Skála 16-os tétele így hangzik: „Nincs határozott elképzelésem arról, hogy mi lesz a foglalkozásom, de nem is igazán érdekel.”; az átalakított tétel eképpen: „Nincs határozott elképzelésem arról, hogy hogy alakul a magánéletem a jövőben, de nem is érdekel.” Más esetekben viszont, az életszerűség és az egyszerűség szempontjait szem előtt tartva jobban eltértünk az eredeti tételek megfogalmazási módjától. Például az eredeti skála 26-os tétele így hangzik: „Úgy tűnik, hogy az apám/anyám nagyon szereti a foglalkozását, így én is ilyen jellegű munkával foglalkozom majd.”, míg a PEVK ez által inspirált tétele eképpen: „A szüleim példája nyomán én is szeretnék megházasodni”. A forrásként szolgáló mérőeszköz tételei közül azokat tudtuk figyelembe venni és forrásként felhasználni, amelyek tartalmukat, megfogalmazásukat tekintve leginkább illeszkedtek az általunk vizsgált konstruktumhoz. Az általunk kialakított PEVK első formájában 20 tételt tartalmazott, amelyek közül 19-et a Pályaidentitás Skála tételei inspiráltak, és további egy tétellel egészítettük ki („Szerintem az ember tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy megtalálja élete párját.”). A Pályaidentitás Skála további nyolc tételével kapcsolatban úgy véltük, hogy átfogalmazva életszerűtlennek hatnának, ezért jobbnak láttuk nem felhasználni őket (pl. 25-ös tétel: „Nemrég még krízisben voltam a pályával kapcsolatos döntésképtelenségem miatt, de most már határozott céljaim vannak a szakmámat illetően.”, 17-es tétel: „Szeretnék mihamarabb dönteni egy bizonyos

terület mellett, hogy aztán kiválaszthassam a számomra leginkább megfelelő képzési lehetőséget.” stb.).

A skála bemérését megelőzően pilótatanulmányt végeztünk. A mérőeszközt kiküldtük húsz személynek, majd az ő visszajelzéseik alapján átfogalmaztunk három tételt, amelyek megfogalmazása kevésbé volt világos a kitöltők számára (pl. az összetett mondatokat egyszerűsítettük az érthetőség érdekében).

Adatfelvétel

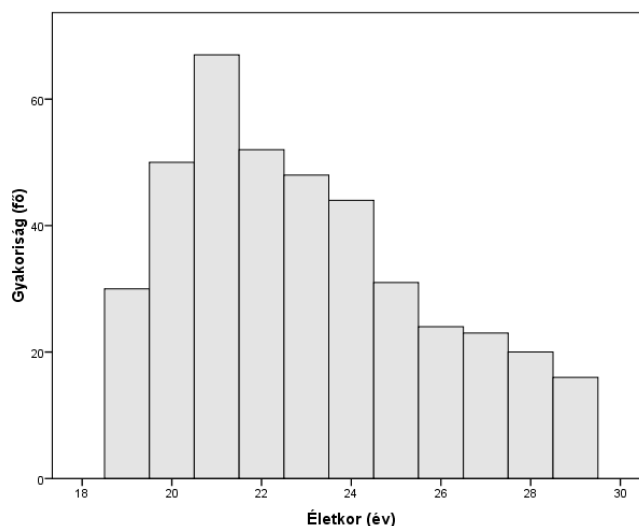
Az adatok felvétele 2016 március-áprilisában történt. A kérdőívet a Google Űrlapok online felületen tettük elérhetővé, a kitöltés megközelítőleg 25–30 percet vett igénybe. A kérdőívcsomag linkjét közösségi portálokon, levelezőlistákon és egyetemi csoportok listáin küldtük szét a 18–29 éves korosztálynak, akik azt további ismerőseiknek küldték el.

Eredmények

Leíró statisztika

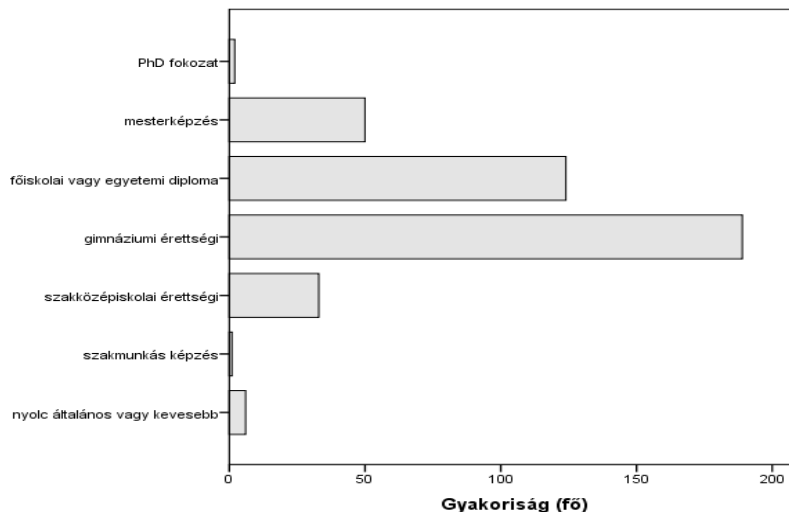
Az adatok tisztítása után normalitásvizsgálatot végeztünk. A Kolmogorov–Smirnov-teszt feltárta, hogy a vizsgált változók esetén az adatok szignifikánsan eltérnek a normális eloszlástól. A ferdeség és a csúcosság vizsgálata alapján megállapítható, hogy – egyetlen kivételtől eltekintve – mind a ferdeség, mind a csúcosság a -1 és +1 közötti intervallumban van, ebből kifolyólag a normalitás nem sérül olyan mértékben, hogy ez várhatóan nagy mértékben befolyásolná a vizsgálati eredményeinket. Azonban a sérülések miatt paraméteres tesztjeinket (Pearson-korreláció, ANOVA) minden esetben a megfelelő, nemparaméteres alternatívákkal is teszteltük (Spearman-korreláció, Kruskal–Wallis-teszt, Mann–Whitney-teszt) (lásd például Varga, 2015; Takács, 2016). A következőkben a paraméteres tesztek eredményeit közöljük, mivel mind a paraméteres, mind pedig a nemparaméteres tesztek eredményei egybehangzóan, azonos irányú kapcsolatokat tártak fel a változók/csoportok között.

A *nemek* eloszlása tekintetében a minta megközelítőleg kiegyensúlyozott, hozzávetőleg ugyanannyi nő (54%, 220 fő) van, mint férfi (46%, 185 fő). A korosztályok eloszlását tekintve egy torzítást láthatunk a 20–24 évesek irányába (64%); a 19, illetve a 25–29 évesek a mintának kisebb hányadát (36%) alkotják ($M = 23$ év, $SD = 2,76$). A minta életkor szerinti megoszlását mutatja az 1. ábra:

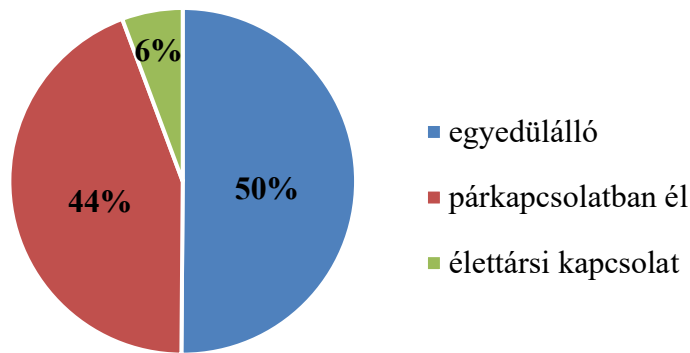
1. ábra. *A minta megoszlása életkor szempontjából*

Iskolai végzettség szempontjából a válaszadók majdnem felének (47%) megvan a gimnáziumi érettségje, közel egyharmadának (31%) van főiskolai vagy egyetemi diplomája, míg további 12% rendelkezik mesterfokú végzettséggel. A szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát végzettek aránya 9%. A minta tehát torzít a magasan kvalifikáltak irányába, a 18–23 éves korosztályból pedig sokan jelenleg végzik egyetemi tanulmányaikat (1. 2. ábra).

2. ábra. *A vizsgálati személyek megoszlása iskolai végzettség szempontjából*

A *családi állapot* tekintetében elmondható, hogy az egyedülállók a minta felét (50%, 203 fő) tették ki, míg a minta másik fele megoszlott a párkapcsolattal rendelkezők (44%, 179 fő) és a partnerükkel együtt élők között (6%, 23 fő) (3. ábra).

3. ábra. A minta megoszlása családi állapot szempontjából

A kitöltőknek két olyan kérdésre is választ kellett adniuk, amelyek a személy *vallásgyakorlására*, a *vallás fontosságára* vonatkozó vélekedésére vonatkozott. Az eredmények azt tükrözik, hogy a nem hívőkkel (17%) és vallásukat nem gyakorló (7%) személyekkel szemben túlsúlyban voltak azok, akik a maguk módján vallásosak (19%), vallásukat ritkán (13%) vagy rendszeresen gyakorolják (44%). A vallást a kitöltők 21%-a egyáltalán nem tartotta fontosnak a mindennapokban, 24%-uk kissé, 37%-uk pedig nagyon fontosnak ítélte meg. A válaszadók 18%-a pedig úgy ítélte meg, hogy a vallás minden cselekedetüket befolyásolja.

A felhasznált mérőszközök *megbízhatóságának* vizsgálata céljából minden mérőszköz esetén Cronbach-alfa értéket számoltunk. Ezek az értékek minden alskála esetén nagyjából megegyeznek az eredeti kutatásokkal, kivéve a Felnőtt Kötődés Skála Biztonságos kötődés alskálája, amely jelentősen eltér negatív irányban az eredetitől ($\alpha = 0,315$). Az 1. táblázat a mérőszközök leíró statisztikájának összefoglalását nyújtja.

1. táblázat. A használt mérőszközök leíró statisztikája

	M	SD	min	max	α
AAS – Biztonságos	18,67	3,30	9	26	,315
AAS – Elkerülő	15,72	4,76	6	29	,714
AAS – Ambivalens	16,14	4,48	7	30	,631
MLQ-PM – Értelem jelenléte	24,92	7,26	5	35	,915
MLQ-SM – Értelem keresése	24,54	6,22	5	35	,761
SWLS – Élettel való elégedettség	24,42	6,21	5	35	,828

Feltáró faktorelemzés

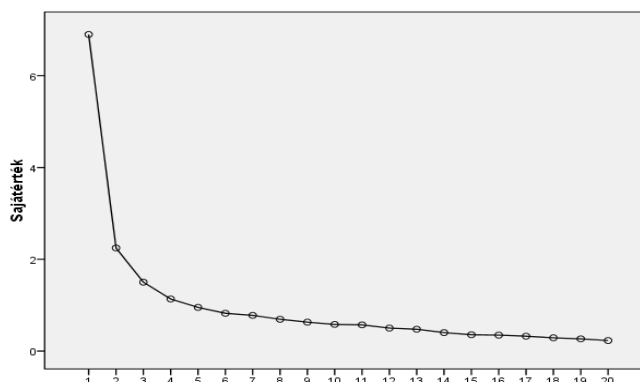
Faktoranalízissel vizsgáltuk, hogy az általunk létrehozott Párok kapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív milyen alskálákra bontható. A dimenzióredukció módszereként

főkomponens-elemzést végeztünk Varimax-forgatással. A kialakult alsókálakat az orthogonalitást biztosító Anderson-Rubin módszerrel mentettük ki. A Kayser–Mayer–Olkin-érték alapján az elemszám megfelelő, a főkomponens eredményei értelmezhetőek (KMO = 0,904). A Bartlett-teszt alapján, mely az itemek teljes függetlenségét teszteli, feltételezhetjük, hogy az itemek között megfelelően erősek a korrelációk ($\chi^2(190, N = 405) = 3470,856, p < 0,01$).

A létrejövő főkomponensek közül a Kaiser-kritérium alapján azokat tartottuk meg, amelyeknek sajátértéke egy fölött van. Az így kapott négy komponens az itemek varianciájának 58,909%-át magyarázza. A 2. táblázat tartalmazza a komponensek forgatás előtti és azt követő saját értékeit, valamint az általuk megmagyarázott varianciát. A választott kritériumszint helyességét a Scree-plot is alátámasztja (4. ábra).

2. táblázat. A Kaiser-kritérium alapján megtartott komponensek sajátérték szerinti csökkenő sorrendben

Komponens	Forgatás előtt		Forgatás után	
	Sajátérték	Megmagyarázott variancia (%)	Sajátérték	Megmagyarázott variancia (%)
1	6,899	34,497	4,250	21,248
2	2,247	11,234	3,672	18,359
3	1,501	7,506	2,359	11,794
4	1,134	5,672	1,502	7,509

4. ábra. A komponensek sajátérték szerinti csökkenő sorrendben

Az orthogonális forgatást követő komponensstruktúrát a 3. táblázat foglalja össze. Az értelmezhetőség érdekében egy tengelyhez csak azokat az itemeket jelenítettük meg, melyek az adott tengelyre $b_i = 0,4$ -es érték fölött töltenek. Ez 16%-os magyarázóerőt jelent.

3. táblázat. A ház item komponensöltés-értékei a forgatást követően

Tétel/Főkomponens	1	2	3	4
6. Jelen pillanatban nem izgat, hogy akarok-e házasságot kötni, majd a jövőben gondolkodom rajta.	0,756			
20. Bár még nem világos számomra, hogy milyen párkapcsolati formában szeretnék élni, ez most még nem izgat.	0,729			
9. Túl korai számomra, hogy a házasságkötés lehetőségén gondolkodjam.	0,718			
5. Miután alaposan gondolkodtam a szóba jöhető párkapcsolati formákon, arra jutottam, hogy a házasság a lehető legjobb ezek közül.	-0,666			
3. Arra a következtetésre jutottam, hogy szeretnék házasságot kötni a jövőben.	-0,656	0,406		
15. Miután sokat töprengtem rajta, megbizonyosodtam arról, hogy szeretnék házasságot kötni.	-0,638			
14. Nincs határozott elképzelésem arról, hogy hogy alakul a magánéletem a jövőben, de nem is igazán érdekel.	0,589			
17. Nem okoz hosszasan töprengést, hogy milyen párkapcsolati formában szeretnék élni, mert a családi hagyományt követem.		0,864		
4. Szeretnék megházasodni, mert a családomban ez a hagyomány.		0,834		
19. A szüleim példája nyomán én is meg szeretnék házasodni.		0,793		
13. Nem gondolkodtam túl sokat azon, hogy érdemes-e házasságot kötni, mert a szüleim már gyerekként erre neveltek.		0,787		
7. Már gyermekkoromban eldöntöttem, hogy házasságot szeretnék kötni, soha nem gondoltam más lehetőségre.	-0,410	0,592		
2. Sokat gondolkodom azon, hogy milyen párkapcsolati forma a legjobb számomra.			0,763	
8. Az aktuális párkapcsolatom mellett nyitva tartom a szemem, és érdeklődöm más potenciális romantikus partnerek iránt is.			0,630	
10. Próbálom eldönteni, hogy milyen párkapcsolati forma tudna boldoggá tenni hosszú távon, de még nem jutottam semmire.	0,434		0,617	
16. Komolyan foglalkoztat, hogy megtalálom-e életem párját: sok kételyem van ezzel kapcsolatban.			0,551	0,434
1. Jelenleg nem tudom pontosan, hogy kössek-e házasságot vagy sem; néha megfordul a fejemben a lehetőség.			0,529	
11. Ha nem látok perspektívát abban a párkapcsolatban, amiben vagyok, nem fogok sokat töprengeni azon, hogy kilépjek-e belőle.				0,720
12. Nem nyugszom addig, amíg meg nem találok életem párját.				0,657
18. Szerintem az ember tegyen meg minden tőle telhetőt, hogy megtalálja élete párját.	-0,437			0,446

Az *Elköteleződés halogatása* komponens hét tételt tartalmaz. Ezen belül négy tétel a párkapcsolati (házassági) elköteleződési szándék hiányára vonatkozik, három fordított tétel pedig a megérlelődött elköteleződési szándéokra. Az elköteleződési szándék hiányára utal a magánélet jövőbeni alakulására vonatkozó indifferens hozzáállás (pl. „Jelen pillanatban nem izgat, hogy akarok-e házasságot kötni, majd a jövőben gondolkodom rajta.”, „Nincs határozott elképzelésem arról, hogy hogyan alakul a magánéletem a jövőben, de nem is igazán érdekel.”), összhangban azzal, ahogy az Erikson és Marcia által leírt diffúzió állapotára is egyfajta céltalan sodródás jellemző. A fordított tételekben megfogalmazódik, hogy valamilyen töprengési, átgondolási folyamatot követően a házasságkötés gondolata megérlelődik a személyben (pl. „Miután alaposan gondolkodtam a szóba jöhető párkapcsolati formákon, arra jutottam, hogy a házasság a lehető legjobb ezek közül.”), ami összhangban van Marcia elért identitás fogalmával: olyan döntés, amelyet megelőz egy lezárult explorációs folyamat. Az Elköteleződés halogatása faktor tehát magában foglalja a diffúzió és negatív előjellel az elért identitás tételeit. A komponens reliabilitása jónak tekinthető ($\alpha = 0,864$).

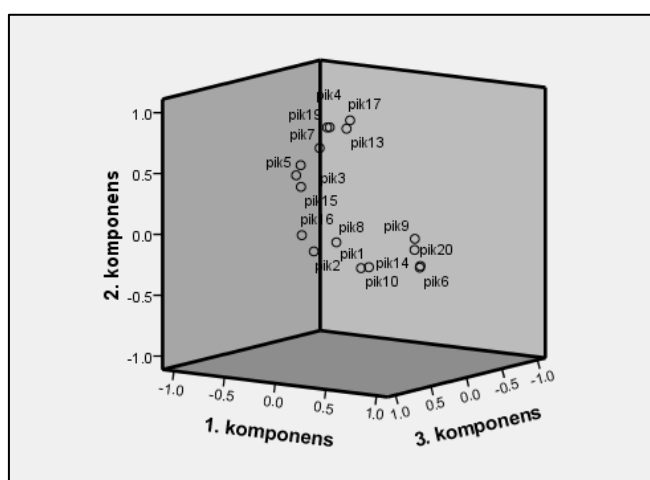
A második komponens öt ítemet tartalmaz, amelyek tartalmilag a házasságot mint a családi minták által meghatározott elköteleződési formát írják le. Erre az állapotra jellemző, hogy a személy szilárdnak bizonyul a házasságkötési szándékot illetően, ugyanakkor eltökéltségének háttérében a családi hagyomány (pl. „Szeretnék megházasodni, mert a családban ez a hagyomány.”) vagy a szülők példája, iránymutatása áll (pl. „Nem gondolkodtam túl sokat azon, hogy érdemes-e házasságot kötni, mert a szüleim már gyerekként erre neveltek.”), továbbá ez az elhatározás a személy gyermekkor óta töretlen („Már gyermekkoromban eldöntöttem, hogy házasságot szeretnék kötni, soha nem gondoltam más lehetőségre.”). Ez az exploráció nélküli döntés állapota tulajdonképpen a korai zárásnak feleltethető meg az eredeti modellben. A faktor a Családi mintakövetés nevet kapta, megbízhatósága szintén jónak tekinthető ($\alpha = 0,873$).

A harmadik komponens szintén öt ítemet tartalmaz. A tételekben egyrészt megfogalmazódik egy töprengés arra vonatkozóan, hogy milyen párkapcsolati formában látná magát szívesen a személy hosszú távon (pl. „Jelenleg nem tudom pontosan, hogy kössék-e házasságot vagy sem, néha megfordul a fejemben a lehetőség.”), ehhez érzelmi síkon kapcsolódik egy bizonytalanság, illetve szorongás a jövővel kapcsolatban („Komolyan foglalkoztat, hogy megtalálom-e életem párját, sok kételyem van ezzel kapcsolatban.”). A faktor a Keresés és kétség nevet kapta. A benne megjelenő aktívan zajló keresés, exploráció miatt rokonítható a moratórium állapotával, ugyanakkor ez a tételecsoport az előzőekhez képest heterogénebb állításokat tartalmaz, amit a valamivel gyengébb, de még elfogadható reliabilitás is tükröz ($\alpha = 0,697$).

A negyedik komponens három itemet tartalmazott. A három tétel az elköteleződési szándék meglétére vonatkozott, ám tartalmilag nem illett a többi tételhez, valamint a komponens megbízhatósága elfogadhatatlannak bizonyult ($\alpha = 0,444$). Így ez a komponens nem került bele a véglegesített skálába, valamint az ehhez tartozó három tétel is kitörlésre került.

Három tétel töltési értéke nem csupán egy, hanem két faktor esetén is 0,4 fölé került. A végleges alskálák kialakítása során végül úgy döntöttünk, hogy a két komponens közül azt vesszük figyelembe, amelyik esetén a tétel töltési értéke nagyobb, ráadásul a tétel tartalmilag is szorosabban kapcsolódott ahhoz a faktorhoz, amelyiken magasabb töltésszámot mutatott.

Az így kialakított Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív végleges formájában tehát 17 itemet tartalmaz (1.5. ábra).

5. ábra. *Komponensek a forgatást követően*

Az 1. hipotézist részben beigazolódnak tekintjük, mivel a Marcia-féle elméleti keretnek megfelelően körvonalazódnak a különböző identitásállapotok: a Keresés és kétség faktor megfelel a moratóriumnak, a Családi mintakövetés a korai zárásnak, az Elköteleződés halogatása pedig az identitásdiffúzióra vonatkozik, ám az elvárásainkkal ellentétben az elért identitás itemei is negatív előjellel ide tagozódnak. A 4. táblázat tartalmazza a kérdőív tételeinek alskálák szerinti felosztását.

4. táblázat. *A Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos
Vélekedések Kérdőív tételei alsókálák szerinti felbontásban*

Elköteleződés halogatása (EH)	
1.	Jelen pillanatban nem izgat, hogy akarok-e házasságot kötni, majd a jövőben gondolkodom rajta.
2.	Bár még nem világos számomra, hogy milyen párkapcsolati formában szeretnék élni, ez most még nem izgat.
3.	Túl korai számomra, hogy a házasságkötés lehetőségén gondolkodjam.
4.	Nincs határozott elképzelésem arról, hogy hogy alakul a magánéletem a jövőben, de nem is igazán érdekel.
5.	Miután alaposan gondolkodtam a szóba jöhető párkapcsolati formákon, arra jutottam, hogy a házasság a lehető legjobb ezek közül.*
6.	Arra a következtetésre jutottam, hogy szeretnék házasságot kötni a jövőben.*
7.	Miután sokat töprengtem rajta, megbizonyosodtam arról, hogy szeretnék házasságot kötni.*
Családi mintakövetés (CSM)	
1.	Nem okoz hosszas töprengést, hogy milyen párkapcsolati formában szeretnék élni, mert a családi hagyományt követem.
2.	Szeretnék megházasodni, mert a családban ez a hagyomány.
3.	A szüleim példája nyomán én is meg szeretnék házasodni.
4.	Nem gondolkodtam túl sokat azon, hogy érdemes-e házasságot kötni, mert a szüleim már gyerekként erre neveltek.
5.	Már gyermekkoromban eldöntöttem, hogy házasságot szeretnék kötni, soha nem gondoltam más lehetőségre.
Keresés és kétség (KK)	
1.	Sokat gondolkodom azon, hogy milyen párkapcsolati forma a legjobb számomra.
2.	Az aktuális párkapcsolatom mellett nyitva tartom a szemem, és érdeklődöm más potenciális romantikus partnerek iránt is.
3.	Próbálok eldönteni, hogy milyen párkapcsolati forma tudna boldoggá tenni hosszú távon, de még nem jutottam semmire.
4.	Komolyan foglalkoztat, hogy megtalálom-e életem párját: sok kételyem van ezzel kapcsolatban.
5.	Jelenleg nem tudom pontosan, hogy kössek-e házasságot vagy sem; néha megfordul a fejemben a lehetőség.

* fordított tételek

Az alábbi táblázat összefoglalja a PEVK faktorainak leíró statisztikáját:

5. táblázat. *A PEVK faktorainak leíró statisztikája*

		N	M	SD	min	max	α
Elköteleződés halogatása	Férfi	185	15,61	6,78	7	32	,864
	Nő	220	14,31	6,47	7	33	
Családi mintakövetés	Férfi	185	15,08	5,41	5	25	,873
	Nő	220	15,79	6,40	5	25	
Keresés és kétség	Férfi	185	10,92	4,41	5	22	,697
	Nő	220	10,51	4,19	5	24	

Ezt követően a faktoranalízis által feltárt faktorok alapján a mintán klaszterelemzést végeztünk annak érdekében, hogy elkülönítsünk alcsoportokat és esetleges különbségeket a csoportok között. Ebből a célból a kétlépcsős klaszterelemzés módszerét alkalmaztuk, amelyik előnye, hogy automatikusan felkínálja a legjobb klasztermegoldást. A Schwarz's Bayesian kritérium (BIC) alapján az elemzés egy kétklaszteres modellt tárt fel. A Silhouette-együttható ($> 0,5$) alapján az adott klaszterstruktúra jónak mondható. Ez alapján a résztvevők több mint kétharmada tartozik az egyes klaszterbe, míg a maradék egyharmada képezi a második csoportot (l. 6. táblázat).

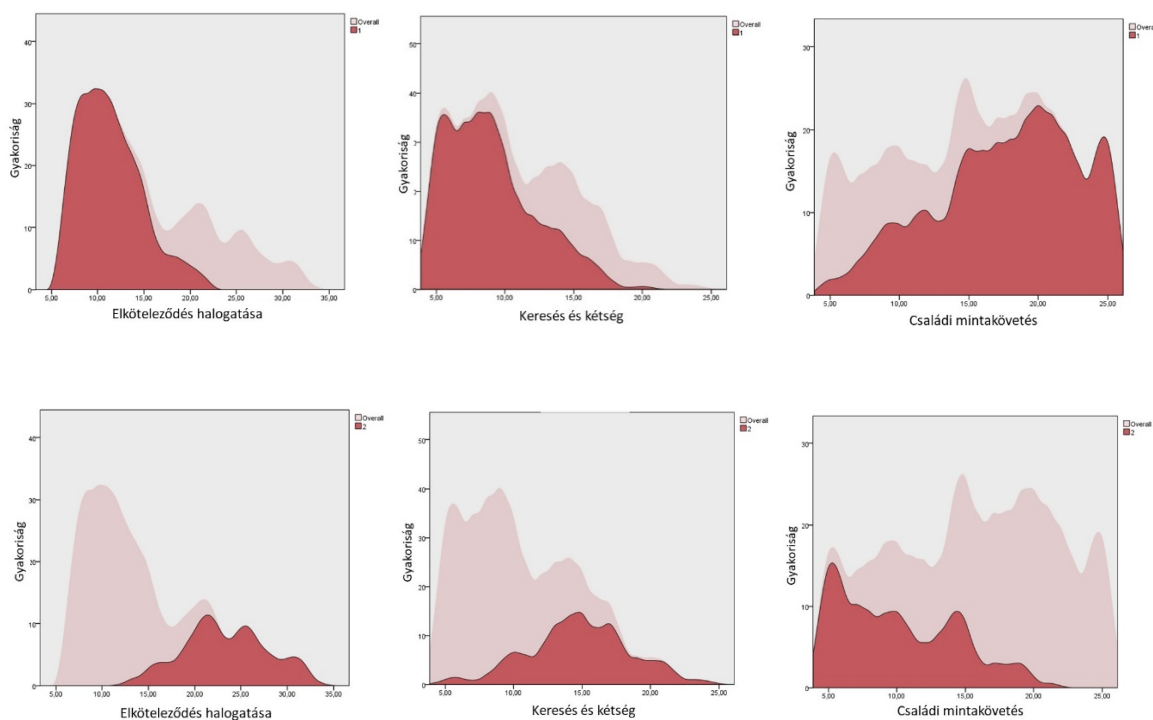
6. táblázat. *A minta megoszlása az egyes klaszterekben*

		N	%
Klaszterek	1	285	70,4 %
	2	120	29,6 %
Összesen		405	100 %

Az egyes számú klaszterbe tartozók esetén a Családi mintakövetés átlagértéke magasabb, míg az Elköteleződés halogatása, valamint Keresés és kétség átlaga alacsonyabb, mint a kettes számú klaszterbe tartozóknál. Az egyes klaszterbe tartozókat *Elköteleződések*nek neveztük el. Ezzel szemben a kettes számú klaszterben az Elköteleződés halogatása átlagértéke számottevően magasabbnak mondható, a Keresés és kétségé inkább közepes szintű, míg a Családi mintakövetés inkább alacsonyabb, mint az egyes számú klaszterben (lásd 7. táblázat). A kettes klaszterbe tartozókat *Halogatóknak* neveztük el. A 6. ábrán látható, hogy az Elköteleződés halogatása, Keresés és kétség, valamint a Családi mintakövetés pontértékei hogyan oszlanak meg az egyes klaszterekben.

7. táblázat. *Az Elköteleződés halogatása, Keresés és kétség, valamint a Családi mintakövetés átlagértékei a két klaszterben*

		Elköteleződés halogatása		Keresés és kétség		Családi mintakövetés	
		M	SD	M	SD	M	SD
Klaszterek	1	11,36	3,39	8,98	3,23	17,72	5,08
	2	23,33	4,56	14,80	3,70	10,11	4,29
Összesített		14,90	6,64	10,70	4,29	15,47	5,97

6. ábra. Az *Elköteleződés halogatása*, *Keresés és kétség*, valamint *Családi mintakövetés* pontértékeinek megoszlása az egyes, valamint kettes számú klaszterben

A következő lépésben kíváncsiak voltunk arra, hogy bizonyos demográfiai tényezők – nem, életkor, családi állapot, vallásosság – mentén milyen különbségek vannak a két klaszter között.

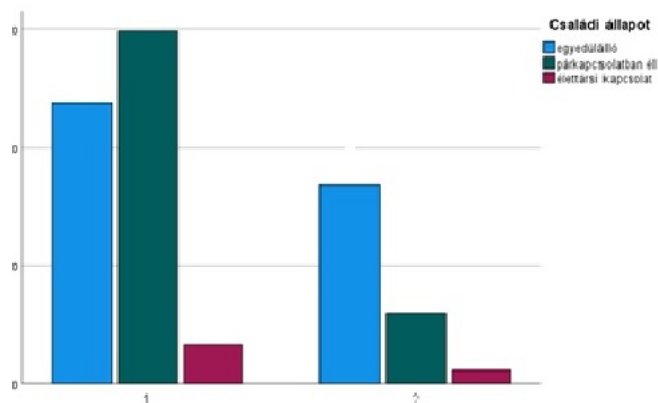
Mindkét klaszterben nagyjából hasonló – kétharmad-egyharmad – a nemek aránya a nők javára (a khi-négyzet próba alapján a klaszterek és a nemek közötti összefüggés nem szignifikáns ($\chi^2(1, N = 405) = 2,464, p = 0,116$).

Az életkori eloszlás tekintetében szintén nincs különbség a két klaszter között (az egyes klaszter esetén $M = 23,09$, a kettes klaszter esetén $M = 22,86$ az életkori átlag, $U = 16,022, p = 0,313$).

A családi állapot és a klaszterek közötti összefüggést illetően viszont a khi-négyzet próba szignifikánsnak mutatkozott ($\chi^2(2, N = 405) = 27,799, p < 0,001$). Az egyes klaszterben jóval nagyobb arányban vannak jelen párkapcsolattal rendelkezők (83,2%), mint a kettes klaszterben (16,8%) (lásd 8. táblázat, 7. ábra).

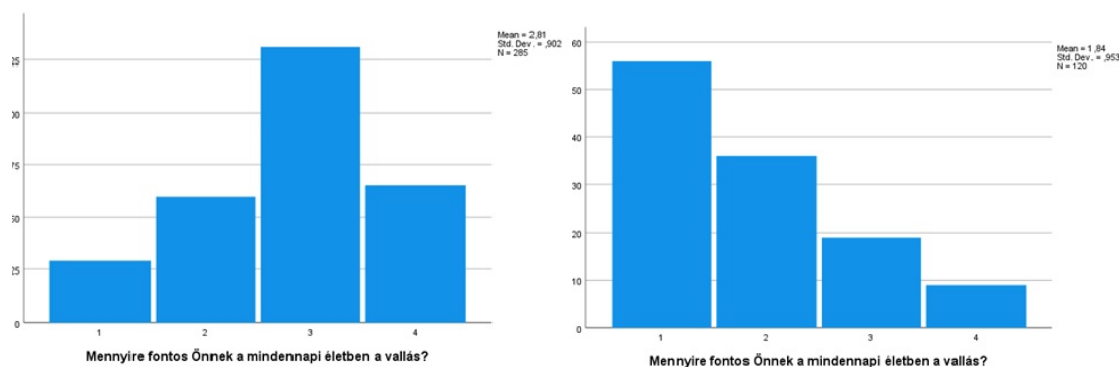
8. táblázat. A minta megoszlása családi állapot szerint az egyes, valamint kettes klaszterben

		egyedülálló		párváltozóban él		élettársi kapcsolat		Összesen	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Klaszterek	1	119	58,6 %	149	83,2 %	17	73,9 %	285	70,4%
	2	84	41,4 %	30	16,8 %	6	26,1 %	120	29,6%
Összesen		203	100 %	179	100 %	23	100 %	405	100%

7. ábra. A résztvevők családi állapot szerinti megoszlása az egyes, valamint kettes klaszterben

A vallásosság szubjektív fontossága tekintetében szintén mutatkozott különbség a két klaszter között (l. 8. ábra). Az egyes klaszterben szignifikánsan nagyobb arányban vannak azok, akik számára a vallás „nagyon fontos”, míg a kettes klaszterben azok vannak nagyobb arányban, akik számára „egyáltalán nem fontos” a vallás ($\chi^2(3, N = 405) = 87,959, p < 0,001$).

8. ábra. A vallásosságra vonatkozó válaszok megoszlása az egyes, valamint a kettes klaszterben

Ezek alapján elmondható, hogy a Elköteleződő csoportban a Halogatókhoz képest nagyobb arányban vannak párkapcsolattal rendelkező, vallásos személyek, míg a Halogatók csoportjában nagyobb a nem vallásosak aránya.

A konstruktumvaliditásra vonatkozó hipotézisek vizsgálata

A skála konstruktumvaliditásának vizsgálatára a már fentebb ismertetett skálákat alkalmaztuk.

A *második hipotézis*ünkben összefüggéseket vártunk a felnőtt kötődési stílusok, valamint a PEVK faktorai között. Meg kell említeni, hogy a Biztonságos kötődés faktor megbízhatósági mutatója gyengének bizonyul ($\alpha = 0,315$), ami az eredményeinket torzíthatja.

Az eredmények alapján az Elköteleződés halogatása faktor gyenge negatív összefüggést mutat a Biztonságos kötődés faktorial (r = -0,190, p < 0,01), ezzel szemben mérsékelt pozitív összefüggést az Elkerülő kötődéssel (r = 0,336, p < 0,01). A Keresés és kétség faktor szintén gyenge, negatív összefüggést mutat a Biztonságos kötődéssel (r = -0,137, p < 0,01), ellenben mind az Elkerülő kötődéssel (r = 0,340, p < 0,01), mind az Ambivalens kötődéssel mérsékelt pozitív irányú kapcsolatot mutat (r = 0,329, p < 0,01). A Családi mintakövetés faktor ezzel ellentétben enyhe pozitív korrelációt mutat a Biztonságos kötődéssel (r = 0,151, p < 0,01), és negatív összefüggést az Elkerülő kötődéssel (r = -0,188, p < 0,01). A második hipotézist tehát beigazolódottnak tekintjük: a PEVK alszállái gyenge, de szignifikáns összefüggést mutatnak a kötődési stílusokkal.

A *harmadik hipotézis* az Élet Értelme Kérdőív és a PEVK faktorai közötti kapcsolatra vonatkozott. Az Elköteleződés halogatása enyhe negatív kapcsolatban áll az Értelem jelenléte faktorial (r = -0,288, p < 0,01). A Keresés és kétség alszállái szintén enyhe negatív kapcsolatban áll az Értelem jelenlétével (r = -0,275, p < 0,01), ellenben az Értelem keresése faktorial gyenge pozitív korrelációt mutat (r = 0,170, p < 0,01). A Családi mintakövetés faktor pedig mind az Értelem jelenlétével (r = 0,147, p < 0,05), mind az Értelem keresésével gyenge pozitív kapcsolatban áll (r = 0,117, p < 0,05). A 3/a. és 3/b. hipotéziseket tehát szintén beigazolódottnak tekintjük.

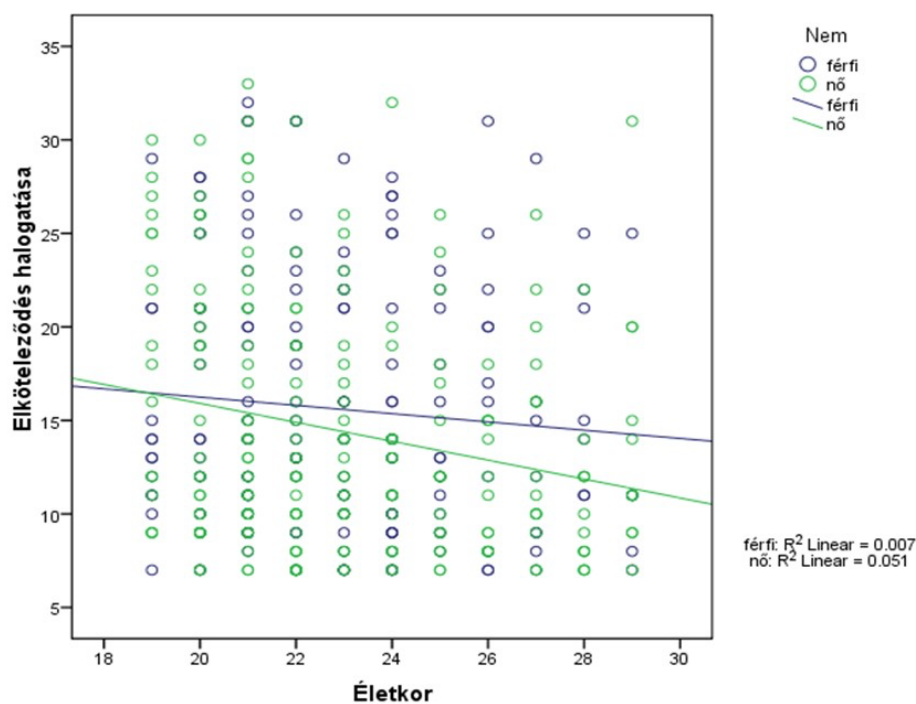
A *negyedik hipotézis* az identitásállapotok, valamint az étellel való elégedettség összefüggéseire vonatkozott. Az étellel való elégedettség enyhe negatív kapcsolatot mutat az Elköteleződés halogatásával (r = -0,278, p < 0,01), valamint a Keresés és kétség dimenzióval is (r = -0,199, p < 0,01); ezzel szemben a Családi mintakövetés dimenzióval pozitívan korrelál (r = 0,208, p < 0,01). A negyedik hipotézist is beigazolódottnak tekinthetjük. A PEVK alszálláinak összefüggését az említett változókkal a 9. táblázat foglalja össze:

9. táblázat. *A PEVK faktorai és a változók (kötődési stílusok, értelem jelenléte és keresése, étellel való elégedettség, életkor) közötti korrelációk*

	Elköteleződés halogatása	Keresés és kétség	Családi mintakövetés
AAS – Biztonságos kötődés	-,190**	-,137**	,151**
AAS – Elkerülő kötődés	,336**	,340**	-,188**
AAS – Ambivalens kötődés	,053	,329**	,008
MLQ – Értelem jelenléte	-,288**	-,275**	,147**
MLQ – Értelem keresése	,019	,170**	,117*
SWLS – Étellel való elégedettség	-,278**	-,199**	,208**
Életkor	-,167**	-,017	-,017

** p < 0,01
*p < 0,05

Ötödik hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy az életkor előrehaladtával az elért identitás állapota növekedni fog, a moratórium, valamint a diffúzió állapota pedig csökkenni. A hipotézis csupán részben igazolódott: az Elköteleződés halogatása faktor gyenge, negatív összefüggést mutat az életkorral ($r = -0,167$, $p < 0,01$), vagyis az identitásdiffúzió enyhén csökken az életkor előrehaladtával. Ezzel szemben a Keresés és kétség tekintetében nem volt különbség a korcsoportok között ($r = -0,017$, $p > 0,05$). Nemek szerinti bontás esetén viszont azt találtuk, hogy míg a nőknél az Elköteleződés halogatása csökkenést mutat az életkor előrehaladtával ($r = -0,227$, $p < 0,01$), a férfiak esetén gyakorlatilag nincs szignifikáns lineáris kapcsolat az Elköteleződés halogatása és az életkor között ($r = -0,084$, $p > 0,05$) (1.9.ábra).

9 ábra. Az Elköteleződés halogatása faktor és életkor közötti összefüggés nemek szerinti bontásban

A hatodik hipotézisben azt feltételeztük, hogy a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív egyes faktorai összefüggést mutatnak a vizsgálati személyek jelenlegi családi állapotával, vagyis azzal, hogy egyedülálló, párkapcsolattal rendelkezik vagy együtt él partnerével a személy. A feltevés vizsgálatára egyszempontos varianciaanalízist alkalmaztunk. A szóráshomogenitás a Családi mintakövetés, valamint a Keresés és kétség faktorok esetében teljesült, így itt az ANOVA-tábla eredményét vettük figyelembe, ellentétben az Elköteleződés halogatása faktorral, ahol a szóráshomogenitás nem teljesült, így a Welch-statisztika eredményeivel

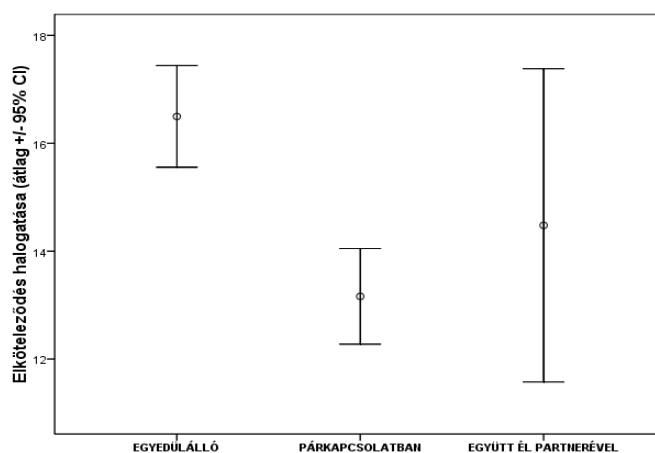
számoltunk. Az aktuális párkapcsolati státusz függvényében a csoportok között szignifikáns eltérést találtunk a Keresés és kétség faktoron ($F(2,404) = 12,820$; $p < 0,001$), az Elköteleződés halogatása faktoron ($F(2,404) = 33,441$; $p < 0,001$), valamint a Családi mintakövetés faktoron is ($F(2,404) = 3,895$; $p < 0,05$). A pontos értékeket a 10. táblázat foglalja magába.

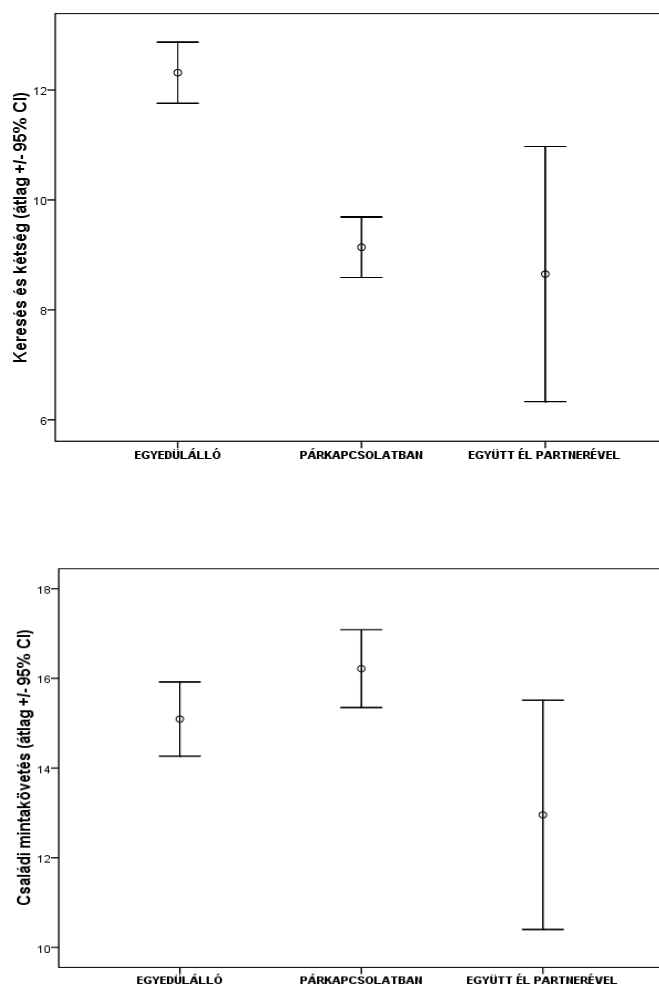
10. táblázat. *A varianciaanalízis eredményei a PEVK faktorai esetében a kitöltők családi állapota szempontjából*

	egyedülálló		párkapcsolatban él		együtt él a partnerével		F	p
	M	SD	M	SD	M	SD		
Elköteleződés halogatása	16,49	6,80	13,16	6,00	14,47	6,71	12,820	,000
Keresés és kétség	12,31	4,01	9,13	3,73	8,65	5,36	33,441	,000
Családi mintakövetés	15,09	5,97	16,21	5,88	12,95	5,91	3,895	,026

A Tukey HSD post hoc vizsgálat alapján a PEVK Elköteleződés halogatása faktoron az egyedülállók szignifikánsabban magasabb átlagot mutatnak a párkapcsolatban élőkhez képest. Továbbá a Keresés és kétség faktoron az egyedülállók szignifikánsabban magasabb pontszámot érnek el, mint akár a párkapcsolatban élők, akár az együtt élő személyek. Végül a Családi mintakövetés faktoron a párkapcsolattal rendelkezők szignifikánsabban magasabb átlagot mutatnak, mint az együtt élő személyek. A hatodik hipotézis tehát beigazolódott; a PEVK alskálái között szignifikáns különbségek mutatkoztak a kitöltők párkapcsolati státusza függvényében.

Az átlagok közötti különbségeket a 10. ábra szemlélteti: az Elköteleződés halogatása a párkapcsolatban élőknel a legalacsonyabb, a Keresés és kétség szintje az egyedülállók esetén a legmagasabb, szemben azokkal, akik rendelkeznek párkapcsolattal, míg a Családi mintakövetés a partnerükkel együtt élőknel a legalacsonyabb.

10. ábra. Az Elköteleződés halogatása, Keresés és kétség, valamint a Családi mintakövetés faktorok átlagai a családi állapot függvényében

Hetedik hipotézisünk a vallásgyakorlás rendszerességének, a vallás szubjektív fontosságának, valamint a PEVK faktorainak összefüggéseire vonatkozott. A vallásosság szerinti csoportbontáshoz egyszempontos varianciaanalízist használtunk. A vallásgyakorlás gyakorisága esetén szignifikáns eltérést találtunk a csoportok között a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív mindjárom skáláján: a Családi mintakövetés faktoron ($F(4,404) = 27,654$; $p < 0,001$), az Elköteleződés halogatása faktoron ($F(4,404) = 27,973$; $p < 0,001$), illetve a Keresés és kétség faktoron ($F(4,404) = 10,824$; $p < 0,001$).

11/a. táblázat. *A varianciaanalízis eredményei a PEVK faktorai esetében a vallásgyakorlás gyakorisága szempontjából*

	Nem hívő		Nem gyakorolja vallását		Maga módján vallásos		Ritkán az egyházában		Rendszeresen az egyházában		F	p
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Elköteleződés halogatása	19,62	7,03	19,65	6,86	16,64	6,92	14,15	5,67	11,83	4,61	27,973	,000
Keresés és kétség	12,01	4,74	12,24	4,51	11,80	4,49	11,55	4,73	9,25	3,35	10,824	,000
Családi mintakövetés	11,15	4,97	12,27	5,61	13,52	6,21	17,19	4,99	17,95	5,07	27,654	,000

A Tukey HSD post hoc vizsgálat eredményei alapján a PEVK Elköteleződés halogatása faktoron a nem hívők szignifikánsan magasabb átlagot értek el, mint a maguk módján vallásosak, azok, akik ritkán gyakorolják a hitüket az egyházukban, illetve azok, akik rendszeresen gyakorolják az egyházukban. Az Elköteleződés halogatása faktoron továbbá magasabb átlagot mutatnak azok, akik nem vallásgyakorlók, szemben azokkal, akik ritkán gyakorolják a hitüket az egyházukban vagy rendszeresen gyakorolják az egyházukban. Végül magasabb pontszámot értek el azok, akik a maguk módján vallásosak, azokhoz képest, akik rendszeresen, az egyházukban gyakorolják a vallásukat.

A Keresés és kétség faktoron azok, akik rendszeresen gyakorolják vallásukat az egyházukban, szignifikánsan alacsonyabb pontszámot értek el, mint a nem hívők, azok, akik nem gyakorolják a vallást, akik a maguk módján vallásosak, illetve azok, akik ritkán gyakorolják a hitüket az egyházukban.

Végül a Családi mintakövetés faktoron a vallásukat rendszeresen gyakorlók szignifikánsan magasabb átlagot mutatnak, mint a nem hívők, azok, akik nem gyakorolják a vallást, illetve azok, akik a maguk módján vallásosak. A vallásukat ritkán gyakorlók szintén szignifikánsan magasabb pontszámot értek el a Családi mintakövetés faktoron, mint a nem hívők, azok, akik nem gyakorolják a vallást, illetve a maguk módján vallásosak. (A pontos értékeket lásd a 11/a. táblázatban, az átlagok közti különbségeket pedig a 11. ábra szemlélteti).

A vallás szubjektív fontossága függvényében szintén szignifikáns eltéréseket találtunk a csoportok között a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív mindjárom skáláján: a Családi mintakövetés faktoron ($F(3,404) = 35,762$; $p < 0,001$), az Elköteleződés halogatása faktoron ($F(3,404) = 31,143$; $p < 0,001$), illetve a Keresés és kétség faktoron ($F(3,404) = 10,562$; $p < 0,001$).

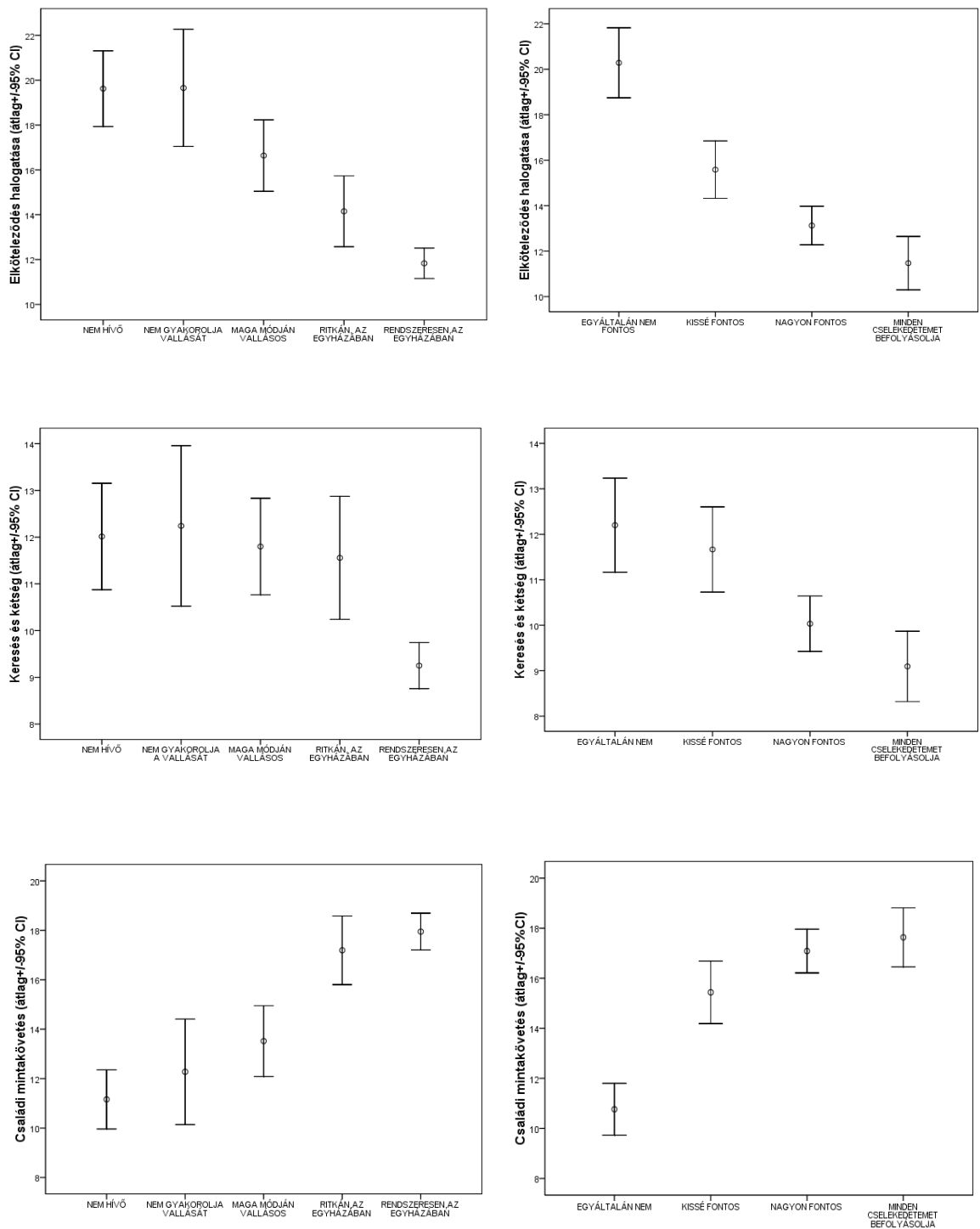
11/b. táblázat. *A varianciaanalízis eredményei a PEVK faktorai esetében a vallás szubjektív fontossága szempontjából*

	Egyáltalán nem fontos		Kissé fontos		Nagyon fontos		Minden cselekedetemet befolyásolja		F	p
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Elköteleződés halogatása	20,28	7,14	15,58	6,23	13,12	5,26	11,47	5,06	31,143	,000
Keresés és kétség	12,20	4,79	11,66	4,62	10,03	3,77	9,09	3,33	10,562	,000
Családi mintakövetés	10,76	4,79	15,43	6,16	17,08	5,41	17,63	5,08	35,762	,000

A Tukey HSD post hoc vizsgálat eredményei alapján az Elköteleződés halogatása faktoron szignifikánsan magasabb átlagot értek el azok, akiknek a vallás egyáltalán nem fontos, szemben azokkal, akiknek kissé fontos, nagyon fontos, illetve akiknek a vallás minden cselekedetét befolyásolja. Továbbá az alskálán szignifikánsan magasabb pontszámot értek el azok, akiknek a vallás kissé fontos, azokkal összehasonlítva, akiknek nagyon fontos vagy minden cselekedetüket befolyásolja. Ehhez hasonlóan a Keresés és kétség faktoron szignifikánsan magasabb átlaggal rendelkeznek azok, akiknek a vallás egyáltalán nem fontos, szemben azokkal, akiknek nagyon fontos, illetve minden cselekedetüket befolyásolja. Továbbá a Keresés és kétség faktoron szignifikánsan különböznek azok, akiknek a vallás kissé fontos, azoktól, akiknek nagyon fontos, illetve minden cselekedetüket befolyásolja.

Végül a Családi mintakövetés alskálán azok, akiknek a vallás egyáltalán nem fontos, szignifikánsan kisebb átlaggal rendelkeznek, mint azok, akiknek a vallás kissé fontos, nagyon fontos vagy minden cselekedetüket befolyásolja. Továbbá a Családi mintakövetés alskálán azok, akiknek a vallás kissé fontos, szignifikánsan különböznek azoktól, akiknek minden cselekedetét befolyásolja. (A pontos értékeket lásd a 11/b. táblázatban, a 11. ábra pedig az átlagok közti különbségeket szemlélteti.)

A hetedik hipotézisünk tehát beigazolódott: mind a vallásgyakorlás rendszeressége, mind a vallás szubjektív fontossága esetén úgy tűnik, hogy az Elköteleződés halogatása és a Keresés és kétség faktorok fordított összefüggésben állnak a vallásossággal. Más szóval azoknál, akik nem hívők, nem gyakorolják a vallást, illetve egyáltalán nem vagy csak kissé fontos számukra a vallás, a többiekhez képest magasabb az Elköteleződés halogatásának, illetve a Keresés és kétségnek a mértéke. A Családi mintakövetés faktor esetén ez az összefüggés fordított: a legalább ritkán vagy rendszeresen vallásukat gyakorlók a többi csoporthoz képest magasabb pontszámokat értek el ezen a téren.

11. ábra. Az Elköteleződés halogatása, a Keresés és kétség, valamint a Családi mintakövetés faktorok átlagai a vallásgyakorlás gyakorisága, valamint a vallás szubjektív fontossága függvényében

Rövid összefoglalás

A pszichometriai mutatók értelmezése

A Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív tételeit a Melgosa Pályaidentitás Skála alapján dolgoztuk ki, ezért az első hipotézisünkben feltételeztük, hogy a Pályaidentitás Skálához hasonlóan a tételek a Marcia-féle négy identitásállapot szerint fognak rendeződni. A főkomponens-elemzés eredményeit áttekintve láthatjuk, hogy a tételek valóban négy faktor mentén helyezkednek el, ebből azonban az egyik megbízhatatlannak bizonyult. A megbízhatatlanság oka már a tételek tartalom szerinti megoszlásán is látható: míg a másik három faktorba tartozó tételek a párkapcsolati formákkal és elköteleződéssel kapcsolatos álláspontokra kérdeznek rá, addig a negyedik faktor három tétele tartalmilag inkább egy konkrét partnerrel szembeni viszonyulásra. Ez utóbbi faktor és tételei így nem kerültek bele a végleges kérdőívbe.

Az így megmaradt három faktor pedig megfeleltethető a Marcia-féle identitásállapotok mindegyikének: a Családi mintakövetés a korai zárásnak, a Keresés és kétség pedig a moratóriumnak feleltethető meg. Az Elköteleződés halogatása faktor tételei tartalmilag két identitásállapotot is magukba foglalnak: az identitásdiffúziót, valamint negatív előjellel az elért identitást. A faktoranalízis jelen esetben tehát tükrözi azt, amit Erikson és Marcia elmélete megfogalmaz: az érett identitás és az identitásdiffúzió egymással ellentétes pólusokként foghatók fel (Marcia, 1966).

Az egyes faktorok megbízhatósági mutatói jónak (Elköteleződés halogatása, $\alpha = 0,864$; Családi mintakövetés, $\alpha = 0,873$), illetve elfogadhatónak minősülnek (Keresés és kétség, $\alpha = 0,697$).

Érdemes megjegyezni, hogy az Elköteleződés halogatása faktor bír a legnagyobb „súllyal”, önmagában véve magyarázza a variancia több mint 21%-át. Ez a tény is alátámasztani látszik Arnett (2000) feltételezését, miszerint a készülődő felnőtté válás időszakát ténylegesen az exploráció, a keresés és az elköteleződés időbeni kitolása jellemzi.

Bár munkánkban elméleti megfontolásból a dimenzionális megközelítés vezérelt (l. Kroger és Marcia, 2022), klaszteranalízist végeztünk annak érdekében, hogy feltárjuk, a kapott faktorok mentén milyen alcsoportok rajzolódnak ki a mintán belül. A klaszterelemzés egy kétklaszteres megoldást javasolt, amely szerint a minta két csoportra különül el abból a szempontból, hogy az Elköteleződés halogatása, valamint a Családi mintakövetés átlagértéke magasabb vagy alacsonyabb az egyes csoportokban. Az első klaszterben, amelybe a résztvevők több mint kétharmada tartozik, a Családi mintakövetés átlagértéke magasabb, míg a Keresés és kétség, valamint Elköteleződés halogatása átlagértékei inkább alacsonyabbak a másik klaszterhez képest, így az egyes klaszterbe tartozókat *Elköteleződéseknek* neveztük el. Ezzel szemben a második klaszterben az Elköteleződés

halogatása átlagértéke magasabb, a Keresés és kétség közepes szintű, míg a Családi mintakövetés átlaga alacsonyabb, mint az egyes klaszter esetén. A második klaszterbe tartozókat *Halogatóknak* neveztük el. A vizsgált demográfiai változók közül, úgy tűnik, hogy a családi állapot és a vallásosság szignifikáns összefüggésben vannak a klasztertagsággal: az Elköteleződők csoportjába tartozik a párkapcsolattal rendelkezők többsége, és szignifikánsan többen jelölték, hogy a vallás „nagyon fontos” számunkra, míg a Halogatók csoportjában szignifikánsan többen jelezték, hogy a vallás „egyáltalán nem fontos” számunkra. Úgy tűnik tehát, hogy a vallásosság meghatározó tényezőnek bizonyul a párkapcsolati elköteleződésre vonatkozó nyitottság tekintetében.

A konstruktumvaliditásra vonatkozó eredmények összefoglalása

A konstruktumvaliditás vizsgálata szempontjából, a konstruktum jellegéből fakadóan a kötődési stílust tekintettük az egyik legfontosabb tényezőnek, ami összefüggést mutathat a párkapcsolati elköteleződési hajlandósággal, ezért *második hipotézisünkben* a két terület közötti összefüggéseket feltételeztük.

Az eredményeink alapján megállapítható, hogy az Elköteleződés halogatása faktor inkább az elkerülő kötődéssel, a Keresés és kétség faktor inkább az ambivalens és az elkerülő kötődéssel, a Családi mintakövetés faktor pedig a biztonságos kötődéssel mutat összefüggést. Az elkerülő kötődési minta részben magyarázatot adhat a párkapcsolati elköteleződési nehézségekre, hisz az elkerülő kötődésű személyek alapvetően kerülnek a közelséget az intimitástól való félelmükből kifolyólag (Hazan és Shaver, 1987), romantikus kapcsolataik általában rövidebbek, és azok megszakadását nem élik meg megrázkódtatásként (Hámori, 2015). Az eredmények közül kiemeljük továbbá, hogy a biztonságos kötődési stílus a Családi mintakövetéssel van összefüggésben. Esetünkben ez azt jelentheti, hogy a biztonságosan kötődő személyek, akiket alacsony kötődési szorongás és elkerülés jellemez, hajlamosabbak lehetnek a párkapcsolati elköteleződésre, a házasságkötésre vonatkozó családi, szülői minta átvételére. A két terület között található összefüggések azonban nem jelentős erősségűek, továbbá meg kell említeni, hogy a Biztonságos kötődés faktor megbízhatósági mutatója gyengének bizonyult, így óvatosan kell kezelnünk a kapott eredményeket.

Harmadik hipotézisünk a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai, valamint az értelmességérzés kapcsolatára vonatkozott. A szakirodalommal összefüggésben (Kiang és Fuligni, 2010) az élet értelmének megélése és az érett identitás között, valamint az élet értelmének keresése és a moratórium között összefüggést vártunk. Elvárásaink lényegében beigazolódtak, mivel az Elköteleződés halogatása faktor negatív összefüggést mutat az élet értelmének megéléseivel, míg a Keresés és kétség faktor az értelem keresésével függ össze. A Családi mintakövetés faktor egyszerre mutat összefüggést az értelem megéléseivel és az értelem

keresésével. Ez alapján úgy tűnik, hogy a családi mintákat, iránymutatást automatikusan követő személyek találtak ugyan értékeket, amelyekkel azonosulni tudnak, és ami értelmességérzést biztosít számukra, ugyanakkor az értelemkeresés nem zárult le teljesen az életükben.

A párkapcsolati elköteleződési hajlandóság és jóllét kapcsolatát illetően a *negyedik hipotézisünkben* feltételeztük, hogy az érett identitás összefüggésben lesz az élettel való elégedettséggel. Az eredmények alapján a hipotézis beigazolódott: az Elköteleződés halogatása, valamint a Keresés és kétség faktorok enyhe negatív összefüggésben állnak az élettel való elégedettséggel, míg a Családi mintakövetés szintén enyhe, pozitív összefüggésben áll ugyanezen konstrukttal. Eredményeink összhangban vannak a szakirodalommal, amely több ízben igazolta, hogy a diffúzió és moratórium alacsonyabb jólléti szintekkel társulnak, mint az elért identitás és a korai zárás (Schwarz és mtsai, 2011, 2013 stb.). Ugyanakkor ez az összefüggés gyengének minősül, hiszen számos más tényező állhat az egyén jóllétének hátterében.

Ötödik hipotézisünkben azt feltételeztük, hogy az életkor előrehaladtával csökkenni fog az identitásdiffúzió, valamint a moratórium szintje. A teljes mintára vetítve azt találtuk, hogy csupán az Elköteleződés halogatása faktor mutat szignifikáns negatív összefüggést az életkorral, a Keresés és kétség nem csökken a 19–29 életév között. Nemekre lebontva még érdekesebb összefüggést találtunk: csupán a nők esetén csökken szignifikánsan a Elköteleződés halogatása, a férfiak esetén 19–29 életév között nincs szignifikáns összefüggésben az életkorral. Ezek az eredmények azt a tapasztalati ténytet támasztják alá, hogy a nők az idő múlásával egyre inkább hajlanak a házassági elköteleződésre, míg a férfiak számára az idő múlása nem jelent nyomást a családalapítás szempontjából, legalábbis húszas éveikben még nem. A Keresés és kétség változatlan szintje 19–29 életév között pedig arra utal, hogy a húszas évek vége fele is éppen olyan aktuális a magánéleti útkeresés, mint a serdülőkor végén. Mindez megerősíti Arnett (2000) elméletét, miszerint a készülődő felnőttkor különálló időszak, amikor lehetőség van az elhúzódó explorációra szakmai és magánéleti téren egyaránt.

Hatodik hipotézisünk a családi állapot és Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorainak összefüggéseire vonatkozott. Ezen a téren az egyszempontos varianciaanalízis segítségével érdekes különbségekre derült fény. Legjelentősebb eredmény, hogy az egyedülállók magasabb átlaggal rendelkeznek mind a Keresés és kétség, mind az Elköteleződés halogatása tekintetében azokkal szemben, akik jelenleg párkapcsolattal rendelkeznek vagy élettársi kapcsolatban élnek. Ez azt mutatja, hogy egyrészt magánélete jövőjéről, valamint az elköteleződés kérdéséről nehezebb gondolkoznia elméletben annak, akinek aktuálisan nincs párkapcsolata, továbbá érthető módon az egyedülállók esetén erősebben jelentkeznek a párkereséssel kapcsolatos kétségek és küzdelmek, mint azoknak, akik már „lehorgonyoztak” egy párkapcsolatban. Ez a különbség felhívja a figyelmünket arra, hogy vizsgálatunk szempontjából fontos külön kezelni e két

populációt – az egyedülállókat, illetve a párkapcsolattal rendelkezőket. Érdekes, bár nem meglepő eredmény továbbá, hogy a párkapcsolattal rendelkezőkre a partnerükkel együtt élőkhez képest inkább jellemző a családi minták követése a házasságkötésre vonatkozóan. Megfordítva, úgy tűnik, hogy akik együtt élnek a párjukkal, kevésbé gondolkodnak a házasságkötésen, mint azok, akik együttélés nélküli párkapcsolatban élnek; számukra az együttélés megfelelő – és elegendő – párkapcsolati formának tűnik.

Vizsgálatunkban az egyszempontos varianciaanalízis szintén fontos összefüggéseket tárt fel a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai és a vallásosság között. *Hetedik hipotézisünkben* feltételeztük, hogy akiknél a vallás fontos szerepet tölt be az életükben, és rendszeresen gyakorolják azt, a többiekhez képest magasabb átlagot fognak mutatni az elért identitás, valamint a korai zárás terén, és alacsonyabbat az identitásdiffúzió és a moratórium állapota terén. Hipotézisünket arra alapoztuk, hogy a vallásos nevelés alapvetően pozitív viszonyulást alakít ki a párkapcsolati elköteleződéssel szemben. Elvárásainkkal és a szakirodalommal összhangban (Markstrom, 1999) azt találtuk, hogy azoknál a vizsgálati személyeknél, akik nem hívők, nem gyakorolják a vallást, illetve egyáltalán nem vagy csak kissé fontos számukra a vallás, a többiekhez képest magasabb az Elköteleződés halogatásának, illetve Keresés és kétségnek a mértéke. A Családi mintakövetés faktor esetén ez az összefüggés fordított: a vallásukat legalább ritkán vagy rendszeresen gyakorlók, illetve azok, akiknek nagyon fontos a vallás, a többi csoporthoz képest magasabb pontszámokat értek el ezen a téren. Úgy tűnik tehát, hogy azoknak a készülődő felnőtteknek, akik számára fontos a vallás és a vallásgyakorlás, párkapcsolati elköteleződéssel kapcsolatos attitűdjeik sokkal pozitívabbak.

Összességében a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív megbízható mérőeszköznek bizonyult; a Marcia-féle identitásparadigma jól alkalmazható a párkapcsolati formákról alkotott vélekedések, az elköteleződéssel kapcsolatos viszonyulás vizsgálatára is. A mérőeszköz lehetővé teszi, hogy a további kutatásokban egymással összehasonlításban vizsgáljuk a vizsgálati személyek pályaidentitásának és párkapcsolati elköteleződéssel kapcsolatos viszonyulásának egyes dimenzióit (pl. Korai zárás – Családi mintakövetés stb.), valamint az identitásállapotok háttérében álló családi háttértényezőket.

IV.2. Második vizsgálat: A szülői nevelési stílusok, a származási családi háttér és az identitás összefüggései

Célkitűzések, hipotézisek

Jelen vizsgálatban elsőként azt a célt tűztük ki, hogy feltárjuk, milyen összefüggés van a kitöltők életkora, valamint az identitás két vizsgált területe között. A pályaidentitás moratórium alkálójának alakulása az életkor függvényében rávilágíthat a kapunyitási krízis jelenségének esetleges jelenlétére.

1. hipotézis: Feltételezzük, hogy az életkorral növekszik az érett pályaidentitás; az identitásdiffúzió, illetve a párkapcsolati elköteleződés halogatása pedig csökken (Waterman, 1985). Feltételezzük, hogy az életkor alapján a Moratórium faktoron kirajzolódik a kapunyitási krízis jelensége (Lisznyai, 2010; Vida, 2010).

Célunk volt feltárni, hogy milyen összefüggés van az identitás két vizsgált területe – a pályaidentitás, valamint a párkapcsolati formákról alkotott elképzelések, elköteleződési hajlandóság – között.

2. hipotézis: Feltételezzük, hogy a pályaidentitás és a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság nincs összefüggésben egymással, tehát a fiatal felnőttek nem feltétlenül vannak azonos stádiumban e két területen (Waterman, 1999b; Luyckx, 2006a).

Célunk volt feltárni azon összefüggéseket is, melyek a vizsgálati személyek származási családjának egyes jellemzői, mint a kétszülős vagy egyszülős családi háttér, az apa és anya nevelési stílusa, valamint pályaidentitásuk és párkapcsolati elköteleződési hajlandóságuk között fennáll.

3. hipotézis: Feltételezzük, hogy az egyszülős családi háttér, különösen a szülők válása a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság alacsonyabb szintjével társul, de nem lesz összefüggésben a pályaidentitással (Feng és mtsai, 1999).

4. hipotézis: A szülők nevelési stílusa, valamint a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság és pályaidentitás között együttjárást várunk a következő módon (Berzonsky, 2004):

4/a hipotézis: Feltételezzük, hogy a szülők irányító nevelési stílusa pozitív összefüggést mutat a fiatal felnőttek párkapcsolati elköteleződési hajlandóságával és az érett pályaidentitással.

4/b hipotézis: Továbbá feltételezzük, hogy a szülők tekintélyelvű nevelési stílusa pozitív összefüggést mutat a korai zárás állapotával.

4/c hipotézis: Végül feltételezzük, hogy a szülők engedékeny nevelési stílusa pozitív együttjárást fog mutatni a diffúz identitásállapottal szakmai téren és az elköteleződés halogatásával párkapcsolati téren.

Vizsgálati személyek

Arnett (2000) elméletére alapozva a kérdőívcsomag kitöltésének kritériuma az volt, hogy a kitöltő személyek életkora 18 és 29 év között legyen. Továbbá a házas személyek nem töltötték ki a párkapcsolati elköteleződési hajlandóságot vizsgáló kérdőívet. A mintavételi eljárás nem valószínűségi mintavétellel, hólabdamódszerrel történt. A kutatásban összesen 227 fő vett részt, közülük azok eredményei kerültek bele a végleges mintába, akik megfeleltek az életkor és családi állapot feltételeinek, valamint minden kérdésre választ adtak, így végül 219 fő eredményeit vettük bele a vizsgálatba (ezen belül 194 nem házas résztvevőnk volt, aki a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőívet kitöltötte).

Mérőeszközök

Demográfiai kérdések: A kérdőívcsomag első részében néhány kérdés a kitöltő életkorára, nemére, iskolai végzettségére, jelenlegi családi állapotára és lakáskörülményeire vonatkozott, továbbá tartalmazta azt a kérdést, hogy a személy elhelyezkedett-e a választott/tanult szakmájában. Ezen kívül a származási család bizonyos aspektusaira is rákérdeztünk, pontosabban arra, hogy kétszülős családban nőtt-e fel az adott személy, mi az oka annak, hogyha nem, valamint a testvérek számára is rákérdeztünk. Továbbá a Hungarostudy-ból (Kopp és Kovács, 2006) átvett két tétel rákérdezett a vallásgyakorlás gyakoriságára („Gyakorol-e Ön valamilyen vallást, és ha igen, milyen rendszerességgel?”), illetve a vallás szubjektív fontosságára („Mennyire fontos Önnek a mindennapi életében a vallás?”), amelyekre a vizsgálati személyek egy öt-, illetve egy négyfokú Likert-skálán válaszolhattak.

Melgosa-féle Pályaidentitás Skála (OIS; Melgosa, 1987; magyar változat: Andrási, 1995): a mérőeszköz James Marcia identitásparadigmája alapján vizsgálja az egyének pályaidentitását, és négy alskálát alkotva a tételek leírják a diffúzió, korai zárás, moratórium és elért identitás állapotát. Kutatásunkban a skála módosított változatát (Andrási, 1995) használtuk, amely átfogalmazott tételeket tartalmaz abból a célból, hogy már pályát választott felnőttek számára is értelmezhető legyen. Például az első tétel az eredeti skálában: „Jelenleg nem tudom pontosan, hogy milyen pályát válasszak, de több lehetőség is megfordul a fejemben.”, a módosított változatban ekképpen hangzik: „Jelenleg nem tudom pontosan, hogy pályámon belül milyen területet válasszak, de több lehetőség is megfordul a fejemben.” A négy alskála közül háromnak a megbízhatósága kitűnőnek bizonyul: Elért identitás ($\alpha = 0,846$), Moratórium ($\alpha = 0,807$), Korai zárás ($\alpha = 0,768$), míg a Diffúzió alskála megbízhatósága elfogadható ($\alpha = 0,591$). A válaszadóknak egy ötfokú Likert-

skálán (1 – egyáltalán nem igaz, 2 – inkább nem igaz, 3 – nem tudom eldönteni, 4 – inkább igaz, 5 – nagyon igaz) kell eldönteniük, hogy mennyire tartják igaznak magukra nézve az állításokat.

Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív (PEVK; Elekes, Szögeczki és Komlói, 2017): a mérőeszköz a Marcia-féle identitáselméleti keretre épülve vizsgálja a még nem házas személyek párkapcsolati formákkal, elköteleződéssel kapcsolatos nézeteit. A kérdőív struktúrájának alapját a Melgosa Pályaidentitás Skála szolgáltatta. Az általunk létrehozott kérdőív 20 állítást tartalmazott. A faktoranalízis során három faktort sikerült kimutatni, amelyek jó vagy kitűnő megbízhatósággal bírtak: Családi mintakövetés ($\alpha = 0,873$), pl. „A szüleim példája nyomán én is meg szeretnék házasodni.”, Keresés és kétség ($\alpha = 0,697$), pl. „Gondolkodom azon, hogy milyen párkapcsolati forma a legjobb számomra.”, Elköteleződés halogatása ($\alpha = 0,864$), pl. „Túl korai számomra, hogy a házasságkötés lehetőségén gondolkodjak”. A negyedik faktor megbízhatatlannak bizonyult, ezért a végleges skálába 17 item került. A válaszadóknak egy ötfokú Likert-skálán (1 – egyáltalán nem igaz, 2 – inkább nem igaz, 3 – nem tudom eldönteni, 4 – inkább igaz, 5 – nagyon igaz) kellett eldönteniük, hogy mennyire tartják igaznak magukra nézve az állításokat.

Szülői Autoritás Kérdőív (Buri, 1991; magyar változat: Makkos, 2017): a kérdőív a Baumrind által leírt nevelési stílusokat méri (tekintélyelvű, irányító, engedékeny) külön az apára és az anyára vonatkoztatva, amelyek mindegyikéhez tíz-tíz állítás tartozik. A skála így összesen hatvan tételből épül fel. Olyan, a kitöltő gyermekkorára vonatkozó állítások szerepelnek benne, mint például „A felnövekedésem során az anyám nem engedte, hogy megkérdőjelezzem egyetlen döntését sem.” (tekintélyelvű nevelés), vagy „A felnövekedésem során az apám pontos iránymutatást nyújtott a viselkedésem és tevékenységeim számára, de megértő volt, amikor nem értettem vele egyet.” (irányító nevelés). Az állításokat egy ötfokú Likert-skálán kell értékelnie a kitöltőnek (1 – erősen nem értek egyet, 5 – erősen egyetértek).

Eljárás

Az adatfelvétel 2017 február-márciusában történt. A kutatásban használt kérdőívcsomagot a Google Űrlapok online felületen tettük elérhetővé a vizsgálatban résztvevő személyek számára. A kitöltés kb. 20 percet vett igénybe. A kérdőívcsomag elején ismertettük a vizsgálat témáját, menetét, várható hosszát és tájékoztattuk a személyeket arról, hogy a válaszaikat anonim módon kezeljük, azokat másnak nem adjuk ki, valamint elérhetőségünket megadva biztosítottuk őket arról, hogy kérdés esetén meg tudnak keresni bennünket. Ezt követően a vizsgálati személyek egy kattintással

adhatták beleegyezésüket a vizsgálatban való részvételhez. A kérdőívre beérkezett válaszok kizárólag számunkra voltak hozzáférhetőek.

Mintavételünk az ún. hólabdamódszer alapján történt. A kérdőívcsomag linkjét közösségi portálokon, levelezőlistákon és egyetemi csoportok listáin küldtük szét a 18–29 éves korosztálynak, akik azt további ismerőseiknek küldték el. Az adatokat az SPSS 20.0 statisztikai programmal elemeztük.

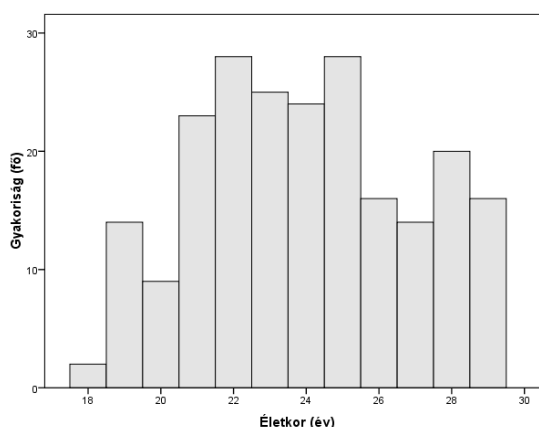
Eredmények

Leíró statisztika

Az adatok tisztítása után normalitásvizsgálatot végeztünk. A ferdeség és csúcsosság – három kivételtől eltekintve – a -1 és +1 közötti intervallumban van, tehát a normalitás nem sérül oly nagy mértékben, ami várhatóan jelentősen befolyásolhatná eredményeinket, így parametrikus tesztek (Pearson-korreláció, független mintás t-próba, egyszempontos varianciaanalízis) használtunk az összefüggések vizsgálatára.

A *nemek* megoszlása szempontjából a mintában a nők túlréprezentáltak voltak. Összesen 50 férfi (22,8%) és 169 nő (77,2%) képezte a mintát. Nemek között nincsenek szignifikáns különbségek sem a Pályaidentitás Skála, sem a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív alskálái tekintetében.

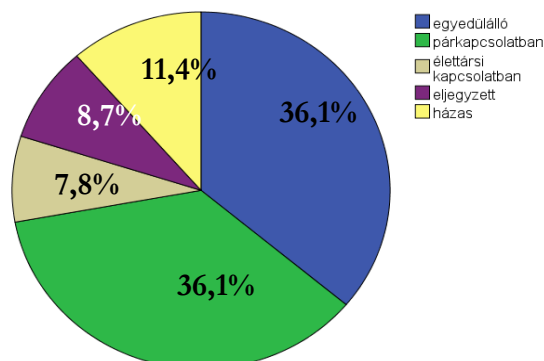
A kitöltők *átlagéletkora* 23,97 év (medián = 24 év; SD = 2,91). (Az életkori megoszlásokat a 12. ábra mutatja).

12. ábra. A vizsgálati személyek életkor szerinti megoszlása

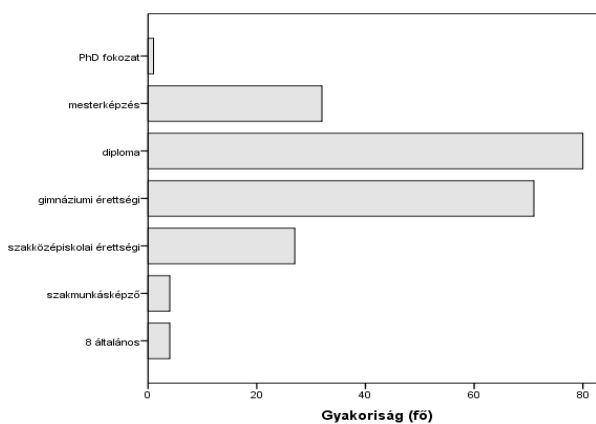
Családi állapotukat illetően a minta megoszlása a következő: az egyedülállók és a párkapcsolatban élők a minta valamivel több mint egy-egy harmadát teszik ki (36,1%–36,1%),

élettársi kapcsolatban élők 7,8%, eljegyzettek 8,7%, házások 11,4%-os arányban voltak jelen (l.13. ábra).

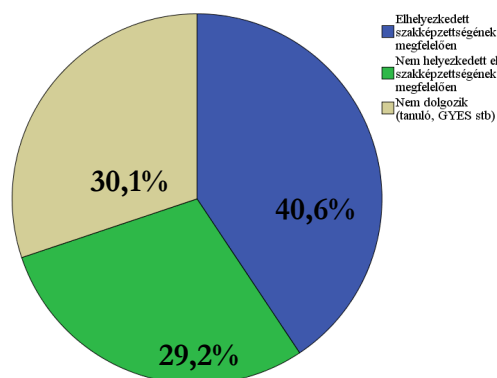
13. ábra. A minta megoszlása családi állapot szempontjából

Iskolai végzettség szempontjából a válaszadók majdnem felének (48,4%) megvan a gimnáziumi érettségje, több mint egyharmadának (36,5%) van főiskolai vagy egyetemi diplomája, míg további 14,6% rendelkezik mesterfokú végzettséggel. A szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát végzettek aránya 14,1%. A minta tehát torzít a magasán kvalifikáltak irányába (l.14. ábra).

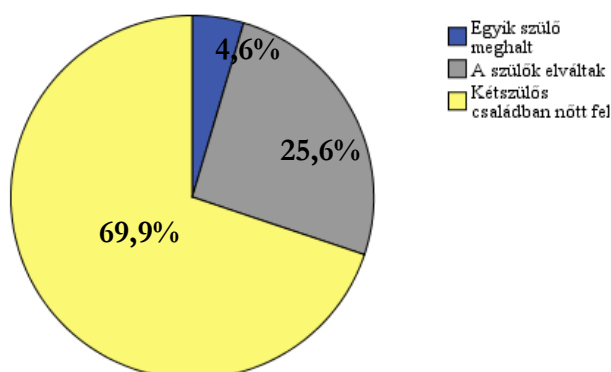
14. ábra. A vizsgálati személyek megoszlása iskolai végzettség szempontjából

A kitöltők gazdasági aktivitása szempontjából a személyek 37,4%-a tanul, 31,5%-uk dolgozik alkalmazásban, 16,9%-uk tanul és dolgozik egyszerre, a többi 14% vagy alkalmi munkából él, vagy gyermeknevelési szabadságon van, vagy munkanélküli. A már munkába álltak (az összes megkérdezett 69,9%-a) valamivel több mint felének, 58,2%-ának sikerült elhelyezkednie a szakmai képzettségének megfelelően (l.15.ábra).

15. ábra. *A vizsgálati személyek megoszlása aszerint, hogy sikerült-e elhelyezkedniük szakképzettségüknek megfelelően*

A vizsgálat szempontjából relevánsak voltak a származási család struktúrájára vonatkozó kérdések. A megkérdezettek kicsivel több, mint kétharmada, 69,9%-a (153 fő) nőtt fel kétszülős családban, a maradék 30,1% (66 fő) esetén a fiatal gyermekkor folyamán az egyik szülő kiesett a családból. Az egyszülösség oka az esetek nagyrésztében (84,8%) a szülők válása volt, a többi esetben pedig az egyik szülő halála (1.16. ábra). A vizsgálati személyek életkora a válás vagy haláleset bekövetkeztekor nagy szórást mutat (0 – 20 év; M = 7,4 év; SD = 5,23), a legtöbben 2, 5, 8 vagy 15 évesek voltak a válás/haláleset idején, vagy már születésüktől kezdve az édesanyjukkal nevelkedtek. Az esetek többségében (72,4%) a szülő létesített új párkapcsolatot/házasságot.

16. ábra. *A vizsgálati személyek megoszlása aszerint, hogy kétszülős vagy egyszülős családi háttérrel rendelkeznek*

A használt mérőeszközök alskáláinak megbízhatósága a jótól a kitűnőig terjedő intervallumban mozgott. A Cronbach-alfa értékeket a 12. táblázat tartalmazza:

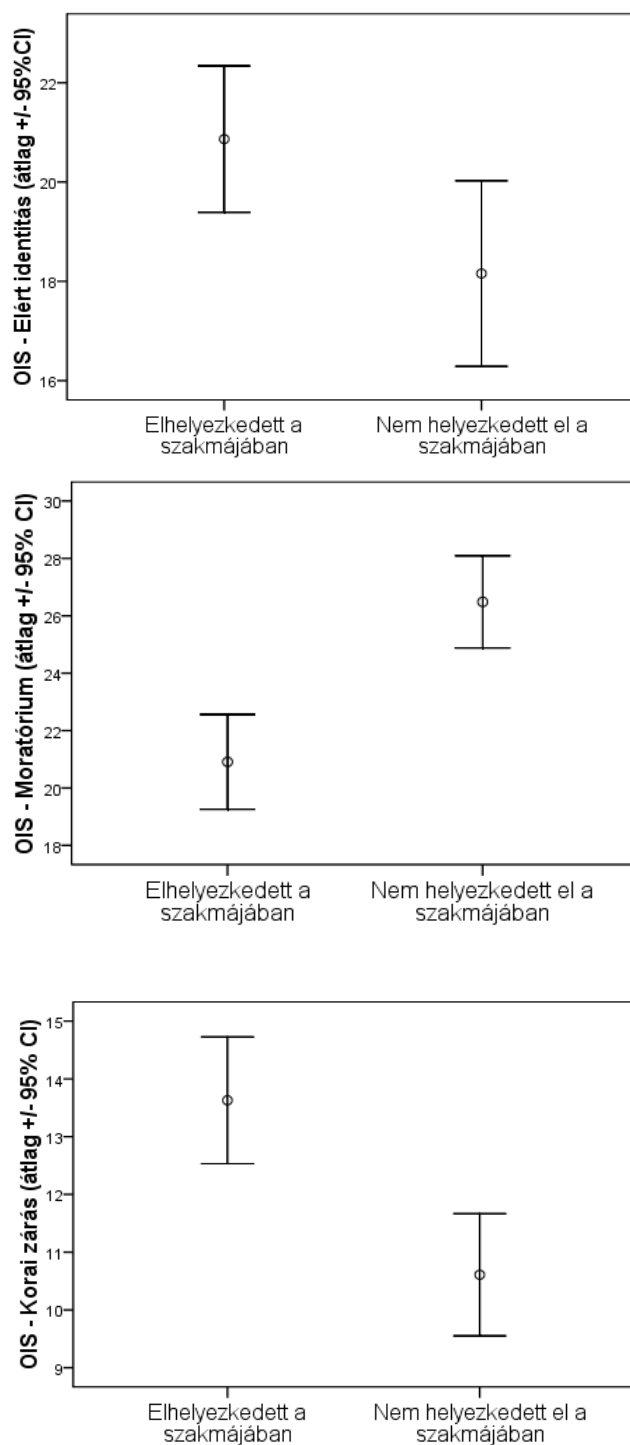
12. táblázat. *A használt mérőeszközök leíró statisztikája*

	M	SD	min	max	α
OIS – Elért identitás	20,09	7,01	7	35	,845
OIS – Moratórium	23,39	7,53	8	40	,803
OIS – Korai zárás	12,28	5,02	7	34	,766
OIS – Diffúzió	12,29	3,79	6	28	,587
PEVK – Elköteleződés halogatása	14,39	7,13	7	33	,880
PEVK – Családi mintakövetés	14,07	6,14	5	25	,872
PEVK – Keresés és kétség	10,51	4,59	5	24	,727
PAQ – Anya engedékeny	27,62	7,22	12	46	,785
PAQ – Apa engedékeny	27,15	8,78	10	50	,867
PAQ – Anya irányító	32,84	9,28	10	50	,889
PAQ – Apa irányító	28,16	10,60	10	50	,924
PAQ – Anya tekintélyelvű	26,30	10,29	10	50	,912
PAQ – Apa tekintélyelvű	29,03	11,15	10	50	,929

Az egyszempontos varianciaanalízis eredményei alapján sem az iskolázottság, sem a gazdasági aktivitás nincs összefüggésben az identitásállapotokkal, ezzel szemben az, hogy a személy elhelyezkedett-e a szakmájában, jelentős tényezőnek bizonyul a pályaidentitás szempontjából: a független mintás t-teszt eredményei alapján a Moratórium szintje szignifikánsan magasabb azoknál, akik nem tudtak elhelyezkedni ($t(151) = -4,668$; $p < 0,001$), míg azoknál, akiknek sikerült elhelyezkedni a szakmájukban, magasabb a Korai zárás ($t(151) = 3,821$; $p < 0,001$), valamint az Elért identitás szintje ($t(151) = 2,291$; $p < 0,05$) (1.13. táblázat, 17. ábra).

13. táblázat. *A pályaidentitás alakulása annak függvényében, hogy a vizsgálati személy elhelyezkedett-e a szakmájában*

	Elhelyezkedett a szakmájában		Nem helyezkedett el a szakmájában		t	df	p
	M	SD	M	SD			
Elért identitás	20,87	7,01	18,16	7,48	2,291	151	,023
Moratórium	20,91	7,84	26,48	6,43	-4,668	151	,000
Korai zárás	13,63	5,20	10,61	4,23	3,821	151	,000
Diffúzió	12,10	3,81	12,86	4,19	-1,164	151	,246

17. ábra. Az Elért identitás, Korai zárás és Moratorium (OIS) átlagai aszerint, hogy sikerült vagy sem elhelyezkedni a szakmai képzettségnek megfelelően

A kitöltők családi állapota és a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai közötti összefüggések vizsgálatára szintén egyszempontos varianciaanalízist végeztünk; a vizsgálatba csupán a nem házas személyeket vettük bele. A csoportok között

szignifikáns eltérést találtunk a Keresés és kétség faktoron ($F(4,199) = 5,610$; $p < 0,001$), valamint az Elköteleződés halogatása faktoron is ($F(3,193) = 3,942$; $p < 0,01$). A 14. táblázat mutatja a pontos értékeket:

14. táblázat. *A varianciaanalízis eredményei a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai esetében a kitöltők családi állapota szempontjából*

	egyedülálló		párkapcsolatban él		együtt él a partnerével		eljegyezve		F	p
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD		
Keresés és kétség	12,06	4,28	10,05	4,45	8,82	4,79	7,47	4,09	5,610	,000
Elköteleződés halogatása	15,65	6,99	14,47	7,29	13,59	7,38	9,58	4,82	3,942	,009
Családi mintakövetés	13,91	5,95	14,48	6,33	12,82	5,40	14,53	7,01	,359	,838

A Tukey HSD post hoc vizsgálat eredményei alapján a PEVK Keresés és kétség faktoron szignifikánsan magasabb értékeket mutatnak az egyedülállók, mint a párkapcsolattal rendelkezők. Az egyedülállók és az eljegyzettek között is szignifikáns eltérés volt. Az Elköteleződés halogatása faktoron az egyedülállók szintén szignifikánsan magasabb eredményt értek el, mint az eljegyzettek. Ezenkívül a párkapcsolattal rendelkezők szintén szignifikánsan magasabb pontszámot értek el ezen a skálán, mint az eljegyzettek.

A hipotézisek vizsgálata

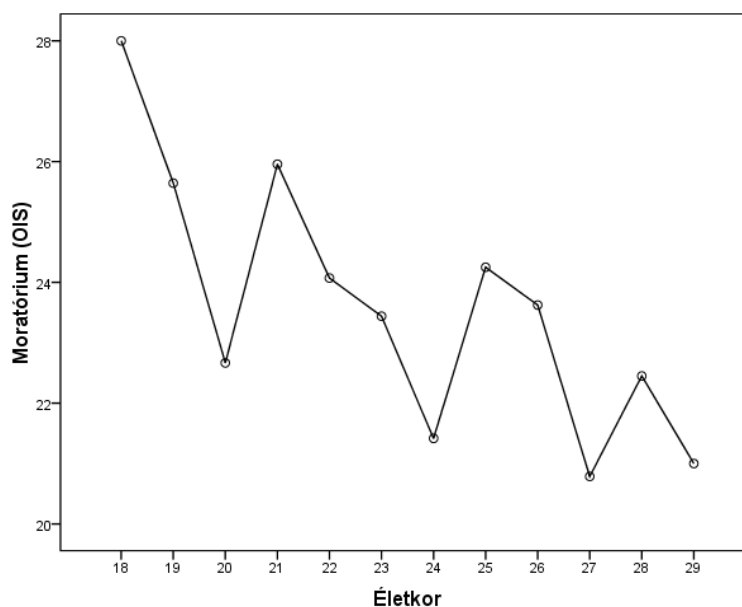
Első hipotézisünkben feltételeztük, hogy az életkorral növekszik az érett pályaidentitás, a diffúzió és a párkapcsolati elköteleződés halogatása pedig csökken. A pályaidentitás esetén elmondható, hogy az életkor előrehalatával a Moratórium, illetve a Diffúz identitás szintje enyhe csökkenést mutat ($r = -0,156$ és $r = -0,144$; $p < 0,05$), a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőíven a Keresés és kétség, valamint az Elköteleződés halogatása szintén enyhén csökken az életkorral ($r = -0,209$ és $r = -0,191$; $p < 0,01$). Ezzel szemben a Pályaidentitás Skálán az Elért identitás faktor és az életkor között nincs szignifikáns kapcsolat. Hipotézisünk tehát részben igazolást nyert. A 15. táblázat összefoglalja a pontos értékeket.

15. táblázat. *A Pályaidentitás Skála és Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos*

Vélekedések Kérdőív faktorainak összefüggése az életkorral

	OIS – Elért identitás	OIS – Moratórium	OIS – Korai zárás	OIS – Diffúz identitás	PEVK- Keresés és kétség	PEVK – Családi mintakövetés	PEVK – Elköteleződés halogatása
Életkor	-,043	-,156*	-,044	-,144*	-,209**	,014	-,191**
							**p < 0,01 *p < 0,05

A 18. ábra szemlélteti, hogy Moratórium faktoron életkori bontás szerint a pályakrízis sajátos mintázatai rajzolódni látnak. A Moratórium szintje a 18 éves korosztálynál a legmagasabb, abban a korban, ami a legtöbb fiatal számára a pályaválasztás szempontjából döntőnek számít. A 21 éves korosztálynál találjuk a következő csúcst, ami a Bologna-rendszerben sokak számára az alapképzés végét jelenti, végül a 24–26 éves korosztálynál újra csúcsosodik a görbe abban az időszakban, ami a tanulmányok lezárásának és a munka világába való kilépésnek az időszaka. Ez a mintázat összhangban van a hazai kutatások eredményeivel (Vida, 2010; Lisznyai, 2010), amelyek szintén hasonló mintázatot találtak a moratórium esetén. Vizsgálatunkban ugyanakkor ezek a különbségek csupán tendenciaszerűek; a varianciaanalízis az egyes korcsoportok között nem mutatott ki szignifikáns különbségeket.

18. ábra. *A Moratórium (OIS) átlagértékei 18–29 év között*

Második hipotézisünkben feltételeztük, hogy a pályaidentitás és a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság között nem lesz összefüggés, tehát a fiatal felnőttek nem feltétlenül vannak azonos

stádiumban a két területről való gondolkodás terén. Elvárásainkkal ellentétben a megfelelő identitásstádiumok között szignifikáns megfeleléseket találtunk: a PEVK Családi mintakövetés faktora a Korai zárással ($r = 0,246$; $p < 0,01$), a PEVK Keresés és kétség faktora a Moratóriummal ($r = 0,327$; $p < 0,01$) és Diffúz identitással ($r = 0,277$; $p < 0,01$), valamint a PEVK Elköteleződés halogatás faktora a Diffúz identitás faktoral enyhe szignifikáns összefüggéseket mutat ($r = 0,388$; $p < 0,01$) (lásd 16. táblázat). A második hipotézis tehát nem igazolódott be, viszont a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív konstrukumvaliditása szempontjából fontos megerősítésül szolgál, hogy a PEVK alapját képező Pályaidentitás Skála egyes alsókálái összefüggést mutatnak a PEVK megfelelő faktoraival.

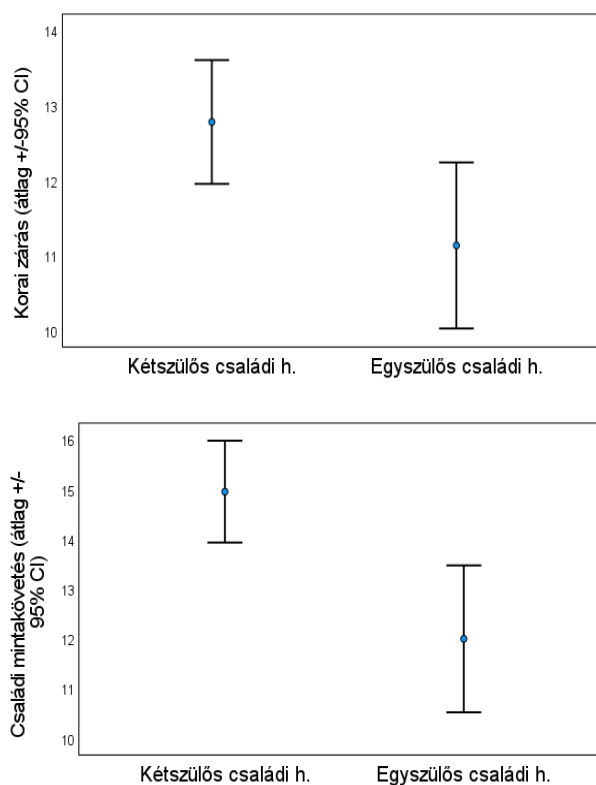
16. táblázat. *A Pályaidentitás Skála és Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktoraik közötti összefüggések*

	OIS – Elért identitás	OIS – Moratórium	OIS – Korai zárás	OIS – Diffúz identitás
PEVK – Családi mintakövetés	,157*	,043	,246**	-,104
PEVK – Keresés és kétség	,010	,327**	,032	,277**
PEVK – Elköteleződés halogatása	-,064	,058	-,157*	,388**
				** $p < 0,01$
				* $p < 0,05$

Harmadik hipotézisünk, a kétszülős-egyszülős családi háttér, a pályaidentitás, valamint a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság közötti összefüggések vizsgálatára független mintás t-próbát alkalmaztunk. Mivel az egyszülős családban felnőtt személyek nagy részénél (83%) a szülők válása volt az egyszülőség oka, míg csupán kilenc személy számolt be arról, hogy meghalt az egyik szülője, módszertani szempontból jobbnak láttuk egy kategóriaként kezelni az egyszülős családi háttérrel rendelkezőket. A t-próba eredményei alapján a PEVK Családi mintakövetés faktora esetén azon személyek, akik kétszülős családban nőttek fel, szignifikánsan magasabb értéket mutatnak, mint azok, akik nem ($t(198) = 3,191$; $p < 0,01$). Úgyszintén a Pályaidentitás Skála Korai zárás alsókáláján szignifikánsan nagyobb pontszámot értek el azok, akik kétszülős családban nőttek fel ($t(217) = 2,258$; $p < 0,05$) (1.17. táblázat, illetve 19. ábra). Más faktorok és az egyes csoportok összehasonlítása között nem találtunk szignifikáns összefüggést. Negyedik hipotézisünk tehát csupán részben igazolódott be: az egyszülős családi háttér, ezen belül a szülők válása nem függ össze a párkapcsolati elköteleződés halogatásának magasabb szintjével, viszont a kétszülős családok gyermekei esetén nagyobb a házasságkötésre és pályaválasztásra vonatkozó szülői minta, iránymutatás követésének igénye.

17. táblázat. A kétszülős és egyszülős családban felnőtt személyek közötti összehasonlításra végzett független mintás t-próba eredménye

	Kétszülős családi háttér		Egyszülős családi háttér		t	df	P
	M	SD	M	SD			
	PEVK – Családi mintakövetés	14,96	6,126	12,00			
OIS – Korai zárás	12,78	5,157	11,13	4,542	2,258	217	,025

19. ábra. A Korai zárás (OIS) és a Családi mintakövetés (PEVK) átlagai a kétszülős vagy egyszülős családi háttér függvényében

Negyedik hipotézisünk alapján a szülők nevelési stílusa, valamint a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság és pályaidentitás között együttjárást vártunk. Feltételeztük, hogy az irányító nevelési stílus az érett identitással lesz összefüggésben (4/a hipotézis), a tekintélyelvű nevelési stílus a korai zárással (4/b hipotézis), az engedékeny nevelési stílus pedig a diffúz identitással és a párkapcsolati elköteleződés halogatásával (4/c hipotézis). Az anya engedékeny nevelési stílusa enyhe pozitív összefüggésben áll a pályaidentitás terén a Diffúzióval ($r = 0,220$; $p < 0,001$), valamint a PEVK faktorai közül az Elköteleződés halogatásával ($r = 0,218$; $p < 0,01$); a 4/c hipotézis tehát az anya

esetén igazolást nyert. Továbbá az anya irányító nevelési stílusa enyhe pozitív összefüggésben áll a pályaidentitás terén a Korai zárással ($r = 0,271$; $p < 0,001$). Az apa irányító nevelési stílusa szintén pozitív összefüggésben áll a Korai zárással ($r = 0,339$; $p < 0,001$), továbbá a PEVK faktorai közül pozitív összefüggésben áll a Családi mintakövetéssel ($r = 0,255$; $p < 0,001$) és negatív összefüggésben áll az Elköteleződés halogatásával ($r = -0,203$; $p < 0,01$).

Az anya és az apa tekintélyelvű nevelési stílusa kutatásunkban nem mutat összefüggést egyetlen identitásállapottal sem. A 4/a, valamint a 4/b hipotézisek tehát nem igazolódtak be.

A kérdőívek közötti korrelációs értékeket a 18. táblázat foglalja össze:

18. táblázat. *A Pályaidentitás Skála, a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív és a Szülői Autoritás Kérdőív faktorai közötti szignifikáns összefüggések*

	OIS – Korai zárás	OIS – Diffúz identitás	PEVK – Családi mintakövetés	PEVK – Elköteleződés halogatása
PAQ – Anya engedékeny	,035	,220**	-,121	,218**
PAQ – Anya tekintélyelvű	,066	-,006	,081	-,097
PAQ – Anya irányító	,271**	-,018	,137	-,097
PAQ – Apa engedékeny	,025	-,003	,046	-,091
PAQ – Apa tekintélyelvű	,096	,013	,022	,091
PAQ – Apa irányító	,339**	-,040	,255**	-,203**

** $p < 0,01$

Többszörös lineáris regresszióelemzést végeztünk annak érdekében, hogy teszteljük, a családi tényezők összességében milyen mértékben magyarázzák a pályaidentitást és párkapcsolati elköteleződési hajlandóságot.

Miután ellenőriztük, hogy teljesülnek a regresszióelemzés feltételei (nem áll fenn multikollinearitás a változók között, a reziduálisok egyenletes eloszlást mutatnak stb.), összesen hét modellt teszteltünk, minden identitásváltozóra, amelyek közül négy modell lett szignifikáns. A következőkben a szignifikáns modellek eredményeit közöljük (a regressziós koefficienseket az lásd 19. táblázat).

Az egyszülős, illetve kétszülős családi háttér és a szülői nevelési stílusok összességében a PEVK Elköteleződés halogatásának 10,6%-át magyarázzák ($R^2_{adj} = 0,106$), a modell szignifikáns ($F(7,193) = 4,273$; $p < 0,01$).

A családi tényezők összességében a PEVK Családi mintakövetésének 9,8%-át magyarázzák ($R^2_{adj} = 0,098$), a modell szignifikáns ($F(7, 199) = 4,091$; $p < 0,01$).

A családi tényezők összességében a Diffúzió 7,4%-át magyarázzák ($R^2_{adj} = 0,074$), a modell szignifikáns ($F(7, 218) = 3,463$; $p < 0,01$).

A családi tényezők összességében a Korai zárás 17,7%-át magyarázzák ($R^2_{adj} = 0,177$), a modell szignifikáns ($F(7, 218) = 7,677$; $p < 0,01$).

19. táblázat. *Az identitásváltozókat prediktáló regressziós koefficiensek*

Kimeneti változó: Elköteleződés halogatása (PEVK)

	B	95% CI	β	t	p
(konstans)	5,536	[-4,016;15,087]		1,143	,254
egyszülős-kétszülős család	,098	[-2,097; 2,293]	,06	,088	,930
anya irányító	-,098	[-,226; ,029]	-,128	-1,523	,129
anya tekintélyelvű	,113	[,023; ,249]	,162	1,641	,102
anya engedékeny	,398	[,211; ,584]	,403	4,198	,000
apa irányító	-,117	[-,240; ,006]	-,175	-1,873	,063
apa tekintélyelvű	,055	[-,035; ,145]	,086	1,202	,231
apa engedékeny	-,013	[-,150; ,123]	-,017	-,191	,849

$R^2_{adj} = 0,106$; $F(7,193) = 4,273$, $p < 0,01$

Kimeneti változó: Családi mintakövetés (PEVK)

	B	95% CI	β	t	p
(konstans)	15,343	[7,144; 23,543]		3,391	,000
egyszülős-kétszülős család	-2,071	[-3,938; -,204]	-,155	-2,188	,030
anya irányító	,086	[-,024; ,195]	,129	1,546	,124
anya tekintélyelvű	,017	[-,100; ,134]	,029	,290	,772
anya engedékeny	-,126	[-,287; ,035]	-,148	-1,541	,125
apa irányító	,142	[,037; ,247]	,247	2,678	,008
apa tekintélyelvű	-,009	[-,086; ,069]	-,015	-,217	,828
apa engedékeny	-,076	[-,194; ,041]	-,110	-1,280	,202

$R^2_{adj} = 0,098$; $F(7,199) = 4,091$, $p < 0,01$

Kimeneti változó: Korai zárás (OIS)

	B	95% CI	β	t	p
(konstans)	15,343	[7,144; 23,543]		3,391	,000
egyszülős-kétszülős család	-2,071	[-3,938; -,204]	-,155	-2,188	,030
anya irányító	,086	[-,024; ,195]	,129	1,546	,124
anya tekintélyelvű	,017	[-,100; ,134]	,029	,290	,772
anya engedékeny	-,126	[-,287; ,035]	-,148	-1,541	,125
apa irányító	,142	[,037; ,247]	,247	2,678	,008
apa tekintélyelvű	-,009	[-,086; ,069]	-,015	-,217	,828
apa engedékeny	-,076	[-,194; ,041]	-,110	-1,280	,202

$R^2_{adj} = 0,177$; $F(7,218) = 7,677$, $p < 0,01$

Kimeneti változó: Diffúzió (OIS)

	B	95% CI	β	T	p
(konstans)	6,266	[1,352; 11,181]		2,513	,013
egyszülős-kétszülős család	-,743	[-1,862; ,377]	-,091	-1,308	,192
anya irányító	-,031	[-,097; ,035]	-,075	-,921	,358
anya tekintélyelvű	,098	[,028; ,168]	,265	2,766	,006
anya engedékeny	,235	[,139; ,331]	,448	4,804	,000
apa irányító	-,014	[-,077; ,050]	-,038	-,426	,670
apa tekintélyelvű	-,005	[-,052; ,042]	-,014	-,192	,848
apa engedékeny	-,020	[-,091; ,052]	-,045	,541	,589

$R^2_{adj} = 0,074$; $F(7,218) = 3,463$, $p < 0,01$

Rövid összefoglalás

Bár hipotézist nem fogalmaztunk meg ezzel kapcsolatban, de a pályaidentitás szempontjából jelentős tényezőnek bizonyult, hogy a személynek sikerült-e elhelyezkednie a szakmájában. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a Moratórium szintje magasabb azoknál, akik nem tudtak elhelyezkedni. Ez egyrészt magyarázható azzal, hogy akik nem tudtak elhelyezkedni, valószínűbben élik meg azt, hogy nincsenek a helyükön szakmai szempontból, és továbbra is keresik a számukra kielégítő alternatívát. Másrészt az is magyarázhatja az összefüggést, hogy a moratóriumban lévők kevésbé tudatosan kerestek maguknak olyan munkát, munkahelyet, ami szakmai képzettségüknek

megfelelő. Szintén érdekes eredmény, hogy azoknál viszont, akik elhelyezkedtek a szakmájukban, magasabb az Elért identitás és a Korai zárás szintje. Valószínűsíthető, hogy azok az identitásállapotok, amelyek feltételeznek egy elköteleződést bizonyos alternatívák mellett – így az érett identitás, korai zárás –, elősegítik a célirányosabb, céltudatosabb munkakeresést, ugyancsak fordítva, elképzelhető, hogy a szakmában történő elhelyezkedés erősíti az egyénben a „megérkezés”, a „helyemen vagyok” érzését.

Első hipotézisünkben feltételeztük, hogy az életkorral növekszik mind a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság, mind az érett pályaidentitás, az identitásdiffúzió állapota pedig csökken. Eredményeink alapján azt mondhatjuk, hogy megismétlődött korábbi kutatásunk eredménye, miszerint az Elköteleződés halogatása faktor csökken 19 és 29 éves kor között (Elekes és mtsai, 2017). Emellett a Pályaidentitás Skála Diffúzió és Moratórium faktora, illetve a PEVK Keresés és kétség faktora szintén enyhén, szignifikáns módon csökken az életkorral. Ez az eredmény részben összhangban van Waterman (1985, 1999b) kutatásaival, aki azt találta, hogy a diffúzió állapota egyetemesen csökken az életkorral az identitás minden területén, a szerző szerint viszont a moratórium életkori alakulása nem mutat ilyen egyértelmű képet.

A szakirodalommal összhangban (Vida, 2010; Lisznyai, 2010) a Moratórium életkori alakulása terén a kapunyitási krízis többszörös felbukkanásának lehetünk tanúi. A pályakrízis a 18, 21, valamint 24–26 éves korosztály esetén csúcsosodik, azokban az életszakaszokban, amikor a pályaalakulás terén a jövőjére vonatkozó döntést kell hoznia a fiatalnak. Ugyanakkor hozzáteesszük, hogy vizsgálatunkban ezek a különbségek nem szignifikánsak, csak tendenciaszerűek.

Waterman kutatásaitól eltérően mi nem találtunk növekedést az Elért identitás terén az életkorral párhuzamosan. Erre az egyik magyarázat, hogy a Diffúzió és az Elért identitás nem egy skála két pólusán helyezkedik el, hanem két egymástól viszonylag független jelenség, ezért a Diffúzió állapotának csökkenése nem vonja automatikusan maga után az Elért identitás felé való eltolódást.

Bár Marcia kezdeti vizsgálataiban egy identitásállapotba sorolták a vizsgálati személyeket mindhárom vizsgált terület (szakmai, vallási, politikai identitás) alapján, a későbbi vizsgálatok nyomán (pl. Luyckx, 2006a; Waterman, 1999b) *második hipotézisünkben* feltételeztük, hogy a pályaidentitás, valamint a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság között nem lesz összefüggés. Az eredményeink ezzel ellentétben inkább a két terület összefüggéséről tanúskodnak: vizsgálatunkban a pályaidentitás terén a Moratórium összefügg a PEVK Keresés és kétség faktorával, a Korai zárás faktor összefüggést mutat a Családi mintakövetés faktoral, míg a Diffúz identitás összefüggésben áll mind az Elköteleződés halogatásával, mind a Keresés és kétséggel. Eredményeink Marcia vizsgálataival vannak összhangban (Marcia, 1966, 1967), aki azt találta, hogy minden vizsgált terület esetén azonos identitásállapotban voltak a vizsgált személyek. Ez az eredmény arra utalhat, hogy ugyanazon tényezők hatnak a fiatal felnőttek pályaidentitására és párkapcsolati elköteleződési

hajlandóságára, és ezek egyeseknél toporgást, az elköteleződés elodázását okozzák szakmai és párkapcsolati síkon egyaránt, másoknál a családi minták fokozott hatása érvényesül úgy szakmai, mint magánéleti síkon, megint mások pedig egyszerre élnek át intenzív keresést szakmai és párkapcsolati téren egyaránt.

Harmadik hipotézisünkben feltételeztük, hogy az egyszülős családi háttér, különösen a szülők válása kihatással van a készülődő felnőttek párkapcsolati elköteleződési hajlandóságára, vagyis az egyszülős családban felnőtt fiatalok esetén nagyobb mértékű lesz a párkapcsolati elköteleződés halogatása, mint a kétszülős családban felnőtt fiataloknál. Eredményeink azt mutatják, hogy a kétszülős családban felnőtt fiatalok esetén mind a Családi mintakövetés, mind a Korai zárás magasabb szintje jellemző. Ez egyfelől érthető, hiszen a házasságra vonatkozó vonzó szülői minta növelheti a házassági elköteleződés követésének vágyát a fiatalban (Horváth-Szabó, 2014), ugyanakkor úgy tűnik, hogy a pályaválasztás terén is hasonló összefüggést találunk: mindkét szülő jelenléte a családban fogékonyabbá teszi a gyermeket szülői befolyásra, iránymutatásra. Ugyanakkor elvárásainkkal ellentétben az elvált szülők gyerekeire nem jellemzőbb a párkapcsolati elköteleződés halogatása, mint a kétszülős családban felnőtt fiatalokra. Ez az eredmény azokkal a kutatásokkal van összefüggésben, melyek azt mondják, hogy a szülők házastársi kapcsolatának minősége, a szülők közti házastársi konfliktusok inkább felelősek a gyermek későbbi kapcsolati problémáiért, mint a válás (Cui és mtsai, 2008; Stadelmann és mtsai, 2010).

Végül a *negyedik hipotézisünkben* Waterman (1999b) és Berzonsky (2004) nyomán együttjárást feltételeztük a szülők nevelési stílusa, valamint az identitásállapotok között. Ezt a feltételezésünket a kapott eredmények részben igazolták. Elvárásainkkal összhangban azt találtuk, hogy az anya engedékeny nevelési stílusa szignifikánsan összefügg a készülődő felnőttek esetében az Elköteleződés halogatása faktorról, valamint a pályaidentitás terén az Diffúzió faktorról. Ez összefüggésben áll Berzonsky (2004), illetve Sharma és Mittal (2017) eredményeivel, miszerint az engedékeny nevelési stílus, különösen az anya esetén, a diffúz identitásállapot prediktora.

Berzonsky (2004) eredményeihez képest meglepőnek számít, viszont más kutatásokkal (Cakir és Aydin, 2005; Yousefi, 2012) összhangban van, hogy mind az anya, mind az apa irányító nevelési stílusa összefügg a Korai zárással a pályaidentitás terén, az apáé a Családi mintakövetéssel is a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság terén. A szülők irányító nevelési stílusa és a korai zárás közötti kapcsolatot azzal tudnánk magyarázni, hogy egy demokratikusan nevelő szülő, aki hajlandó megbeszélni a gyerekeivel a döntéseit, és hajlandó megmagyarázni számukra az elvárásait (Baumrind, 1991), követendő mintaként és iránymutatóként szolgálhat a fiatal számára mind a pályaválasztás, mind a házassági elköteleződés terén.

Úgy véljük továbbá, hogy az olyan szülőt, aki melegséget és válaszkészséget tanúsít a gyermeke felé, elképzelhetően a párkapcsolatában is hasonló hozzáállás jellemzi. A szülői

házasságot ezáltal az egymás iránti gondoskodás és elköteleződés jellemzi, ami egy szívesen követendő minta a gyermek számára.

Ezzel összhangban van továbbá, hogy az apa irányító nevelési stílusa és az Elköteleződés halogatása faktor között fordított irányú, szignifikáns kapcsolat van, ami érhető, hisz a szakirodalom alapján az irányító nevelési stílus facilitálja az elköteleződést magában foglaló identitásállapotokat (Berzonsky, 2004; Ratner, 2014). Tehát amennyiben az apára a demokratikus nevelés jellemző, ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatal képessé váljon elköteleződni valaki mellett hosszú távon egy intim kapcsolatban.

A többszörös lineáris regresszióanalízis segítségével azt vizsgáltuk, hogy a vizsgált családi változók (egyszülős-kétszülős családi háttér, apa és anya nevelési stílusa) együttesen milyen mértékben magyarázzák az identitásváltozók variációját. A vizsgált hét modell közül négy lett szignifikáns (Elköteleződés halogatása, Családi mintakövetés, Korai zárás, Diffúzió esetén). Ezek alapján a családi tényezők együttesen az identitásállapotok variációjának 7,4–17,7%-át magyarázzák. Legerősebb magyarázó erő a Korai zárás faktor esetén találtuk. A családi tényezők hatása szignifikánsnak bizonyul, ezért számolnunk kell jelentőségükkel, ugyanakkor a magyarázott variancia alacsony szintje arra utal, hogy a vizsgált változókon túl sok egyéb szocializációs jellegű vagy személyiségen belüli tényező alakítja a fiatal felnőttkori identitást.

IV.3. Harmadik vizsgálat: A szülői nevelési stílusok, szülőkhöz fűződő kötődés és identitás összefüggései

Célkitűzések, hipotézisek

A harmadik vizsgálatban célunk volt elsőként feltárni azon összefüggéseket, amelyek az apa és anya észlelt nevelési stílusa, valamint a készülődő felnőttek pályaidentitása és párkapcsolati elköteleződési hajlandósága között fennáll. Ebben az a kérdés vezérelt, hogy sikerül-e megismételni az előző vizsgálatban kapott összefüggéseket.

1. hipotézis: Feltételezzük, hogy a szülői nevelési stílusok összefüggésben vannak az identitásállapotokkal a következő módon (Berzonsky, 2004; Elekes és mtsai, 2018):

1/a hipotézis: az irányító nevelési stílus pozitív összefüggésben van az Elért identitás, a Korai zárás, valamint a Családi mintakövetés faktorokkal;

1/b hipotézis: az engedékeny nevelési stílus pozitív összefüggésben van a Diffúzió, valamint az Elköteleződés halogatása faktorokkal;

1/c hipotézis: a tekintélyelvű nevelési stílus szintén pozitívan összefügg a Diffúzió és az Elköteleződés halogatása faktorokkal.

Továbbá célunk volt feltárni az észlelt nevelési stílusok, a szülővel kapcsolatos kötődési szorongás és elkerülés, valamint a készülődő felnőttek pályaidentitása és párkapcsolati elköteleződési hajlandósága között fennálló összefüggéseket. Elsőként arra voltunk kíváncsiak, hogy a családi változók – az észlelt nevelési stílusok és a szülőkhöz fűződő kötődési elkerülés és szorongás – milyen összefüggést mutatnak egymással.

2. hipotézis: A szülői nevelési stílusok és a szülőkhöz fűződő kötődés dimenziói között összefüggést várunk a következő módon (Quintana és Lapsley, 1987; Ratner, 2014):

2/a hipotézis: az érzelmi melegség és elérhetőség magas szintjével jellemezhető irányító, valamint engedékeny nevelési stílus egyaránt negatív összefüggésben áll a szülőhöz fűződő szorongással és elkerüléssel, vagyis biztonságos kötődési mintázattal társulnak;

2/b hipotézis: az érzelmi melegség alacsony szintjével jellemezhető tekintélyelvű nevelési stílus pozitív összefüggést mutat a kötődési szorongással és elkerüléssel; vagyis bizonytalan kötődési mintázattal társul.

Célunk volt továbbá feltárni, hogy az anyához és apához fűződő kötődés dimenziói milyen összefüggésben állnak a pályaidentitással, valamint a párkapcsolati elköteleződési hajlandósággal. Végül ezekből indulva kíváncsiak voltunk arra, hogy egy mediációs modell magyarázhatja-e az összefüggést az említett változók között.

3. hipotézis: Feltételezzük, hogy a szülőkhöz fűződő kötődés dimenziói összefüggésben vannak az identitásállapotokkal (Sheng, 2014; Arseth és mtsai, 2009):

3/a hipotézis: az anyához és apához fűződő kötődési szorongás és elkerülés negatív összefüggésben állnak az Elért identitás, a Korai zárás, valamint a Családi mintakövetés faktorokkal;

3/b hipotézis: az anyához és apához fűződő kötődési szorongás és elkerülés pozitív összefüggésben áll a Moratórium és Diffúzió faktorokkal, valamint a PEVK Elköteleződés halogatása és Keresés és kétség faktoraival;

4. hipotézis: Feltételezzük, hogy a szülővel kapcsolatos kötődési szorongás és elkerülés mediálja a kapcsolatot a szülői nevelési stílusok és az identitásállapotok között (Ratner, 2014).

Vizsgálati személyek

A kérdőívcsomag kitöltésének kritériuma az volt, hogy a kitöltő személyek életkora 18 és 29 év között legyen. Továbbá a házasságban élő személyek nem töltötték ki a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőívet. A mintavételi eljárás nem valószínűségi mintavétellel, hólabdamódszerrel történt. A vizsgálatban 200, 18–29 év közötti személy vett részt (ezen belül 155

nem házas résztvevőnk volt, aki a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőívet kitöltötte), az ő eredményeiket vettük figyelembe.

Mérőeszközök

A harmadik vizsgálatban használt kérdőívcsomag megegyezett a második vizsgálatban használttal, azzal a különbséggel, hogy a szülőkkel kapcsolatos kötődési elkerülést és szorongást vizsgáló skála szintén része volt a kérdőívcsomagnak. Helygazdálkodási szempontok miatt a korábban ismertetett skálák leírását nem ismételjük meg. A kérdőív a következő részekből tevődött össze:

Demográfiai kérdések: A kérdőívcsomag első részében néhány kérdés a kitöltő életkorára, nemére, iskolai végzettségére, gazdasági aktivitására, jelenlegi családi állapotára, vallásosságára vonatkozott.

Melgosa-féle Pályaidentitás Skála (OIS; Melgosa, 1987; magyar változat: András, 1995): leírását lásd a második vizsgálatnál.

Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív (PEVK; Elekes, Szögeczki és Komlói, 2017): leírását lásd a második vizsgálatnál.

Szülői Autoritás Kérdőív (Buri, 1991; magyar változat: Makkos, 2017): leírását lásd a második vizsgálatnál.

Közvetlen Kapcsolatok élményei – kapcsolati struktúrák kérdőív (ECR-RS, Fraley és mtsai, 2011; magyar változat: Jantek és Vargha, 2016): A kérdőív négy fontos személyhez (anya, apa, pár, barát) fűződő kapcsolat specifikusságát méri, valamint az azonos tételek miatt lehetőséget nyújt arra, hogy a különböző kötődési személyekkel kapcsolatos szorongás és elkerülés mértékét összehasonlíthassuk. A négy kötődési személyre 9–9 item vonatkozik. Az alsókálakon belül két faktort különböztethetünk meg: az elkerülés (1–6. tételek; pl. „Nem szívesen nyílok meg neki.”) és szorongás (7–9. tételek; pl. „Gyakran aggódom, hogy nem törődik velem igazán.”) dimenziókat. Az első négy tétel fordított tétel. Az állításokat egy hétfokú Likert-skálán lehet értékelni (1 – egyáltalán nem értek egyet, 7 – teljes mértékben egyetértek). Témánk miatt jelen vizsgálatban csak az apára és anyára vonatkozó alsókálákat töltötték ki a résztvevők.

A két dimenzió alapján klaszteranalízissel lehetséges azonosítani a négy kötődési mintát. (Az alacsony elkerülés és alacsony szorongás biztonságos kötődésre utal; magas elkerülés, alacsony szorongás az elkerülő kötődésre jellemző; az elárasztott/ambivalens kötődés jellemzője a közepes szorongás, alacsony elkerülés, míg a félelemteli kötődés esetén mind a szorongás, mind az elkerülés magas. A Cronbach-alfa értékek a magyar vizsgálatokban 0,797 és 0,886 között mozogtak (Jantek és Vargha, 2016).

Eljárás

Az adatfelvétel 2019 február-márciusában történt. A kutatásban használt kérdőívcsomagot a Google Űrlapok online felületen tettük elérhetővé a vizsgálatban résztvevő személyek számára. A kitöltés kb. 25 percet vett igénybe. A kérdőívcsomag elején ismertettük a vizsgálat témáját, menetét, várható hosszát, és tájékoztattuk a személyeket arról, hogy a válaszaikat anonim módon kezeljük, azokat másnak nem adjuk ki, valamint elérhetőségünket megadva biztosítottuk őket arról, hogy kérdés esetén meg tudnak keresni bennünket. Ezt követően a vizsgálati személyek egy kattintással egyezhettek bele, hogy részt vesznek a vizsgálatban. A kérdőívre beérkezett válaszok kizárólag számunkra voltak hozzáférhetőek.

A vizsgálati személyeket az ún. hólabdamódszer segítségével értük el. A kérdőívcsomag linkjét közösségi portálokon, levelezőlistákon és egyetemi csoportok listáin küldtük szét a 18–29 éves korosztálynak, akik azt további ismerőseiknek küldhették el.

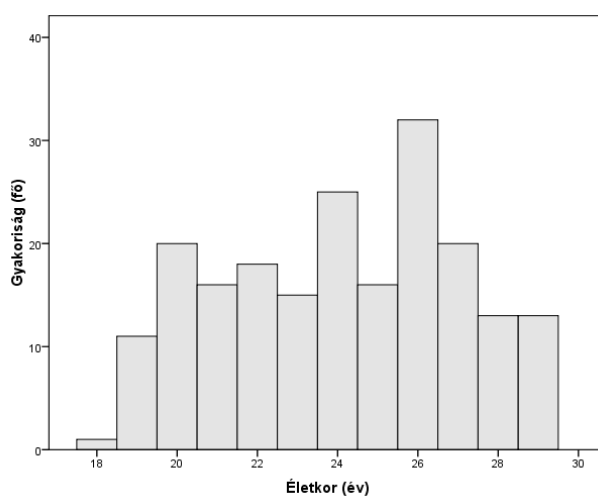
Az adatokat az SPSS.20 statisztikai programmal elemeztük.

Eredmények

Leíró statisztika

Az adatok tisztítása után normalitásvizsgálatot végeztünk. A ferdeség és csúcsosság vizsgálata az egyes skálákon a normalitás sérülésére utal, viszont mivel a ferdeség és csúcsosság értékei három kivételtől eltekintve a -1 és +1 közötti tartományban vannak, a normalitás nem sérül oly mértékben, hogy az várhatóan jelentősen befolyásolná az eredményeinket.

A vizsgálatban 72 férfi és 128 nő vett részt, így a férfiak és nők közel egyharmad (36%) - kétharmad (64%) arányban képviseltették magukat. A kitöltők *átlagéletkora* 24,09 év (medián = 24 év; SD = 2,94). A minta életkor szerinti megoszlását a 20. ábra mutatja:

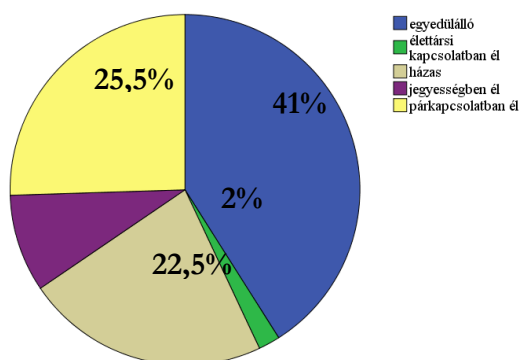

20. ábra: A vizsgálati személyek életkor szerinti megoszlása

Iskolázottsági szint szempontjából a minta torzít a magasan kvalifikáltak irányába: a vizsgálati személyek negyede (53 fő) rendelkezik főiskolai vagy egyetemi végzettséggel, további egynegyede (51 fő), mesterfokú végzettséggel is, közel felének (41%) van legfeljebb gimnáziumi érettségije, és a személyek közül elenyésző arányban (6%) végeztek szakközépiskolában vagy szakmunkásképzőben.

Gazdasági aktivitás szempontjából a kitöltők több mint egyharmada (35,5%) alkalmazottként dolgozik, további egyharmada (34%) felsőoktatásban tanul, 29 fő (15%) tanul és valamilyen formában dolgozik egyszerre, a többiek gyermeknevelési szabadságon vannak, munkanélküliek vagy más tevékenységet folytatnak.

Családi állapot szempontjából is a korábbi kutatásunkhoz hasonló megoszlásokat kaptunk: a kitöltők negyede (25,5%) rendelkezik párkapcsolattal, közel negyede (22,5%) házas, jelentős hányaduk (41%) egyedülálló, a többiek jegyességben élnek (9%) vagy együttélnék a párjukkal (2%) (1.21. ábra).

21. ábra. A minta megoszlása családi állapot szempontjából

Vallásgyakorlás gyakorisága szempontjából a kitöltők több mint fele (59%) rendszeres vallásgyakorlónak mondta magát, 7%-a csak ritkán gyakorolja vallását, 15% a maga módján vallásos, míg egyötödük nem gyakoroló hívő (8%) vagy nem hívő (11%). A *vallás szubjektív fontossága* szempontjából hasonló megoszlásokat tükröz: a kitöltők kétharmadának nagyon fontos (42%) vagy minden cselekedetét befolyásolja (25%), a maradék egyharmadnak kissé (17%) vagy egyáltalán nem fontos (16%). A mintánk tehát torzít a vallásos személyek irányába.

A használt mérőeszközök alskáláinak megbízhatósága a jótól a kitűnőig terjedő intervallumban mozog. Az ECR-RS skála Elkerülés alskálái az apa ($\alpha = 0,581$) és az anya ($\alpha = 0,568$) esetén is rosszabbnak mondhatók, de még elfogadhatónak tekinthetők. A Cronbach-alfa értékeket a 20. táblázat tartalmazza:

20. táblázat. *A használt mérőeszközök leíró statisztikája*

	M	SD	min	max	α
OIS – Elért identitás	19,79	6,01	7	35	,775
OIS – Moratórium	23,2	7,72	8	39	,836
OIS – Korai zárás	13,39	5,16	7	27	,769
OIS – Diffúzió	12,78	4,09	6	27	,637
PEVK – Elköteleződés halogatása	10,61	0,57	7	33	,864
PEVK – Családi mintakövetés	12,04	0,59	5	25	,862
PEVK – Keresés és kétség	7,97	0,40	5	23	,726
PAQ – Anya engedékeny	26,69	0,50	10	46	,819
PAQ – Apa engedékeny	27,62	0,52	10	46	,812
PAQ – Anya irányító	33,21	0,61	10	48	,881
PAQ – Apa irányító	30,71	0,64	10	49	,897
PAQ – Anya tekintélyelvű	28,04	0,66	11	50	,894
PAQ – Apa tekintélyelvű	29,72	0,71	10	50	,917
ECR-RS – Szorongás anya	5,33	0,28	3	21	,871
ECR-RS – Elkerülés anya	18,59	0,66	6	42	,568
ECR-RS – Szorongás apa	6,39	0,34	3	21	,915
ECR-RS – Elkerülés apa	22,32	0,68	6	42	,581

A hipotézisek vizsgálata

Első hipotézisünkben feltételeztük, hogy a szülői nevelési stílusok összefüggésben vannak az identitásállapotokkal. Az eredményekben a korábbi kutatásunkban kapott összefüggések látszanak megismétlődni, bár a korrelációk valamivel gyengébbek. A 21. táblázat összefoglalja a szignifikáns korrelációkat.

21. táblázat. *A szülői nevelési stílusok és az identitásváltozók közötti szignifikáns összefüggések*

	OIS – Korai zárás	OIS – Diffúz identitás	PEVK – Családi mintakövetés	PEVK – Elköteleződés halogatása
PAQ – Anya engedékeny	,072	,196**	,023	,160*
PAQ – Anya tekintélyelvű	,046	,141*	-,103	,032
PAQ – Anya irányító	,337**	,035	,289*	-,070
PAQ – Apa engedékeny	,072	,046	,069	-,008
PAQ – Apa tekintélyelvű	-,074	,089	,000	-,105
PAQ – Apa irányító	,346**	-,013	,192*	,079

*p < 0,05
**p < 0,01

Az 1/a hipotézisben pozitív összefüggést feltételeztünk az irányító nevelési stílus, valamint az Elért identitás, a Korai zárás és a Családi mintakövetés faktorok között. Úgy tűnik, hogy az anya

irányító nevelési stílusa gyengétől mérsékeltig terjedő erősségű összefüggést mutat a pályaidentitás terén a Korai zárással ($r = 0,337$, $p < 0,01$) és a Családi mintakövetéssel ($r = 0,289$, $p < 0,01$). Ehhez hasonlóan az apa irányító nevelési stílusa is pozitív összefüggést mutat a Korai zárással ($r = 0,346$, $p < 0,01$) és a Családi mintakövetéssel ($r = 0,192$, $p < 0,05$). Viszont sem az anya, sem az apa irányító nevelési stílusa nincs összefüggésben az Elért identitással. Az 1/a hipotézisünk tehát nagyobb részt igazolást nyert.

Az 1/b hipotézisben feltételeztük, hogy a szülők engedékeny nevelési stílusa összefüggésben van a Diffúzióval, illetve az Elköteleződés halogatásával. Az apa esetén nem kaptunk szignifikáns összefüggéseket, az anyára vonatkozóan viszont a hipotézis beigazolódtott: az anya engedékeny nevelési stílusa gyenge, pozitív összefüggésben van a Diffúzióval ($r = 0,196$, $p < 0,05$), valamint az Elköteleződés halogatásával ($r = 0,160$, $p < 0,05$). Az 1/b hipotézis tehát szintén részben igazolást nyert.

Az 1/c hipotézisben feltételeztük, hogy a tekintélyelvű nevelési stílus szintén a Diffúzió és Elköteleződés halogatása faktorokkal fog együttjárást mutatni. Az eredmények alapján az anya tekintélyelvű nevelési stílusa gyenge összefüggést mutat a pályaidentitáson belül a Diffúzióval ($r = 0,141$, $p < 0,05$); az 1/c hipotézis szintén részben igazolást nyert.

Összességében, az első hipotézisünk nagyrészt igazolást nyert, és az eredmények összhangban vannak előző kutatási eredményeinkkel: az anya és apa irányító nevelési stílusa összefüggnek a Korai zárással és a Családi mintakövetéssel, az anya engedékeny nevelési stílusa összefügg a Diffúzióval és az Elköteleződés halogatásával, végül az anya tekintélyelvű nevelési stílusa szintén összefügg a Diffúzióval.

Lineáris regresszióanalízist végeztünk, hogy megvizsgáljuk, a szülők nevelési stílusa milyen mértékben magyarázza az identitásváltozókat. Az elemzésbe a szignifikáns korrelációs összefüggéseket vettük bele. A 22. táblázat összefoglalja a lineáris regresszióanalízis eredményeit, a 22. ábra pedig a nevelési stílusok hatását az identitásváltozókra (β -értékek).

Összegezve, a nevelési stílusok az identitásállapotok varianciájának 1,5–11,5%-át magyarázzák.

22. táblázat. *A lineáris regresszióelemzés eredményei*

Kimeneti változó: Diffúzió (OIS)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	9,798	1,099		8,916	,000
anya engedékeny	,112	,040	,196	2,810	,005

$R^2 = 0,038$; $R^2_{adj} = 0,033$; $F(1, 198) = 7,896$; $p = 0,005$

Kimeneti változó: Elköteleződés halogatása (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	9,835	2,003		4,909	,000
anya engedékeny	,143	,072	,160	2,003	,047

$R^2 = 0,026$; $R^2_{adj} = 0,019$; $F(1, 152) = 4,013$; $p = 0,047$

Kimeneti változó: Diffúzió (OIS)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	11,043	,910		12,135	,000
anya tekintélyelvű	,062	,031	,141	2,011	,046

$R^2 = 0,020$; $R^2_{adj} = 0,015$; $F(1, 198) = 4,045$; $p = 0,046$

Kimeneti változó: Korai zárás (OIS)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	6,692	1,371		4,880	,000
anya irányító	,201	,040	,337	5,042	,000

$R^2 = 0,114$; $R^2_{adj} = 0,109$; $F(1, 198) = 25,421$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Családi mintakövetés (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	9,011	1,822		4,944	,000
anya irányító	,196	,053	,289	3,716	,000

$R^2 = 0,084$; $R^2_{adj} = 0,078$; $F(1, 151) = 13,812$; $p = 0,00$

Kimeneti változó: Korai zárás (OIS)

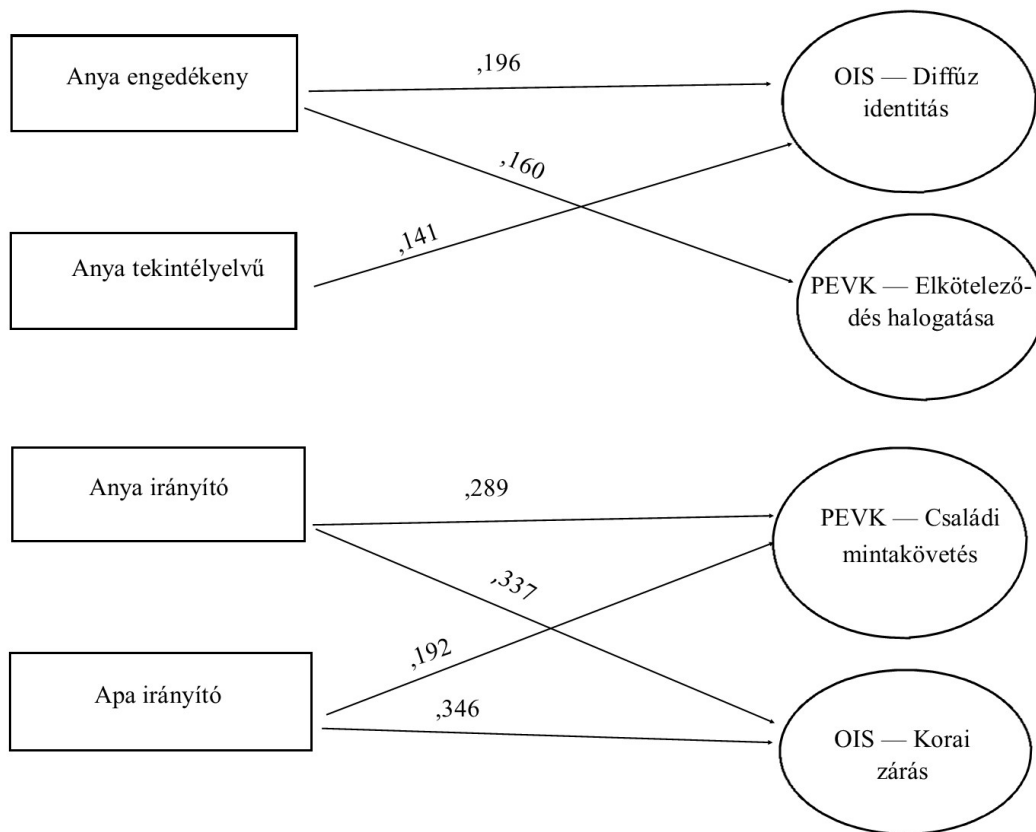
	B	SE	β	t	p
(konstans)	7,347	1,214		6,052	,000
apa irányító	,197	,038	,346	5,185	,000

$R^2 = 0,120$; $R^2_{adj} = 0,115$; $F(1,198) = 26,886$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Családi mintakövetés (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	11,892	1,595		7,456	,000
apa irányító	,120	,050	,192	2,410	,017

$R^2 = 0,037$; $R^2_{adj} = 0,031$; $F(1,151) = 5,807$; $p = 0,017$

22. ábra. Az identitásváltozókat meghatározó regressziós koefficiensek (β -értékek, $p < 0,05$)

Második hipotézisünkben összefüggést feltételeztünk a szülői nevelési stílusok és a szülőkhöz fűződő kötődés dimenziói között. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a változók között különböző erősségű, szignifikáns kapcsolatok vannak. (Az eredményeket a 23. táblázat foglalja össze). Az anya esetében az anya engedékeny nevelési stílusa gyenge, illetve mérsékelt negatív összefüggésben áll a kötődési szorongással ($r = -0,218$, $p < 0,01$) és elkerüléssel ($r = -0,400$, $p < 0,01$). Ehhez hasonlóan valamivel erősebb, szintén negatív összefüggések vannak az anya irányító nevelési stílusa, valamint az anyához fűződő kötődési szorongás ($r = -0,483$, $p < 0,01$) és elkerülés ($r = -0,646$, $p < 0,01$) között. Ezzel szemben az anya tekintélyelvű nevelési stílusa gyenge pozitív kapcsolatban áll úgy a kötődési szorongással ($r = 0,380$, $p < 0,01$), mint az elkerüléssel ($r = 0,386$, $p < 0,01$). Az anyára vonatkozóan tehát a 2/a és 2/b hipotézisek beigazolódtak.

Az apára vonatkozóan az eredmények hasonló irányú és erősségű összefüggéseket tükröznek a változók között. Az apa engedékeny nevelési stílusa gyenge, illetve mérsékelt negatív összefüggésben áll a kötődési szorongással ($r = -0,162$, $p < 0,01$) és elkerüléssel ($r = -0,410$, $p < 0,01$). Ehhez hasonlóan, valamivel erősebb, szintén negatív összefüggések vannak az apa irányító nevelési stílusa, valamint az apához fűződő kötődési szorongás ($r = -0,468$, $p < 0,01$) és

elkerülés ($r = -0,691$, $p < 0,01$) között. Az apa tekintélyelvű nevelési stílusa gyenge pozitív kapcsolatban áll a kötődési szorongással ($r = 0,232$, $p < 0,01$) és elkerüléssel ($r = 0,352$, $p < 0,01$). Tehát az apára vonatkozóan is beigazolódottak a 2/a és 2/b hipotézisek.

23. táblázat. *A szülői nevelési stílusok és a szülőkhöz fűződő kötődés dimenziói közötti összefüggések*

	PAQ – Anya engedékeny	PAQ – Anya tekintélyelvű	PAQ – Anya irányító
ECR-RS – Elkerülés anya	-,400**	,386**	-,646**
ECR-RS – Szorongás anya	-,218**	,380**	-,483**
	PAQ – Apa engedékeny	PAQ – Apa tekintélyelvű	PAQ – Apa irányító
ECR-RS – Elkerülés apa	-,410**	,352**	-,691**
ECR-RS – Szorongás apa	-,162**	,232**	-,468**

** $p < 0,01$

Lineáris regresszióanalízist végeztünk, hogy megvizsgáljuk, a szülők nevelési stílusa milyen mértékben magyarázza a hozzájuk fűződő kötődési szorongást és elkerülést. Az elemzésbe a szignifikáns korrelációs összefüggéseket vettük bele. A 24. táblázat összefoglalja a lineáris regressziók eredményeit, a 23. ábra pedig a nevelési stílusok hatását a kötődésre (β -értékek). Összegezve, a nevelési stílusok a szülőkhöz fűződő kötődés varianciájának 2,1–47,5%-át magyarázzák. Legerősebb összefüggéseket a következő két esetben találtuk: az anya irányító nevelési stílusa az anyához fűződő elkerülés varianciájának 41,5%-át magyarázza ($R^2_{adj} = 0,415$; $F(1,198) = 141,885$; $p < 0,001$), továbbá az apa irányító nevelési stílusa az apához fűződő elkerülés varianciájának 47,5%-át magyarázza ($R^2_{adj} = 0,475$; $F(1,198) = 180,740$; $p < 0,001$).

24. táblázat. *A lineáris regresszióelemzés eredményei*

Kimeneti változó: Elkerülés – anya

	B	SE	β	T	p
(konstans)	32,551	2,352		13,837	,000
anya engedékeny	-,523	,085	-,400	-6,147	,000

$R^2 = 0,160$; $R^2_{adj} = 0,156$; $F(1,198) = 37,784$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Szorongás – anya

	B	SE	β	T	p
(konstans)	8,578	1,072		8,000	,000
anya engedékeny	-,122	,039	-,218	-3,136	,002

$R^2 = 0,047$; $R^2_{adj} = 0,043$; $F(1,198) = 9,836$; $p = 0,002$

Kimeneti változó: Elkerülés – anya

	B	SE	β	T	p
(konstans)	7,738	1,943		3,983	,000
anya tekintélyelvű	,387	,066	,386	5,884	,000

$R^2 = 0,149$; $R^2_{adj} = 0,145$; $F(1,198) = 34,627$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Szorongás – anya

	B	SE	β	t	p
(konstans)	,760	,834		,912	,363
anya tekintélyelvű	,163	,028	,380	5,778	,000

$R^2 = 0,144$; $R^2_{adj} = 0,140$; $F(1,198) = 33,380$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Elkerülés – apa

	B	SE	β	t	p
(konstans)	41,865	2,019		20,733	,000
anya irányító	-,701	,059	-,646	-11,912	,000

$R^2 = 0,417$; $R^2_{adj} = 0,415$; $F(1,198) = 141,885$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Szorongás – apa

	B	SE	β	t	p
(konstans)	12,771	,992		12,879	,000
apa irányító	-,224	,029	-,483	-7,753	,000

$R^2 = 0,233$; $R^2_{adj} = 0,229$; $F(1,198) = 60,114$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Elkerülés – anya

	B	SE	β	t	p
(konstans)	37,027	2,409		15,369	,000
apa engedékeny	-,532	,084	-,410	-6,321	,000

$R^2 = 0,168$; $R^2_{adj} = 0,164$; $F(1,198) = 39,960$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Szorongás – apa

	B	SE	β	t	p
(konstans)	9,290	1,299		7,152	,000
apa engedékeny	-,105	,045	-,162	-2,312	,022

$R^2 = 0,026$; $R^2_{adj} = 0,021$; $F(1,198) = 5,345$; $p = 0,022$

Kimeneti változó: Elkerülés – apa

	B	SE	β	t	p
(konstans)	12,246	2,007		6,100	,000
apa tekintélyelvű	,339	,064	,352	5,297	,000

$R^2 = 0,124$; $R^2_{adj} = 0,120$; $F(1,198) = 28,053$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Szorongás – apa

	B	SE	β	t	p
(konstans)	3,082	1,040		2,964	,003
apa tekintélyelvű	,111	,033	,232	3,357	,001

$R^2 = 0,054$; $R^2_{adj} = 0,049$; $F(1,198) = 11,268$; $p = 0,001$

Kimeneti változó: Elkerülés – apa

	B	SE	β	t	p
(konstans)	44,890	1,750		25,645	,000
apa irányító	-,735	,055	-,691	-13,444	,000

$R^2 = 0,477$; $R^2_{adj} = 0,475$; $F(1,198) = 180,740$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Szorongás – apa

	B	SE	β	t	p
(konstans)	14,013	1,066		13,141	,000
apa irányító	-,248	,033	-,468	-7,454	,000

$R^2 = 0,219$; $R^2_{adj} = 0,215$; $F(1,198) = 55,563$; $p = 0,000$

Harmadik hipotézisünkben feltételeztük, hogy a szülőkhöz fűződő kötődési szorongás és elkerülés összefüggésben van az identitásállapotokkal. A korrelációs összefüggéseket a 25. táblázat foglalja össze:

25. táblázat. *A szülőkhöz fűződő kötődés, a Pályaidentitás Skála, valamint a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai közötti összefüggések*

	OIS – Moratórium	OIS – Korai zárás	PEVK – Keresés és kétség	PEVK – Családi mintakövetés	PEVK – Elköteleződés halogatása
ECR – Elkerülés anya	,079	-,292*	,217**	-,315**	,095
ECR – Szorongás anya	,180*	-,193*	,291**	-,275**	,128
ECR – Elkerülés apa	,125	-,292**	,057	-,176*	,038
ECR – Szorongás apa	,298**	-,153*	,176*	-,253**	,170*
					*p < 0,01
					**p < 0,05

A 3/a hipotézisben feltételeztük, hogy a kötődési szorongás és elkerülés negatív összefüggésben lesz az Elért identitással, a Korai zárással és a Családi mintakövetéssel. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy a pályaidentitás terén a Korai zárás enyhe negatív összefüggést mutat az anyához fűződő elkerüléssel ($r = -0,292$, $p < 0,01$) és szorongással ($r = -0,193$, $p < 0,01$), illetve az apához fűződő elkerüléssel ($r = -0,292$, $p < 0,01$) és szorongással ($r = -0,153$, $p < 0,05$). Úgyszintén a PEVK faktorai közül a Családi mintakövetés enyhe negatív összefüggést mutat az anyához fűződő elkerüléssel ($r = -0,315$, $p < 0,01$) és szorongással ($r = -0,275$, $p < 0,01$), illetve az apához fűződő elkerüléssel ($r = -0,176$, $p < 0,05$) és szorongással ($r = -0,253$, $p < 0,01$). Viszont sem a kötődési szorongás, sem az elkerülés nincs összefüggésben az Elért identitással. A 3/a hipotézis tehát nagyrészt igazolást nyert.

A 3/b hipotézisben feltételeztük, hogy a kötődési szorongás és kötődési elkerülés pozitív összefüggésben lesznek a pályaidentitás terén a Moratóriummal és Diffúzióval, valamint a PEVK Keresés és kétség, valamint Elköteleződés halogatása faktoraival. Az eredmények alapján a Moratórium enyhe pozitív összefüggésben áll mind az anyához ($r = 0,180$, $p < 0,05$), mind az apához fűződő kötődési szorongással ($r = 0,298$, $p < 0,01$). Úgyszintén a PEVK Keresés és kétség faktora enyhe pozitív összefüggésben áll az anyához fűződő kötődési elkerüléssel ($r = 0,217$, $p < 0,01$) és szorongással ($r = 0,291$, $p < 0,01$), valamint az apához fűződő kötődési szorongással ($r = 0,176$, $p < 0,05$). Enyhe pozitív összefüggés áll fenn a PEVK Elköteleződés halogatása faktora, valamint az apához fűződő kötődési szorongás között ($r = 0,170$, $p < 0,05$), viszont elvárásainkkal

ellentétben a Diffúzió és a kötődési változók között nem volt összefüggés. A 3/b hipotézis tehát nagyrészt beigazolódott.

Lineáris regresszióanalízist végeztünk, hogy megvizsgáljuk, a szülőkhöz fűződő kötődés milyen mértékben magyarázza az identitásváltozókat. Az elemzésbe a szignifikáns korrelációs összefüggéseket vettük bele. A 26. táblázat összefoglalja a lineáris regressziók eredményeit, a 23. ábra pedig a kimeneti változókat meghatározó regressziós koefficienseket (β -értékek). Összegezve, a szülőkhöz fűződő kötődés dimenziói az identitásállapotok varianciájának 1,8–9,3%-át magyarázzák.

26. táblázat. A lineáris regresszióelemzés eredményei

Kimeneti változó: Korai zárás (OIS)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	16,374	,779		21,023	,000
Elkerülés – anya	-,161	,037	-,292	-4,297	,000

$R^2 = 0,085$; $R^2_{adj} = 0,081$; $F(1,198) = 18,463$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Keresés és kétség (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	8,505	,770		11,047	,000
Elkerülés – anya	,101	,038	,217	2,684	,008

$R^2 = 0,047$; $R^2_{adj} = 0,040$; $F(1,146) = 7,201$; $p = 0,008$

Kimeneti változó: Családi mintakövetés (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	19,253	1,016		18,954	,000
Elkerülés – anya	-,201	,049	-,315	-4,072	,000

$R^2 = 0,099$; $R^2_{adj} = 0,093$; $F(1,151) = 16,584$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Moratórium (OIS)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	21,350	,896		23,821	,000
Szorongás – anya	,346	,134	,180	2,575	,011

$R^2 = 0,032$; $R^2_{adj} = 0,028$; $F(1,198) = 6,630$; $p = 0,011$

Kimeneti változó: Korai zárás (OIS)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	14,706	,598		24,577	,000
Szorongás – anya	-,248	,090	-,193	-2,761	,006

$R^2 = 0,037$; $R^2_{adj} = 0,032$; $F(1,198) = 7,624$; $p = 0,006$

Kimeneti változó: Keresés és kétség (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	8,708	,562		15,494	,000
Szorongás – anya	,290	,079	,291	3,677	,000

$R^2 = 0,085$; $R^2_{adj} = 0,078$; $F(1,146) = 13,518$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Családi mintakövetés (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	17,677	,759		23,285	,000
Szorongás – anya	-,380	,108	-,275	-3,521	,001

$R^2 = 0,076$; $R^2_{adj} = 0,070$; $F(1,151) = 12,400$; $p = 0,001$

Kimeneti változó: Korai zárás (OIS)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	16,872	,883		19,104	,000
Elkerülés – apa	-,156	,036	-,292	-4,302	,000

$R^2 = 0,085$; $R^2_{adj} = 0,081$; $F(1,198) = 18,505$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Családi mintakövetés (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	17,949	1,185		15,144	,000
Elkerülés – apa	-,104	,047	-,176	-2,199	,029

$R^2 = 0,031$; $R^2_{adj} = 0,025$; $F(1,151) = 4,835$; $p = 0,029$

Kimeneti változó: Moratórium (OIS)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	20,146	,869		23,176	,000
Szorongás – apa	,477	,109	,298	4,389	,000

$R^2 = 0,089$; $R^2_{adj} = 0,084$; $F(1,198) = 19,262$; $p = 0,000$

Kimeneti változó: Korai zárás (OIS)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	14,431	,602		23,964	,000
Szorongás – apa	-,164	,075	-,153	-2,174	,031

$R^2 = 0,023$; $R^2_{adj} = 0,018$; $F(1,198) = 4,727$; $p = 0,031$

Kimeneti változó: Keresés és kétség (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	9,310	,595		15,646	,000
Szorongás – apa	,151	,070	,176	2,160	,032

$R^2 = 0,031$; $R^2_{adj} = 0,024$; $F(1,146) = 4,664$; $p = 0,032$

Kimeneti változó: Családi mintakövetés (PEVK)

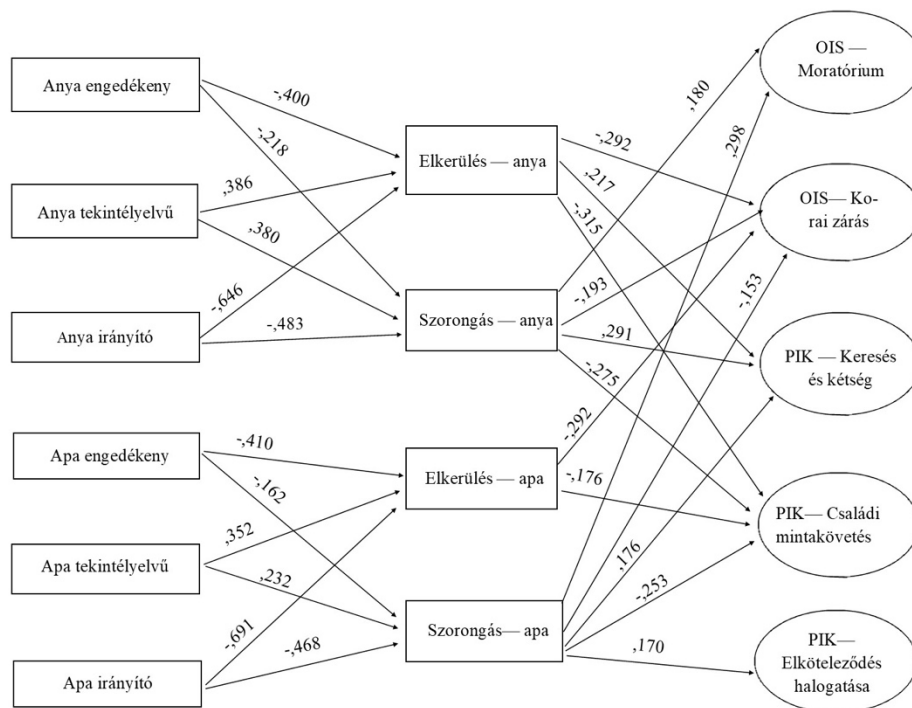
	B	SE	β	t	p
(konstans)	17,585	,784		22,417	,000
Szorongás – apa	-,299	,093	-,253	-3,211	,002

$R^2 = 0,064$; $R^2_{adj} = 0,058$; $F(1,151) = 10,308$; $p = 0,002$

Kimeneti változó: Elköteleződés halogatása (PEVK)

	B	SE	β	t	p
(konstans)	12,247	,861		14,221	,000
Szorongás – apa	,218	,103	,170	2,123	,035

$R^2 = 0,029$; $R^2_{adj} = 0,022$; $F(1,152) = 4,508$; $p = 0,035$

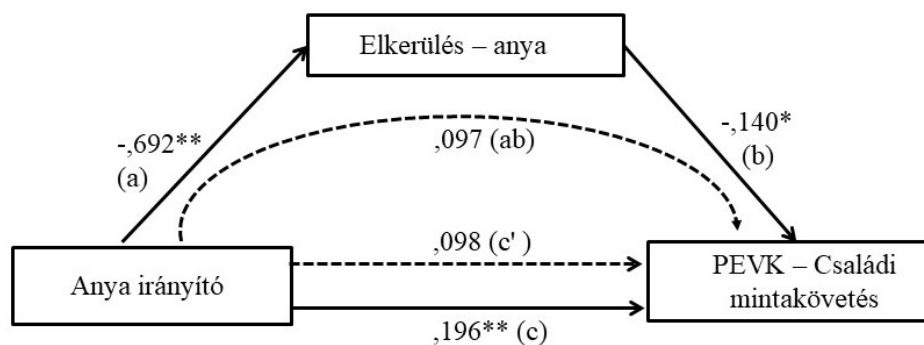
23. ábra. Az anya és apa nevelési stílusának hatása a hozzájuk fűződő kötődési elkerülésre és szorongásra; a kötődési elkerülés és szorongás hatása az identitásra (β -értékek)

Negyedik hipotézisünkben Ratner (2014) nyomán feltételeztük, hogy a szülővel kapcsolatos kötődési szorongás és elkerülés mediálja a kapcsolatot a szülői nevelési stílusok és az identitásállapotok között.

A mediációs hatások tesztelésére az Andrew Hayes által kidolgozott PROCESS modul, Bootstrapping eljárást alkalmaztuk.

A Hayes Process segítségével tizennégy mediációs modellt teszteltünk a nevelési stílusok, kötődés és identitás között, amelyekben a korábban elvégzett lineáris regressziók alapján a mediációs modell előfeltételei közül kettő teljesül, vagyis: a prediktor változó bejósolja a kimeneti változót ($X \rightarrow Y$), illetve a prediktor változó bejósolja a mediátor változót ($X \rightarrow M$). Ezek közül azt a két modellt mutatjuk be részletesen, amelyek esetén a többszörös modellben az indirekt útvonal (Path ab) létrejön/szignifikánsnak bizonyul, tehát felmerül a mediációs hatás lehetősége.

- 1.) prediktor (X): Anya irányító;
 kimeneti (Y): PEVK – Családi mintakövetés;
 mediátor (M): Elkerülés – anya (lásd 24. ábra)

** $p < 0,001$
 * $p < 0,05$
 Path (c') – $p > 0,05$

24. ábra. Az anyai irányító nevelési stílus, valamint az anyához fűződő kötődési elkerülés hatása a Családi mintakövetésre (β -értékek): Total effect (c), direkt (c') és indirekt (ab) útvonal

A korábbi lineáris regresszió eredményeivel egybecsengően a Hayes process is megmutatta, hogy az anya irányító nevelési stílusából bejósolható a Családi mintakövetés (Path c); a modell szignifikáns ($F(1, 151) = 13,812, p < 0,001$). A prediktor változó 8,38%-ban magyarázza a kimeneti változót és pozitív kapcsolatban van vele ($\beta_{\text{Total}} = 0,196, t(151) = 3,7164, p < 0,001$).

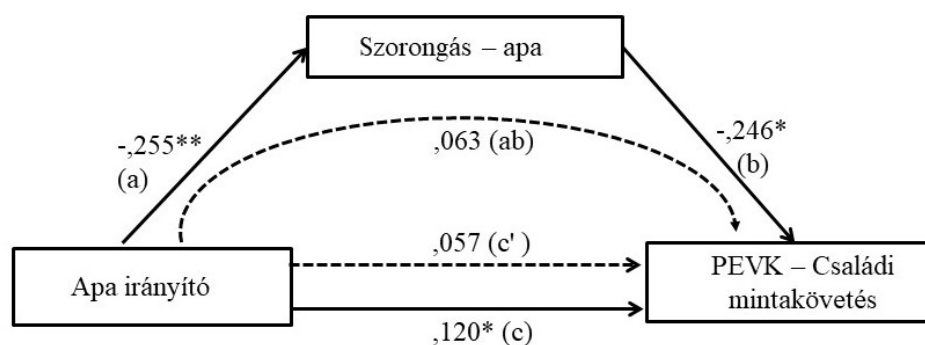
A mediátor modellt tovább vizsgálva kiderül, hogy az anya irányító nevelési attitűdjéből bejósolható a mediátor változó is, az anyához fűződő kötődési elkerülés; a modell szignifikáns ($F(1,151) = 113,4871, p < 0,001$). A prediktor változó 42,91%-ot magyaráz a mediátor változóból és negatív kapcsolatban van vele ($\beta = -0,692, t(151) = -10,653, p < 0,001$).

A prediktort (anya irányító nevelési stílusa) és a mediátort (kötődési elkerülés) közösen tartalmazó modell szintén szignifikáns ($F(2,150) = 9,3788, p < 0,001$), és 11,12%-ban magyarázza a Családi mintakövetést. A többszörös modellben a kötődési elkerülés hatása a Családi mintakövetésre szignifikáns, negatív meredekségű ($\beta = -0,140, t(150) = -2,1482, p < 0,05$), viszont az anya irányító nevelési attitűdjének hatása (Path c') nem szignifikáns ($p > 0,05$). A többszörös modell nagyobb százalékban (11,12%) magyarázza a kimeneti változó varianciáját, mint a prediktor önmagában (8,38%).

Összességében elmondható, hogy a többszörös modellben a direkt útvonal (Path c') nem szignifikáns ($\beta_{\text{direkt}} = 0,098; p > 0,05$), az indirekt útvonal (Path ab) viszont igen, pozitív meredekségű ($\beta_{\text{indirekt}} = 0,097; CI[0,0038; 0,1954]$). Tehát a populációban az indirekt hatás meredeksége 95%-os valószínűséggel valahol a 0,0038 és 0,1954 között helyezkedik el.

Mivel a kötődési változó modellbe emelésével az anya irányító nevelési attitűdje és a Családi mintakövetés közötti direkt kapcsolat nem kimutatható (nem szignifikáns), ezért ebben az esetben teljes mediáció valósul meg: az anya irányító nevelési stílusa alacsonyabb kötődési elkerülésen keresztül magasabb Családi mintakövetéshez vezet.

- 2.) prediktor (X): Apa irányító;
 kimeneti (Y): PEVK Családi mintakövetés;
 mediátor (M): szorongás – apa (lásd 25. ábra)

** $p < 0,001$
 * $p < 0,05$
 Path (c) – $p > 0,05$

25. ábra. Az apai irányító nevelési stílus, valamint az apához fűződő kötődési szorongás hatása a Családi mintakövetésre (β -értékek): Total effect (c), direkt (c') és indirekt (ab) útvonal

A Hayes process eljárás ebben az esetben is igazolta, hogy az apa irányító nevelési stílusából bejósolható a Családi mintakövetés (Total Effect, Path c); a modell szignifikáns ($F(1,151) = 34,3714, p < 0,05$). A prediktor változó 3,7%-ban magyarázza a kimeneti változót, és pozitív kapcsolatban van vele ($\beta_{\text{Total}} = 0,120, t(151) = 2,4097, p < 0,05$).

A mediátor modellt tovább vizsgálva kiderül, hogy az apa irányító nevelési stílusából bejósolható a mediátor változó is, az apához fűződő kötődési szorongás; a modell szignifikáns ($F(1,151) = 46,1867, p < 0,001$). A prediktor változó 23,42%-ot magyaráz a mediátor változó variációjából, és negatív kapcsolatban van vele ($\beta = -0,255, t(151) = -6,7961, p < 0,001$).

A prediktort (apa irányító nevelési stílusa) és a mediátort (kötődési szorongás) közösen tartalmazó modell szintén szignifikáns ($F(2,150) = 5,6729, p < 0,01$), és 7,03%-ban magyarázza a Családi mintakövetést. A kötődési szorongás hatása a Családi mintakövetésre szignifikáns, negatív meredekségű ($\beta = -0,246, t(150) = -2,3176, p < 0,05$), viszont az apa irányító nevelési stílusának

hatása (Path c') nem szignifikáns ($p > 0,05$). A többszörös modell nagyobb százalékban (7%) magyarázza a kimeneti változó varianciáját, mint a prediktor önmagában (3,7%).

Tehát összességében elmondható, hogy a többszörös modellben a direkt útvonal (Path c') nem valósul meg, nem szignifikáns ($\beta_{\text{direkt}} = 0,057$; $p > 0,05$), az indirekt útvonal (Path ab) viszont igen, pozitív meredekségű ($\beta_{\text{indirekt}} = 0,063$; CI[0,0103; 0,1320]). Tehát a populációban az indirekt hatás meredeksége 95%-os valószínűséggel valahol a 0,0103 és 0,1320 között helyezkedik el.

A kötődési szorongás regressziós modellbe emelésével az apa irányító nevelési attitűdje és a Családi mintakövetés közötti direkt kapcsolat (Path c') nem kimutatható (nem szignifikáns), tehát ebben az esetben is teljes mediációs hatás valósul meg: az apa irányító nevelési stílusa alacsonyabb kötődési szorongáson keresztül nagyobb mértékű Családi mintakövetéshez vezet.

Rövid összefoglalás

Első hipotézisünkben feltételeztük, hogy a szülői nevelési stílusok összefüggésben vannak az identitásállapotokkal. Az 1/a hipotézisben feltételeztük, hogy az irányító nevelési stílus összefügg a pályaidentitás terén az Elért identitással és Korai zárással, párkapcsolati téren pedig a Családi mintakövetéssel. Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy mind az apa, mind az anya irányító nevelési stílusa bejósolja a pályaidentitás terén a Korai zárást, párkapcsolati téren pedig a Családi mintakövetést, az Elért identitással viszont nincsenek összefüggésben; az 1/a hipotézis tehát nagyrészt beigazolódott. Ezek az eredmények összhangban vannak az újabb kutatási eredményekkel (Cakir és Aydin, 2005; Yousefi, 2012; Smith és mtsai, 2008), továbbá korábbi kutatásunk eredményeivel, azzal a különbséggel, hogy abban az anya irányító nevelési stílusa csupán a pályaidentitás terén függ össze a Korai zárással, párkapcsolati téren a Családi mintakövetéssel nem (Elekes és mtsai, 2018).

A 1/b hipotézisben feltételeztük, hogy az engedékeny nevelési stílus összefügg a pályaidentitás terén a Diffúzióval, párkapcsolati téren pedig az Elköteleződés halogatásával. Az eredmények részben igazolták a feltevést: az anya esetén az engedékeny nevelési stílus gyenge összefüggést mutat mind a Diffúzióval, mind az Elköteleződés halogatásával. Ez az eredmény megismétli korábbi kutatásunk eredményét, amelyben szintén azt találtuk, hogy az anya engedékeny nevelési stílusa együttjárást mutat a Diffúzióval és az Elköteleződés halogatásával (Elekes és mtsai, 2018), továbbá összhangban van Berzonsky (2004), valamint Sharma és Mittal (2017) kutatásaival, akik szintén összefüggést találtak az anya engedékeny nevelési stílusa és az identitásdiffúzió között.

Az 1/c hipotézisben feltételeztük, hogy a tekintélyelvű nevelési stílus szintén összefüggésben van a Diffúzióval és az Elköteleződés halogatásával. Ez a hipotézis is részben beigazolódott: az anya tekintélyelvű nevelési stílusa bejósolja a Diffúziót a pályaidentitás terén. Az eredmény

összhangban van két újabb kutatási eredménnyel: Rageliene és Justickis (2016), illetve Sharma és Mittal (2017) szintén azt találták, hogy mindkét szülő tekintélyelvű nevelési stílusa pozitív összefüggést mutat az identitásdiffúzióval. Ellentétben áll viszont Berzonsky (2004) korábbi feltevésével és eredményeivel, miszerint a tekintélyelvű nevelés a külső kontrollosság kialakítása révén a korai zárás állapotát valószínűsíti. Ez alapján elmondható, hogy a merev elvárásokat támogató, de érzelmi melegséget nélkülöző nevelés, amely nem hagyja autonómiát a fiatal számára, szintén kedvezőtlenül hat az identitásalakításra, de úgy tűnik, hogy nem pusztán az explorációs folyamatot gátolja, ahogyan Berzonsky (2004) vélekedett, hanem az elköteleződést is megnehezíti, ami az identitásdiffúzióra jellemző „toporgásban” nyilvánul meg.

Második hipotézisünkben a szülők nevelési stílusa, valamint a hozzájuk fűződő kötődés között feltételeztünk összefüggéseket a következő módon: a 2/a hipotézisben a nevelési stílusok elmélete alapján (Baumrind, 1991) feltételeztük, hogy az érzelmi melegség és válaszkészség magas szintjével jellemezhető irányító, valamint engedékeny nevelési stílus negatív összefüggésben lesz a kötődési szorongással és elkerüléssel; továbbá a 2/b hipotézisben feltételeztük, hogy az érzelmi melegség alacsony szintjével jellemezhető tekintélyelvű nevelési stílus pozitív összefüggésben lesz a kötődési szorongással és elkerüléssel.

Az eredmények alapján a második hipotézis teljeskörűen beigazolódott az anyára és apára vonatkozóan egyaránt. Mind az anya, mind az apa esetén az irányító, valamint engedékeny nevelési stílus negatív előjellel bejósolja a kötődési elkerülést és szorongást, vagyis minél inkább irányítónak vagy engedékenynek észleli a fiatal anya, illetve apja nevelési stílusát, annál kisebb mértékű a hozzájuk fűződő kötődési elkerülés vagy szorongás. Legerősebb negatív összefüggés az anya és az apa irányító nevelési stílusa, illetve a kötődési elkerülés között áll fenn (az anya esetén $r = -0,646$, az apa esetén $r = -0,691$); ezt követi az anya és az apa irányító nevelési stílusa és a kötődési szorongás közötti negatív összefüggés (az anya esetén $r = -0,483$, az apa esetén $r = -0,468$). A kevés rendelkezésre álló szakirodalmi adat szintén összhangban van ezzel az eredménnyel. Quintana és Lapsley (1987) úgy vélik, a gyerek autonómiáját támogató nevelés – ami az irányító, illetve engedékeny nevelésre jellemző – pozitív összefüggést mutat a szülőkhöz fűződő kötődéssel. Ratner (2014) szintén azt találta, hogy a serdülők legjobban akkor kötődtek anyjukhoz, ha azt irányító nevelési stílus jellemezte. Az engedékeny nevelési stílus esetén ez az összefüggés kisebb mértékű, mint az irányító nevelés esetén, különösen a kötődési szorongás esetén.

Továbbá az eredmények alapján mind az anya, mind az apa esetén a tekintélyelvű nevelési stílus bejósolja a kötődési elkerülést és szorongást. Más szóval, minél inkább tekintélyelvűnek értékeli a fiatal anyját, illetve apját, vagyis olyannak, aki ellentmondást nem tűrően kontrollt gyakorol és elvárásokat támaszt, annál magasabb a hozzájuk fűződő kötődési szorongás és elkerülés. A szakirodalom szintén ezt az összefüggést támasztja alá. Quintana és Lapsley (1987)

rámutatnak arra, hogy a magas észlelt szülői kontroll a szülőhöz fűződő gyenge kötődéssel jár együtt. Ratner (2014) egy későbbi vizsgálatban szintén azt találta, hogy a serdülők kevésbé kötődnek anyjukhoz, ha azt tekintélyelvű nevelési stílus jellemzi.

Harmadik hipotézisünkben feltételeztük, hogy a kötődés dimenziói összefüggésben vannak az identitásállapotokkal. A 3/a hipotézisben korábbi kutatások alapján (pl. Arseth és mtsai, 2009) feltételeztük, hogy a kötődési szorongás és elkerülés negatív összefüggésben lesz az identitás adaptívabb formáival, vagyis az Elért identitással és Korai zárással a pályaidentitás terén, valamint a Családi mintakövetéssel a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság terén. A 3/a hipotézis nagyrészt beigazolódott: a lineáris regresszióelemzés alapján mind az apához, mind az anyához fűződő kötődési szorongás és elkerülés negatív előjellel bejósolja a Korai zárást a pályaidentitás terén, továbbá a Családi mintakövetést a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság terén. Az Elért identitással viszont elvárásainkkal ellentétben nem mutattak összefüggést a kötődési változók, ahhoz hasonlóan, ahogyan a korábban tárgyalt optimálisnak tűnő irányító nevelés sem mutat összefüggést az elért identitással (Elekes és mtsai, 2018). Ezek az eredmények részben összhangban vannak a kutatási eredményekkel. Benson és mtsai (1992) azt találták, hogy az apához fűződő kötődés összefüggésben van a korai zárással. Sheng (2014), valamint Arseth és mtsai (2009) rámutatnak arra, hogy az alacsony kötődési szorongással és elkerüléssel jellemezhető biztonságos kötődés összefüggésben van az elért identitással és a korai zárással. Pittman és mtsai (2011) szintén arra a következtetésre jut, hogy a biztonságos kötődés facilitálja a döntéshozatalt és az elköteleződést az identitásalakulás folyamatában, ami szintén a korai zárással és elért identitással való összefüggést valószínűsíti.

A 3/b hipotézisben feltételeztük, hogy a kötődési szorongás pozitív összefüggést mutat a Moratóriummal és Diffúzióval a pályaidentitás, valamint az Elköteleződés halogatása és a Keresés és kétség faktorokkal párkapcsolati téren. Azt találtuk, hogy a Moratórium állapota enyhe pozitív összefüggésben áll a mindkét szülőhöz fűződő kötődési szorongással, úgyszintén a PEVK Keresés és kétség faktora összefügg a mindkét szülőhöz fűződő kötődési szorongással, továbbá az anyához fűződő kötődési elkerüléssel. Az apához fűződő kötődési szorongás továbbá enyhe pozitív összefüggésben van az Elköteleződés halogatásával, a Diffúzió faktor viszont jelen kutatásban nem mutat összefüggést a kötődési változókkal.

Az eredményekből tehát elsősorban a kötődési szorongás, illetve a Moratórium és Keresés állapota közötti összefüggések domborodnak ki.

Negyedik hipotézisünkben feltételeztük, hogy a szülőkkel kapcsolatos kötődési szorongás és elkerülés mediálja a kapcsolatot a szülői nevelési stílusok és az identitásállapotok között. Tízennégy modellt teszteltünk, ahol a mediáció előfeltételei teljesülnek, ezekből két esetben valósult meg, hogy

a kötődési változó modellbe emelésével az indirekt út szignifikáns lett, vagyis létrejött a mediáló hatás.

Az egyik modellben a prediktor az anya irányító nevelési stílusa, a kimeneti változó a PEVK Családi mintakövetés faktora, míg a mediátor változó az anyához fűződő kötődési elkerülés. Az eredeti modellben a prediktor, az anya irányító nevelési stílusa enyhe pozitív főhatást gyakorol a kimeneti változóra, a Családi mintakövetésre, és a prediktor változó a variancia 8%-át magyarázza meg. A többszörös modellben a mediátor modellbe emelése után a direkt hatás eltűnik, nem szignifikáns, az indirekt hatás viszont pozitív, szignifikáns. Ez alapján úgy tűnik, hogy az anya esetében az irányító nevelési stílus a kötődési elkerülésen át fejt ki hatását a Családi mintakövetésre: vagyis az anya irányító stílusa csökkenti a kötődési elkerülést, ami aztán enyhe pozitív hatást gyakorol a Családi mintakövetésre. A többszörös modell által magyarázott variancia 11%-ra nő, viszont az indirekt hatás csekély mértékű ($\beta < 0,100$). A hétköznapi élet síkjára lefordítva érthető, hogy a demokratikusan nevelő anya, aki biztonságos kereteket teremt, ugyanakkor megmagyarázza gyermeke számára döntései értelmét, és nyitott a szabályok megtárgyalására, érzelmileg is elérhetőnek tűnik a gyermek szemében, tehát lehet hozzá közeledni, kapcsolódni, és az érzelmi közelség légkörében a gyermek nyitottabbá válik a szülői minták követésére az elköteleződést illetően.

A másik mediációs modellben hasonló összefüggérendszerrel látunk, de az indirekt hatás mértéke még kisebb. Ebben az esetben a prediktor az apa irányító nevelési stílusa, a kimeneti változó a PEVK Családi mintakövetés faktora, míg a mediátor változó az apához fűződő kötődési szorongás. Az eredeti modellben a prediktor, az apa irányító nevelési stílusa enyhe pozitív főhatást gyakorol a kimeneti változóra, a Családi mintakövetésre, és a prediktor változó a variancia 3,7%-át magyarázza meg. A mediátor modellbe emelése után a direkt hatás eltűnik, nem szignifikáns, az indirekt hatás viszont pozitív, szignifikáns. Az apa esetében az irányító nevelési stílus tehát a kötődési szorongáson keresztül gyakorol hatást a Családi mintakövetésre: vagyis az apa irányító stílusa csökkenti a kötődési szorongást, ami aztán enyhe pozitív hatást gyakorol a Családi mintakövetésre. A gyakorlatban tehát a demokratikusan nevelő apa, akinek magatartása egyszerre iránymutató és rugalmas, olyan szülőfigura a gyerek szemében, aki érzelmi stabilitást képvisel és elérhető, és ez a légkör valamennyire facilitálja a szülői minták követését a házasságra, családalapításra vonatkozóan. A többszörös modell által magyarázott variancia 7%-ra nő, viszont az indirekt hatás mértéke itt még csekélyebbnek bizonyul, mint az előző modellben ($\beta < 0,100$).

Tekintettel arra, hogy vizsgálatunkban mediáció két esetben valósul meg, és ezekben az esetekben is ez a hatás csekély mértékű, a negyedik hipotézist inkább nem, vagy csak részben teljesültnek tekintjük. Eredményeink összecsengenek Ratner (2014) eredményeivel, aki nem

mutatott ki mediációs összefüggést az említett változók között. Mondhatjuk, hogy a szülői nevelési stílusok nagyrészt önmagukban gyakorolnak direkt hatást az identitásra és kevésbé a kötődésen keresztül. A nevelésben megjelenő szeretetteljes iránymutatás vagy éppen annak hiánya, továbbá a szülő által képviselt minta olyan befolyásoló erővel bír, ami önmagában alakítja a fiatal szakmai és magánéleti útkeresését, döntéseit.

V. ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

V.1. Az eredmények értelmezése, kritikai reflexió, további kutatási irányok

A bevezetőben felvázoltuk, hogy az elmúlt évtizedekben az ún. posztindusztriális társadalmak, amelyek körébe hazánk is tartozik, nagyfokú szociális-gazdasági átalakuláson mentek át, és ezek az átalakulások jelentős hatást gyakoroltak a felnövekvő nemzedék életpályájára, identitásalakítására, döntéseire. A munkaerőpiac átrendeződése, a felsőfokú tanulmányokat folytatók számának ugrásszerű növekedése a nyugati típusú társadalmakban napjaink fiatal felnőtt korosztályánál – különösen a magasan kvalifikáltaknál – szinte automatikusan maga után vonta a stabil dolgozói szerephez lépés elodázását, a házasságkötés, gyerekvállalás kitolását a húszas évek végéig, harmincas évek közepéig (Somlai, 2007; Hajduska, 2015). A 21. századi huszonévesek – legalábbis azok, akiknek megadatik, hogy továbbtanuljanak – életvezetésüket illetően számtalan választási lehetőséggel szembesülnek, ezek viszont egyszerre hordozzák magukban a szabadság örömet és a szorongató felelősség paradoxonát. Miközben egyfelől élvezik a készülődő felnőttek életének előnyeit, a szülőkkel szembeni nagyobb önállóságot, függetlenséget, az elmélyültebb barátságokat, párkapcsolati próbálkozásokat, másfelől meg kell küzdeniük az ún. kapunyitási szorongásokkal – a jövővel kapcsolatos bizonytalansággal, önmaguk és döntéseik folyamatos megkérdőjelezésével. A kikövezetlen életút, a nagyfokú változékonyság rányomja bélyegét az identitásalakítás pszichológiai folyamataira. Ma már nem tekinthetjük elvárhatónak, hogy egy tizenévei végén, huszonévei elején járó fiatal érett identitással rendelkezzen az élet minden területén (nemi szerepek, pályaválasztás, vallási, politikai nézetek stb.). A felnőtté válás modern elméletei megerősítik, amit Erikson és Levinson is megemlített a maga korában, hogy az exploráció, az ön- és útkeresés kitolódhat a huszonéveskor közepéig, végéig (Arnett, 2000). Ez az alapvetően *normatívnak* tekinthető folyamat akkor válik problémássá, ha a fiatal beleragad a keresés állapotába, a moratóriumba vagy az identitásdiffúzió állapotába, ami egy exploráció, töprengés nélküli, egyik napról a másikra történő létezésként írható le (Marcia, 1966).

Kutatói munkánk során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a társadalmi kontextuson túlmenően, amelybe a posztindusztriális társadalmak fiatalságának élete beleágyazódik, milyen tényezők állhatnak az egyéni különbségek hátterében, ami miatt egyeseknek az átlagosnál is nehezebbnek bizonyul a lehorgonyzás, elköteleződés szakmai és párkapcsolati téren egyaránt. Vizsgálódásunk fókuszában az állt, hogy az elhúzódó felnőtté válásban milyen szerepe lehet bizonyos családi tényezőknek, milyen összefüggés van ezen tényezők, valamint a készülődő felnőttek identitásalakulása között.

Mivel a felnőtté válás időbeni kitolódásának és az elköteleződési problémáknak két fő megnyilvánulási területe a nehezített munkavállalási elköteleződés, illetve a működő párkapcsolat véglegesítésére vonatkozó döntés halogatása (Hajduska, 2015), az identitáson belül két olyan területre fókuszáltunk, amelyek nagy jelentőséggel bírnak a serdülőkor és a felnőttkor közti átmenet során: a pályaidentitás, valamint a párkapcsolati formákról, elköteleződésről kialakított vélekedések. 2016 és 2019 között három kutatást végeztünk abból a célból, hogy feltárjuk, a fiatal felnőttek származási családjának bizonyos tényezői – úgymint a kétszülős vagy egyszülős családi háttér, a szülők nevelési stílusa, a szülőkhöz fűződő kötődés – milyen összefüggésben állnak az említett két területtel. A következőkben szeretnénk összefoglalni és tárgyalni vizsgálataink legfontosabb eredményeit, hozadékait; egyes eredményeket pedig, amelyek több vizsgálatban is előfordulnak, összevonva tárgyalunk.

A Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív pszichometriai vizsgálata, hasznosíthatósága és korlátai. Az identitás különböző területeit vizsgáló mérőeszközöket áttekintve láttuk, hogy ezekben elsősorban a szakmai identitás, valamint a vallási-politikai nézetek feltárása kap hangsúlyt. Ezzel szemben egyáltalán nem, vagy csupán egy-két tétel erejéig térnek ki a párkapcsolati formákról alkotott nézetek vizsgálatára, és nem létezik olyan mérőeszköz, amely kimondottan ezt a területet tárná fel. Úgy véltük, a párkapcsolati elköteleződésről alkotott vélekedések a nemi szerepekhez vagy a vallási-politikai nézetekhez hasonlóan értelmezhetőek identitáselméleti fogalmak segítségével, Marcia identitásparadigmája pedig alkalmas lehet arra, hogy a párkapcsolati elköteleződéssel kapcsolatos nézetek különböző stádiumait megragadja. Az első vizsgálatban célul tűztük ki a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív kialakítását és konstruktumvaliditásának vizsgálatát, amely ezt a célt szolgálhatja a közeljövőben. Úgy véljük, a skála létrehozása jelenti kutatásaink egyik legfontosabb elméleti hozadékát. A mérőeszköz még nem házasságban élő személyek párkapcsolati formákkal, elköteleződéssel kapcsolatos elképzelését vizsgálja. Nem a konkrét partnerekkel szembeni elköteleződés kérdése van a fókuszban, hanem annak vizsgálata, hogy a személy mennyire alaposan gondolkodik azon, hogy mi az általa vágyott párkapcsolati forma, vagy sodródik egyik napról a másikra, kész-e a jövőbeni elköteleződésre, és ha igen, milyen motivációból: családi minták hatására, vagy egyéni megfontolás következtében.

A kérdőív a Márcia-féle identitásparadigmára épül, kidolgozásában a Melgosa Pályaidentitás Skála tételei szolgáltak alapul. A kérdőív validitásvizsgálata során a főkomponens-elemzés három faktor jelenlétét tárta fel, amelyek megbízhatósága a jótól a kitűnőig terjed. Ezek a következők: az Elköteleződés halogatása faktor, ami az identitásparadigma alapján megfeleltethető az identitásdiffúzióknak, a Családi mintakövetés a korai zárásnak, a Keresés és kétség pedig a moratóriumnak. Ezek közül az Elköteleződés halogatása faktor bír a legnagyobb súllyal, amely

magában foglalja a diffúzióra és negatív előjellel az elköteleződési hajlandóságra vonatkozó tételeket.

Elméleti szempontból azért tartjuk jelentősnek a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív létrejöttét, mivel tudásunk szerint ez az első mérőeszköz, ami az egyének párkapcsolati formákról alkotott elképzelését, elköteleződéssel kapcsolatos viszonyulását vizsgálja. A kérdőív diagnosztikai értékkel nem rendelkezik, de mivel a Marcia-féle identitásparadigmára épül, és a kérdőív faktorai megfeleltethetők az általa leírt identitásállapotoknak (pl. Családi mintakövetés – korai zárás), alkalmas lehet arra, hogy a párkapcsolati formákról, elköteleződésről alkotott nézeteket az identitás más területeivel (pl. pályaidentitás) összevetésben vizsgálja.

Éppen a kérdőív elméleti konstrukciójából fakad a kutatás egyik korlátja. Mivel a kérdőív azt vizsgálja, hogyan viszonyul a személy a párkereséshez, a párkapcsolati elköteleződéshez, ezért eleve csak olyan személyek esetén értelmezhető, akik nyitottak párkapcsolat létesítésére. A kérdőív így nem, vagy csak fenntartásokkal alkalmazható olyan egyedülálló személyek esetén, akik maguk választják a szingli létformát. A kérdőív másik elméleti korlátja, hogy a párkapcsolati elköteleződést a házasságkötéssel azonosítja. Amint korábban említettük, ezt azért tartottuk fontosnak, mert a házasságkötés formálisan is kinyilvánítja, „megfoghatóvá teszi” az elköteleződést a pár tagjai között. Emiatt a kérdőív jelen formájában LMBTQ-párok esetén sem alkalmazható, akik a hazai törvényi szabályozás értelmében jelenleg nem jogosultak polgári házasságkötésre. Ugyanakkor ismét hangsúlyozzuk, hogy az elköteleződés egy folyamatként fogható fel, ami a párkapcsolat fejlődésével együtt növekszik, és amit az elköteleződés konkrét gesztusai egy-egy mérföldkőként jeleznek. Ezen a spektrumon belül egy régóta együtt járó vagy együtt élő pár is elkötelezettnek érezheti magát a párkapcsolatában. Úgy véljük, megfontolandó lehet a tételek átfogalmazása, hogy házasságkötés helyett „elköteleződésre épülő párkapcsolat” szerepeljen a kérdőív tételeiben, ezzel kitágítva az elköteleződés fogalmát.¹² Ezzel olyan célcsoportokat is el lehetne érni, akik számára a házasságkötés objektív vagy szubjektív okokból nem opció az adott pillanatban (pl. LMBTQ- vagy többszörösen elvált személyek), ugyanakkor aktuális párkapcsolatukban maximálisan elkötelezettnek tekintik magukat. A skála jövőbeni alkalmazása szempontjából szintén megfontolandó, hogy a vizsgálati személyek felső korhatárát érdemes lehet kitolni a harmincas évek közepéig-végéig, figyelembe véve, hogy hazánkban az első házasságkötésre sok esetben ebben az életszakaszban, és nem a húszas évek folyamán kerül sor (KSH, 2018).

¹² Az érem másik oldalán ugyanakkor ez azt a veszélyt hordozná magában, hogy az „elköteleződés” megítélésében egyedül a személy szubjektív ítéletére támaszkodnánk, és nem biztos, hogy egy pár tagjai között egyetértés lenne abban a tekintetben, hogy mit értenek „elköteleződésre épülő kapcsolat” alatt.

A skála konstruktumvaliditásának vizsgálata. Az első vizsgálat hipotéziseiben feltételeztük, hogy a kérdőív faktorai együttjárást mutatnak más, releváns pszichológiai tényezőkkel, például a felnőtt kötődési stílus, az értelmességérzés, az étellel való elégedettség.

A *felnőtt kötődési stílus* a konstruktumvaliditás szempontjából különösen fontos tényezőnek tűnt. A kötődésemleletek szerint a biztonságos kötődés belső munkamodellje alapul szolgál az exploráció és a sikeres identitásalakulás számára, ezzel szemben a bizonytalan kötődés mintázatai inkább kevésbé érett identitásállapotok talaját képezik (Faber, 2003; Arseth és mtsai, 2009). Az eredmények alapján az Elköteleződés halogatása faktor az elkerülő kötődési stílussal mérsékelten erős pozitív, a biztonságos kötődéssel enyhe negatív összefüggést mutat, a Családi mintakövetés a biztonságos kötődési stílussal enyhe pozitív, míg az elkerülő kötődéssel enyhe negatív összefüggésben áll, végül a Keresés és kétség faktor egyaránt együttjárást mutat az ambivalens és az elkerülő, tehát a bizonytalan kötődési mintázatokkal. Legerősebb, mérsékelt erősségű összefüggéseket az elkerülő kötődés, valamint az Elköteleződés halogatása és a Keresés és kétség faktorok között találjuk. Ez az összefüggés érthető annak fényében, hogy a felnőtt kötődés elméletei alapján (Hazan és Shaver, 1987, Bartholomew és Horowitz, 1991) az elkerülő kötődési mintázattal jellemezhető személy kerüli, hogy túlzottan közel kerüljön másokhoz, mert fél az intimitástól és negatív képet hordoz magában a másik személlyel és/vagy önmagával kapcsolatban. Tari (2010) szintén úgy véli, hogy a párkapcsolati elköteleződési nehézség valójában kötődési probléma, ami kora gyermekkori érzelmi tapasztalatokban gyökerezik. Az anya-gyerek kapcsolat minősége, a szülők érzelmi kiegyensúlyozottsága, elérhetősége, a szeretet és gondoskodás egyenletessége meghatározzák a személy saját szerethetőségébe vetett bizalmát, önértékelését, „intimitásképeségét”, ami különösen is megmutatkozik a felnőttkori partnerkapcsolatokban. A korai érzelmi-kötődési sérülések narcisztikus érzések és védekezés kialakulását táplálják. Tari szerint a kötődési problémák megnehezítik, olykor ellehetetlenítik a másik ember melletti elköteleződést, mivel az egyén számára az érzelmi közelség, intimitás állapota nem biztonságos. Közel kerülni valakihez egyet jelent a meg nem értéssel, önfeladással, az elköteleződés pedig a kiszolgáltatottsággal (Tari, 2010). Más kutatásokkal összhangban, melyek szintén rámutattak a biztonságos kötődés és a korai zárás közötti összefüggésekre (pl. Sheng, 2014), az eredményeink alapján enyhe pozitív összefüggés van a biztonságos kötődés és a Családi mintakövetés faktor között. Ez alapján úgy tűnik, hogy az alacsony kötődési szorongással és elkerüléssel jellemezhető biztonságos kötődés hajlamosíthat a családi minták automatikus átvételére a házasságkötésre vonatkozóan, bár korrelációs kapcsolat lévén ok-okozati összefüggéseket csupán óvatosan feltételezhetünk a változók között.

A konstruktumvaliditás további vizsgálata céljából vizsgáltuk a skála faktorainak összefüggését az *értelmességérzéssel*, valamint az *étellel való elégedettséggel*. Feltételeztük, hogy az értelem

jelenléte, értelmességérzés összefüggésben lesz az elköteleződéssel jellemezhető identitásállapotokkal, és negatív összefüggésben lesz az identitásdiffúzióval és moratóriummal. Továbbá feltételeztük, hogy a kevésbé adaptív identitásállapotok negatív összefüggésben lesznek az étellel való elégedettséggel. Az eredmények igazolták elvárásainkat. Összefoglalva, az Elköteleződés halogatása faktor negatív összefüggést mutat az értelem jelenlétével és az étellel való elégedettséggel, a Keresés és kétség faktor az értelem keresésével mutat pozitív és enyhe negatív összefüggést az étellel való elégedettséggel, végül a Családi mintakövetés faktor pozitív együttjárást mutat úgy az értelem jelenlétével, mint az értelem keresésével, valamint az étellel való elégedettséggel. Ezek az eredmények összhangban állnak a szakirodalommal, amely szerint az értelmességérzés elsősorban az érett identitással, míg az értelem keresése a moratóriummal függ össze (Kiang és Fuligni, 2010), továbbá a kevésbé adaptív identitásállapotok alacsonyabb jólléti szinttel társulnak (Schwartz és mtsai, 2011, 2013 stb). Az eredmények arra engednek következtetni, hogy az Elköteleződés halogatására jellemző hosszabb távú párkapcsolati perspektívák hiánya az általánosabb életcélok, életértelem hiányosságában is megnyilvánul. A Keresés és kétség magas szintjével jellemezhető személyek ugyanakkor nemcsak párkapcsolati perspektíváikat tekintve bizonytalanok és küszködnek kérdésekkel, hanem az életértelem vonatkozásában is keresésben vannak. Érdekes módon a Családi mintakövetés egyszerre mutat együttjárást az értelem jelenlétével és keresésével: a faktor magas szintjével jellemezhető személyek tehát elköteleződtek bizonyos értékek mellett, ami az értelmességérzést biztosít számukra, de valószínűleg amiatt, mert ezeket nem érzik teljesen sajátjuknak, az értelemkeresés nem zárult le az életükben.

Továbbá a jövőben fontosnak tartjuk annak vizsgálatát, hogy Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai milyen összefüggésben állnak a *lelki egészség* klinikai mutatóival, úgymint a szorongás, depresszió, reménytelenség szintje, megküzdési stratégiák stb., ami szintén árnyalhatja az egyes identitásállapotok közötti különbséget, és a pszichológiai segítségnyújtás szempontjából is támpontként szolgálna.

Életkor, nem és identitásállapotok összefüggései. A vizsgálatainkban Waterman (1985, 1999a) kutatásai nyomán feltételeztük, hogy 18 és 29 éves kor között, az életkor előrehaladtával a kevésbé adaptívnek számító identitásállapotok szintje csökken, míg az érett identitás szintje nő. Az első vizsgálatban azt találtuk, hogy csupán az Elköteleződés halogatása faktor áll enyhe negatív összefüggésben az életkorral. A második vizsgálatban az Elköteleződés halogatása mellett a Keresés és kétség faktor, a pályaidentitás terén pedig a Diffúzió és Moratórium szintén enyhe negatív összefüggésben állnak az életkorral, vagyis a kor előrehaladtával csökken a szintjük. Az első vizsgálat ugyanakkor rámutatott arra, hogy nemek szerinti bontást követően a nők esetén az életkor előrehaladtával csökken az Elköteleződés halogatása, míg a férfiak esetén ez nincs összefüggésben az életkorral. Ez az eredmény megerősíti azt a hétköznapi tapasztalatot, miszerint a nők az idő

múlásával egyre inkább hajlanak a házassági elköteleződésre, míg a férfiak kevésbé érzik a családalapításra vonatkozó sürgetést (Tari, 2010; Hajduska, 2015). Tari Annamária így ír a nemek közti különbségről: „Valami változás történt tehát a fogyasztói társadalomban (...) hiszen a nőknek szóló populáris műfajok ma a harcról, a taktikákról és a praktikákról szólnak, és részletesen elemzik a »hogyan szerezzük meg és tartsuk meg álmaink férfiját« folyamatát. Egyszóval a nők feladata lett a kapcsolat létrehozása. Pszichológiailag elemezve ezt a jelenséget egyszerre szembeűnő, hogy valamilyen szerepcsere zajlott és zajlik, másrészt, hogy növekedni látszik az el nem kötelezőű férfiak száma” (Tari, 2010, 268.). Kopp és Skrabski (2006) úgy véli, a nemek közötti különbség hátterében az áll, hogy a nők – egyfajta biológiai-pszichológiai törvényszerűséből kifolyólag – hamarabb vágnak arra, hogy gyermekük legyen, mint a férfiak, ezért kiszolgáltatottak a társadalmi szerzőűs és elkötelezőűs nélküli együttélési formákban. Ennek az adatnak a párterápiás gyakorlatban lehet jelentősége, ahol az elkötelezőűs problémák terítékre kerülésekor érdemes lehet szem előtt tartani az esetleges nemi különbségeket.¹³

Waterman kutatásaitól eltérően eredményeink alapján az optimálisnak számító elért pályaidentitás nincs összefűgésben az életkorral. Ez rámutat arra, hogy az identitásdiffűzió és az elért identitás nem egy skálának a két pólusát képviselik, hanem két különböző konstruktum, így a diffűzió szintjének csökkenése nem jelenti automatikusan az érett identitás szintjének emelkedését. Waterman (1999b) megjegyzi, hogy serdülőkorban, az identitásképzés kezdetén a diffűzió intenzívebb csökkenése figyelhető meg, míg az érett identitás felé való tolódás a későbbi évekre tehető.

A pályaidentitás Moratórium alskáláján az életkor előrehaladtával kirajzolódni látszik a szakirodalomban már leírt mintázat, amely a pályakrízis különböző „csúcsait” írja le a 18, 21, majd 24–26 éves korosztályoknál, azokban az életkorokban, amikor a pályaalakulásra vonatkozóan döntést kell hoznia a fiatalnak. Ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy ez a mintázat csupán tendenciaszerű, az egyes korcsoportok között nem sikerült szignifikáns különbséget kimutatni, aminek valószínűleg az lehet a magyarázata, hogy az egyes életkorokhoz tartozó csoportok elemszáma alacsony a második vizsgálatban. A pályakrízis jelenségének feltárásához további vizsgálatokra lenne szükség nagyobb elemszámú minta bevonásával.

Családi állapot és párkapcsolati elkötelezőűs összefűgése. Az első két vizsgálatban összefűgést vártunk a kitöltők családi állapota és a Párkapcsolati Elkötelezőűsrel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai között. A vizsgálati személyek között különböző arányban voltak egyedülállók, párkapcsolatban vagy élettársi kapcsolatban élők, eljegyzettek, valamint házasok (ez

¹³ Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a párterápiás klinikai gyakorlatban sok esetben lehet találkozni ezzel ellentétes jelenséggel, amikor a pár férfi tagja kész a házassági elkötelezőűsre, és a nőben vannak fenntartások ezzel kapcsolatban.

utóbbiak nem töltötték ki a kérdőívet). A vizsgálati eredmények alapján a következő mintázat látszik körvonalazódni. Mindkét vizsgálatban az Elköteleződés halogatása és a Keresés és kétség szintje az egyedülállók esetén a legmagasabb, és az említett faktorokon szignifikánsan magasabb értékeket mutatnak, mint a párkapcsolatban élők és az eljegyzettek. A Családi mintakövetés skálán a párkapcsolatban élő, nem együtt élő párok szignifikánsabban magasabb pontszámot értek el, mint az együtt élő párok. A klaszteranalízis rámutatott arra, hogy a családi állapot fontos tényező a klaszterekbe sorolódás szempontjából: a párkapcsolatban élők nagyobb része az *Elköteleződések* csoportjába került.

A párkapcsolatban élők nagyobb hajlandósága a párkapcsolati elköteleződésre az együtt élőkhez képest érhető annak fényében, hogy az együttélés a házasság életstílus formális elköteleződés nélküli alternatívája, míg a párkapcsolatban élő, nem együtt élő párok még az elköteleződés „előszobájában” vannak, tehát valószínűsíthető, hogy nyitottabbak a házasságkötés gondolatára, mint az együttélést választó személyek.

A klaszteranalízis alapján ugyanakkor az egyedülállók nagyjából ugyanolyan arányban képviseltetik magukat a két klaszterben, így ez alapján valószínűsíthető, hogy az egyedülállónak legalább kétfajta „profilja” különíthető el. A *Halogatók* közé tartozó egyedülállót, akiknél az Elköteleződés halogatása szintje magasabb, kevésbé zavarja az a tény, hogy nincs stabil párkapcsolat az életükben, elképzelhető, hogy maguk választották ezt az életformát, és nem is érzik magukon a társtalálás nyomását. Ezzel szemben a másik klaszterbe – az *Elköteleződések* közé – tartozó egyedülállók a Családi mintakövetés skálán mutatnak magasabb értékeket, így ez utóbbiak jobban megélhetik az aktuális és a vágyott életállapotuk közötti inkongruencia miatt a feszültséget. E két csoport közül az utóbbiak valószínűsíthetően sérülékenyebbek a különböző érzelmi problémákkal szemben, mint a depresszió és a szorongás, és a szenvedésnyomás miatt valószínűbben fognak terápiás segítséget keresni.

Vallásosság és párkapcsolati elköteleződés összefüggései. Vizsgálati eredményeink rámutatnak arra, hogy a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság egyik legjelentősebb korrelátuma a vallásosság. Egyrészt úgy tűnik, hogy az Elköteleződés halogatása, valamint a Keresés és kétség szintje csökken a vallásgyakorlás gyakoriságának, valamint a vallás szubjektív fontosságának növekedésével párhuzamosan. Más szóval, minél vallásosabb a személy, annál kisebb mértékű a párkapcsolati elköteleződés halogatása, valamint a magánélet alakulására vonatkozó bizonytalanság mértéke. Ezzel egybevágh az az eredmény, hogy a vallásosság erősödésével párhuzamosan a Családi mintakövetés szintje nő: tehát minél vallásosabb valaki, annál hajlandóbb a párkapcsolati elköteleződésre, a házasságkötésre vonatkozó családi minták, értékek átvételére. A vallásosság és elköteleződési hajlandóság közötti szoros összefüggést mi sem példázza jobban, mint az a tény, hogy a klaszteranalízis alapján a vallásosság a legfontosabb meghatározó tényezője a klaszterekbe

rendeződésnek. Az általunk *Elköteleződőknek* nevezett csoportban a Családi mintakövetés magas átlagértéke jellemző, és a személyek többsége számára saját bevallásuk alapján nagyon fontos a vallás, szemben a *Halogatók* csoportjával, amely esetén az Elköteleződés halogatása mutat magasabb átlagértéket és szignifikánsabban több olyan személyt foglal magában, akik számára egyáltalán nem fontos a vallás.

A vallásosság és elköteleződési, házasságkötési hajlandóság közötti összefüggés érthető annak fényében, hogy a nagy vallási hagyományok, mint például a kereszténység erkölcsi tanításában fontos szerepet kap az életre szóló elköteleződés, a hűségre, kizárólagosságra épülő házasság kívánalma. A vallásos nevelés tehát valószínűsíthetően pozitív viszonyulást alakít ki a párkapcsolati elköteleződéssel szemben, ami az Elköteleződés halogatásának alacsonyabb szintjében és a Családi mintakövetés magasabb szintjében mutatkozik meg. Egy korábbi kutatásban Markstrom és mtsai (1994) szintén azt találták, hogy az elért identitású és a korai záró serdülők sokkal rendszeresebben járnak templomba, mint a moratórium és az identitásdiffúzió állapotában lévő személyek, de a változók között csak korrelációs összefüggések vannak, tehát ok-okozati kapcsolatra nem következtethetünk.

Ezen a ponton meg kell említenünk mint a kutatás egyik korlátját, hogy a vizsgálatokban használt minta torzít a vallásukat ritkán vagy rendszeresen gyakorlók irányába, ami nem reprezentálja a hazai lakosságot. Úgy véljük, ez az eltolódás esetlegesen torzíthatja eredményeinket, ezért jövőbeli vizsgálatokban érdemes lenne tovább vizsgálni a vallásosság és párkapcsolati elköteleződés közötti összefüggéseket.

Az identitásállapotok közötti együttjárás az identitás két vizsgált területén. A második és harmadik vizsgálatban a párkapcsolati elköteleződéssel kapcsolatos vélekedéseket már a pályaidentitással összefüggésben vizsgáltuk, valamint megnéztük ezek összefüggéseit bizonyos családi szocializációs tényezőkkel (származási család struktúrája, szülői nevelési stílusok, szülőkhöz fűződő kötődés).

Bár Marcia vizsgálataiban azonos identitásállapotba sorolták a személyeket minden vizsgált terület alapján, a későbbi megállapításokra (Waterman, 1999b; Luyckx, 2006) alapozva feltételeztük, hogy a vizsgált személyek nincsenek azonos stádiumban a pályaidentitás, valamint a párkapcsolati elköteleződésről való gondolkodás tekintetében, tehát nem vártunk összefüggéseket a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív, valamint a Pályaidentitás Skála faktorai között.

Várakozásainkkal ellentétben a második és harmadik vizsgálatunkban (ahol mindkét skálát egyszerre alkalmaztuk), egyaránt azt találtuk, hogy a két terület között a gyengétől a mérsékelten erősig terjedő együttjárás van: tehát a pályaidentitás terén a Diffúzió együtt jár párkapcsolati téren az Elköteleződés halogatásával, a Korai zárás a pályaidentitás terén együttjárást mutat a Családi

mintakövetéssel a házasságkötést illetően, a Moratórium és Diffúzió a pályaidentitás terén pedig együtt jár a Keresés és kétséggel. Eredményeink tehát inkább Marcia (1966, 1967) vizsgálataival vannak összhangban, aki ugyanazon identitásállapotba sorolta a vizsgálati személyeket az identitás minden vizsgált területén. Valószínűsíthető, hogy ugyanazon tényezők (például bizonyos szocializációs, illetve családi hatások, személyiségjellemzők stb.) állhatnak a fiatal felnőttek pályaidentitása és párkapcsolati elköteleződéshez való viszonyulása mögött, és ez egyeseknél toporgásban, az elköteleződés elodázásában mutatkozik meg szakmai és párkapcsolati síkon egyaránt, másoknál a családi minták fokozott hatása érvényesül úgy szakmai, mint magánéleti síkon, megint mások pedig egyszerre élnek át intenzív keresést szakmai és párkapcsolati téren egyaránt. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni a tény, hogy keresztmetszeti vizsgálat lévén, kutatásunk csak pillanatfelvételt nyújt a vizsgálati személyek aktuális identitásállapotáról, de ezek idővel változhatnak, lehetséges az egyik identitásállapotból a másikba történő elmozdulás (Kroger és Marcia, 2022).

Ez az eredmény – az identitás két területének együttjárása – ugyanakkor újabb megerősítésül szolgál a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív konstruktumvaliditására vonatkozóan.

A kétszülős-egyszülős családi háttér összefüggései az identitással. A továbbiakban megvizsgáltuk, hogy bizonyos családi tényezők milyen összefüggést mutatnak a pályaidentitással, valamint a párkapcsolati elköteleződési halandósággal.

Hipotézisünkben feltételeztük, hogy az egyszülős családi háttér – melynek oka legtöbb esetben a szülők párkapcsolati törése, válása – befolyásolja a készülődő felnőttek párkapcsolati elköteleződési hajlandóságát, vagyis az egyszülős családban nevelkedett fiatalok elérhető pozitív házassági minta hiányában kevésbé lesznek nyitottak a párkapcsolati elköteleződésre, mint a kétszülős családban felnőtt fiatalok. Eredményeink részben megcáfolták feltételezésünket, hisz úgy tűnik, hogy az egyszülős családban való nevelkedés és a szülők válása nem jár együtt az Elköteleződés halogatásának magasabb szintjével. Ez az eredmény összhangban van azokkal a kutatásokkal, melyek arra mutattak rá, hogy a szülők házastársi kapcsolatának minősége, a házastársi konfliktusaik erősebb prediktorai a gyermek későbbi kapcsolati problémáinak, mint önmagában a válás (Cui és mtsai, 2008; Stadelmann és mtsai, 2010).

Ugyanakkor az eredmények alapján a kétszülős családban nevelkedett fiataloknál mind a Családi mintakövetés (PEVK), mind a Korai zárás (OIS) mértéke szignifikánsan magasabb, mint az egyszülős háttérrel rendelkező fiataloknál. Ez arra mutat rá, hogy a szülők válása csökkenti a családi minták, például a házasságkötés követésének a vágyát (Horváth-Szabó, 2014), továbbá a kétszülős családban felnövekedett fiatalok hajlamosabbak a szülői befolyás iránti fogékonyságra és a családi minták követésére mind a pályaválasztás, mind a párkapcsolati elköteleződés,

házasságkötés terén. Ez az eredmény összhangban van Jones és Streitmaier (1987), valamint Mullis és mtsai (2007) kutatási eredményeivel, akik azt találták, hogy kétszülős családban nevelkedett serdülők esetén magasabb a korai zárás szintje. A szerzők ezt a szülők és gyermekeik közötti szorosabb kapcsolattal magyarázták, ami hajlamosítja a fiatalt a szülői minták átvételére (Mullis és mtsai, 2007). Ez az összefüggés fiatal felnőttek mintáján is kirajzolódni látszik. Egy hazai kutatás, amely a fiatalok saját és szüleik észlelt értékeit vetette össze egymással, szintén azt az eredményt hozta, hogy az együtt élő szülők gyerekei esetén szignifikánsan nagyobb a hasonlóság a saját és a szüleik észlelt értékei között, mint a külön élő szülők gyerekei esetén, tehát előbbieket értékrendjüket hasonlóbbnak érzik a szüleikéhez (Bornemissza, 2010).

A vizsgálat fontos módszertani korlátját képezi, hogy az „egyszülős családi háttérrel” rendelkező fiatalokat egy csoportba soroltuk, és nem vettük figyelembe az árnyalatokat (pl. a szülők elváltak, vagy meghalt az egyik szülő, hány éves volt a személy, amikor az egyik szülő eltávozott, volt-e kapcsolattartás az eltávozott szülővel, az egyedül maradt szülő újraházasodott-e stb.). Az egy csoportba sorolás fő oka az volt, hogy a teljes mintán belül jóval kevesebb volt azok aránya, akik egy szülővel nőttek fel, és ezen belül elenyésző volt azok száma, akiknek egyik szülője meghalt. Továbbá az egyszülős családi háttérrel rendelkezők esetén nagy volt a szórás abból a szempontból, hogy hány évesek voltak a szülők válása idején, és az esetek nagy részében az egyedül maradt szülő létesített új házasságot vagy párkapcsolatot. Úgy véljük, hogy ezen tényezők által gyakorolt különbségek kidomborítása érdekében a jövőben fontos lenne egy nagyobb mintán differenciáltan vizsgálni, hogy a szülő elvesztése vagy a szülők válása kisgyermekkorban vagy később történt, hogy a fiatal tartotta-e a kapcsolatot az eltávozott szülővel, hogy került-e pótszülő a családba stb., és ezek miként függnek össze az identitásalakulással.

A nevelési stílusok és a szülőkhöz fűződő kötődés összefüggései. A harmadik vizsgálatban feltételeztük, hogy az érzelmi melegség és elérhetőség magas szintjével jellemezhető irányító, illetve engedékeny nevelési stílusok negatív, míg a tekintélyelvű nevelési stílus pozitív összefüggésben lesznek a szülőkhöz fűződő kötődési szorongással és elkerüléssel. Az eredmények teljeskörűen igazolták feltevéseinket mindkét szülőre vonatkozóan. Úgy az irányító, mint az engedékeny nevelési stílus negatív előjellel bejósolja a kötődési elkerülést és szorongást, tehát a fiatal megítélése alapján minél inkább az irányító és engedékeny nevelésre jellemző érzelmi melegség és válaszkészség jellemzi a szülő nevelési stílusát, annál alacsonyabb lesz a szülőhöz fűződő kötődési elkerülés és szorongás, vagyis annál inkább biztonságos kötődéssel fog hozzá kapcsolódni. Legerősebbnek a szülők irányító nevelése és a kötődési elkerülés között fennálló negatív összefüggés bizonyult. A rendelkezésre álló szakirodalmi adatok szintén ezt az összefüggést igazolják. Quintana és Lapsley (1987) szerint az a nevelés, amelyik támogatja a gyerek autonómiáját – és ez az irányító, illetve engedékeny nevelésre jellemző –, pozitív összefüggést mutat a szülőkhöz fűződő kötődéssel.

Ratner (2014) egy későbbi vizsgálatban szintén azt találta, hogy a serdülők legjobban akkor kötődtek anyjukhoz, ha azt irányító nevelési stílus jellemezte.

Az engedékeny nevelési stílus esetén ez az összefüggés gyengébbnek bizonyul. Ez alapján úgy véljük, hogy az engedékeny szülőhöz érzelmi elérhetősége és az általa nyújtott támasz miatt lehet kötődni, viszont a világos keretek, elvárások meghatározatlansága miatt a gyerekben bizonytalanság alakulhat ki, ami miatt a kötődési szorongás nagyobb mértékű, mint az irányító nevelési stílus esetén. Összességében elmondható, hogy az irányító és az engedékeny nevelési stílusok, a bennük megjelenő érzelmi melegség, válaszkészség, támasznyújtás miatt egy biztonságos kötődési mintázatot valószínűsítenek, amelyet a kötődési elkerülés és szorongás alacsony szintje jellemez (Fraley és Shaver, 2000; Jantek és Vargha, 2006), de ez az összefüggés az irányító nevelési stílus esetén fokozottan megjelenik.

A feltételezésnek megfelelően a tekintélyelvű nevelési stílus mindkét szülő esetén bejósolja a kötődési szorongást és elkerülést. Ez azt jelenti, hogy a fiatal minél inkább ellentmondást nem tűrőnek és kontrollálóknak érzékeli anyja vagy apja nevelési stílusát, annál erősebb lesz a hozzá fűződő kötődési szorongás és elkerülés. Korábbi vizsgálatok (Coelho Ripardo és Rocha Lordelo, 2021; Quintana és Lapsley, 1987; Ratner, 2014) szintén erre az eredményre jutottak: a magasnak észlelt szülői kontroll a szülőhöz fűződő gyenge kötődéssel társul. A tekintélyelvű szülő, aki merev elvárásokat, szabályokat támaszt, és kevés érzelmi melegséggel jellemezhető, olyan kötődési figura a fiatal számára, aki nehezen megközelíthető érzelmileg és szorongást kelt. A tekintélyelvű nevelési stílus tehát úgy tűnik, hogy a másik kettőtől eltérően inkább egy bizonytalan kötődési mintázatot valószínűsít, amelyet magasabb kötődési elkerülés és szorongás jellemez (Fraley és Shaver, 2000; Jantek és Vargha, 2006). A nevelési stílusok fontossága meglátszik abban, hogy azok – különösen az irányító nevelés – viszonylag erős hatást gyakorolnak a szülőkhöz fűződő kötődési szorongásra és elkerülésre, a kötődés pedig a felnővekvő fiatal pszichológiai jóllétének fontos korrelátuma (Greenberg, Siegel és Leitch, 1983; Armsden és Greenberg, 1987).

Az irányító nevelés és a szülőkhöz fűződő kötődés összefüggései a Korai zárással (OIS), valamint a Családi mintakövetéssel (PEVK); a korai zárás fogalmának újraértelmezése.

Berzonsky (2004) nyomán a második vizsgálatban feltételeztük, hogy az irányító nevelési stílus összefüggésben lesz az Elért identitással, a tekintélyelvű nevelési stílus a Korai zárással és Családi mintakövetéssel, az engedékeny nevelési stílus pedig összefüggésben lesz a Diffúzióval, valamint az Elköteleződés halogatásával. Berzonsky kutatásával ellentétben úgy a második, mint a harmadik vizsgálatban megerősítést nyert, hogy az ideálisnak számító irányító nevelési stílus (Baumrind, 1991) mind az anya, mind az apa esetén nem az Elért identitással, hanem a kevésbé adaptívnek tekintett Korai zárással, valamint Családi mintakövetéssel mutat összefüggést úgy a pályaidentitás, mint a párkapcsolati elköteleződés terén. Ezzel összhangban a második vizsgálatban azt találtuk, hogy az

apa irányító nevelési stílusa és az Elköteleződés halogatása között fordított irányú összefüggés van, tehát az apa demokratikus nevelési stílusa hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatal nyitottabb legyen a párkapcsolati elköteleződésre.

Habár Berzonsky (2004) szerint az irányító nevelés az exploratív viselkedés ösztönzése és a gyermek autonómiatámogatása révén a pszichológiailag adaptívabb identitásállapotokat, vagyis a moratóriumot és az érett identitást segíti elő, az elmúlt egy-másfél évtizedben ezt több kutatás is megkérdőjelezte. Cakir és Aydin (2005), valamint Yousefi (2012) is azt találták, hogy az irányító nevelési stílus nem az érett identitással, hanem a korai zárással mutat összefüggést. Smith és munkatársai (2008) szintén arra az eredményre jutottak, hogy a szülői támasznyújtás egyaránt bejósolja az adaptívnak tekintett informatív és normatív identitásstílusokat, ez utóbbi pedig Berzonsky (1989) szerint a korai zárással rokonítható. Úgy tűnik tehát, hogy az irányító neveléssel jellemezhető szülő, aki kereteket támaszt, ugyanakkor megbeszéli gyermekével a döntéseit, és elvárásait rugalmasan képes alakítani (Baumrind, 1991), iránymutatóként és példaképként szolgálhat a gyermeke felé a pályaválasztás terén, és párkapcsolatát tekintve is pozitív példának bizonyulhat. Ezzel összhangban Mönks és Knoers (2004) más vizsgálatokra hivatkozva állítják, hogy a fiatalok és szüleik közötti nézeteltérések főként a külső megjelenés, a barátok megválasztása, a zsebpénz, a „mikorra kell hazaérni” kérdése körül alakulnak ki, míg jövőbeni terveiket és a pályaválasztást illetően a fiatalok gyakran kérnek tanácsot szüleiktől (Mönks és Knoers, 2004).

A harmadik vizsgálatban, amelyben a nevelési stílusok mellett a szülőkhöz fűződő kötődés szerepét is vizsgáltuk, feltételeztük, hogy a kötődési szorongás és elkerülés negatív összefüggésben lesz az Elért identitással és Korai zárással a pályaidentitás terén, valamint a Családi mintakövetéssel a párkapcsolati elköteleződés terén. Az eredmények nagyrészt igazolták a feltételezést: mind az apához, mind az anyához fűződő kötődési szorongás és elkerülés negatív összefüggést mutat a Korai zárással, valamint a Családi mintakövetéssel, az Elért identitással viszont ezen változók sem mutatnak szignifikáns összefüggést. Tehát egy olyan családban, ahol a szülő érzelmileg elérhető a gyermeke számára, és biztonságosan lehet hozzá kötődni, a fiatal hajlamosabb lehet arra, hogy a családi iránymutatást, mintákat különösebb kritikai megkérdőjelezés nélkül követendőnek tekintse úgy a pályaválasztás, mint a magánélet alakítása terén. Ezek az eredmények összhangban vannak a szakirodalommal. Pittman és mtsai (2011) amellett érvelnek, hogy a biztonságos kötődés facilitálja a döntéshozatalt, elköteleződést az identitásalakítás folyamatában. Sheng (2014), valamint Arseth és mtsai (2009) kutatási eredményei szintén rámutattak arra, hogy a biztonságos kötődés, amelyet alacsony kötődési szorongás és elkerülés jellemez, összefüggésben van az elköteleződést magában foglaló identitásállapotokkal: az elért identitással és a korai zárással. Sheng (2014), mint korábban említettük, árnyalja a korai zárás inadaptív voltát: szerinte az alacsony kötődési szorongással és elkerüléssel jellemezhető, vagyis biztonságosan kötődő személyek a rájuk jellemző alapvető

bizalomnak köszönhetően könnyebben internalizálják a jelentős mások felől érkező hatásokat, és nem esik nehezükre megfontolni szüleik javaslatait.

Ezekből az eredményekből kiindulva, Sheng (2014) érvelésébe kapcsolódva úgy véljük, érdemes árnyalni a korai zárás fogalmát. Az identitásállapotokat leíró James Marcia a korai zárást egyértelműen egy kevésbé adaptív identitásállapotnak tekinti (Marcia, 1966), és úgy írja le, mint egy túl korán, exploráció hiányában meghozott döntés, amelynek háttérében a szülői befolyás reflektálatlan elfogadása áll. Első körben, úgy véljük, fontos figyelembe venni azt a történelmi és szociokulturális kontextust, amelyben az elmélet keletkezett. A családterápia egyik úttörője, Böszörményi-Nagy Iván úgy véli, az 1940-es évektől uralkodó szellemet joggal nevezhetjük „tekintélyellenes” korszaknak, és szerinte az amerikai társadalmi tradíció „különösen érzékeny minden vezérséggel és hatalmi szereppel szemben” (Böszörményi-Nagy és Spark, 2018, 30.). Dicks szerint a családokban ez úgy jelentkezett, hogy „az évek számával szemben az ifjúság ereje, a szülői tekintély megnyirbálása, a családi kapcsolatok egyenlőségének túlzó felfogása hangsúlyozódott” (Dicks, 1967; idézi Böszörményi-Nagy és Spark, 2018, 31.). Az 1960-as évek derekán tehát, amikor Marcia élt és alkotott, a hagyományos, szülők által képviselt értékek megkérdőjelezése különösen is kívánatos érték volt. Ezzel szemben posztmodern világunkban, amelyben a fiatal kevés érzékelhető támpontot talál a maga számára, egy jól működő családban – amelyet többek között a szülők irányító nevelési stílusa és érzelmi elérhetősége jellemez – a szülői támasznyújtás, iránymutatás marad szinte az egyetlen kézzelfogható támpont a gyermek számára úgy a pályaválasztás, mint magánéletének alakítása terén. Ahogy L. Stipkovits Erika fogalmaz, „a 21. század bizonytalanságában, amikor úgy tűnik, mindenki mindent megtehet, ez az egyértelműség ad biztonságot a gyerekeknek” (L. Stipkovits, 2015, 299.). Ebben a kontextusban érthetőnek tűnik a szülői minták, iránymutatás követése pozitív családi tapasztalatok esetén. Elképzelhető, hogy ezekben a családokban a szülői iránymutatás, minták, értékek szinte észrevétlenül, a „sorok között” kommunikálódnak a gyerek felé, és erre a gyerek – miközben megtapasztalja autonómiáját és döntési szabadságát – bizalommal rá mer hagyatkozni.

Úgy véljük, ebben az értelemben a korai zárás kevésbé értelmezendő úgy, mint a szülői irányítás automatikus elfogadása a döntési folyamat bármiféle interiorizációja nélkül, inkább egyfajta azonosulást jelölhet a szülői értékekkel, mintákkal, amit a pozitív családi tapasztalatok – a szülő érzelmi elérhetősége, következetessége, „demokratikus” nevelési stílusa – facilitálnak. Hogy ezt még jobban megértsük, talán segíthet, ha részletesebben megvizsgáljuk a Melgosa Pályaidentitás Skála Korai zárás alsókálájának tételeit. Úgy tűnik, hogy a tételek tartalmában kevesebb hangsúlyt kap a pályaválasztási döntés reflektálatlansága (amire például a 8-as tétel utal: „Már gyermekkoromban eldöntöttem, hogy mi szeretnék lenni, soha nem is gondoltam komolyan más lehetőségre.”). Ehelyett inkább azok az állítások vannak túlsúlyban, amelyekben kidomborodik a

szülői iránymutatás, javaslatok, tanácsok megfontolása a pályaválasztási döntésben (pl. ilyen a 13-as tétel: „Szüleim pályaválasztással kapcsolatos javaslatai segítettek eldönteni, hogy mi legyen a foglalkozásom.”, vagy a 18-as tétel: „A családom javaslatai segítettek abban, hogy elkerüljek sok, a pályaválasztással kapcsolatos problémát.” stb.). Továbbá a 26-os tételben a szülők úgy tűnek fel, mint példaképek, pozitív minták képviselői, amiket a fiatal szívesen követ: „Úgy tűnik, az apám/anyám nagyon szereti a foglalkozását, így én is ilyen jellegű munkával foglalkozom majd.” Ehhez hasonlóan a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív Családi mintakövetés alsókáljának tételei is elsősorban a vonzó családi minták szerepét emelik ki, pl.: „A szüleim példája nyomán én is meg szeretnék házasodni.” Ebből kiindulva mondhatjuk, hogy a pozitív családi hatások (mindkét szülő jelenléte, irányító nevelési stílus, kötődés a szülőhöz) facilitálják, hogy a fiatal fogékonyabb legyen a szülői iránymutatás, minták befogadására.

Az optimális családi hatások, ezen belül az irányító nevelés, biztonságos kötődés és korai zárás közötti pozitív összefüggésekre lehetséges magyarázatot nyújthat az *önmeghatározás elmélete*. Eszerint az ember természetéből fakadóan három alapvető pszichológiai szükséglettel – az autonómia, a kompetencia, illetve a kapcsolódás igényével – rendelkezik, melyek kielégítettsége számtalan kutatás tanúsága szerint a pszichológiai növekedés és jóllét alapvető feltétele (Deci és Ryan, 2014). A szorosabb emberi kapcsolatok is akkor tudnak virágozni és a kapcsolati jóllét forrásai lenni, amennyiben mindhárom szükséglet kielégítése támogatást kap bennük. A szülőgyerek kapcsolatot fókuszba helyező fejlődési vizsgálatok például azt találták, hogy amennyiben a gyermek olyan családi közegben nő fel, ahol a szülők támogatók az alapvető szükségletek tekintetében, egyrészt szorosabb és kielégítőbb lesz a szülőkkel való kapcsolat, másrészt az autonómia magasabb szintje lesz jellemző rá a későbbiekben is (Deci és Ryan, 2014). A kapcsolódási igény kielégítettsége mellett a gyermek autonómiaszükségletének szülői támogatása fontos előrejelzője a biztonságos kötődésnek. Ugyanakkor egyes szerzők (pl. Peterson és Taylor, 1980; Levy-Warren, 1999, in Niemiec, Soenens és Vansteenkiste, 2014) megkérdőjelezik a kapcsolódás és autonómia szükségletének összeférhetőségét, egymást kiegészítő jellegét a szülőgyerek kapcsolaton belül, azzal érvelve, hogy az autonómia terén történő fejlődés megkívánja a szülőktől való fizikai és érzelmi leválást, személyes felelősség vállalását a szülőkre való támaszkodás nélkül. Niemiec és mtsai (2014) ugyanakkor felhívják a figyelmet arra, hogy ez csak abban az esetben igaz, ha az autonómiát azonosítjuk a szeparációs-individuációs folyamattal, illetve függetlenedéssel, ami az önmeghatározás elméletének megközelítése szerint két különböző jelenség. Ezt jól szemlélteti az az összefüggés, hogy a szülőktől való érzelmi szeparáció és függetlenség a jóllét alacsonyabb szintjeivel társul serdülőkorban (l. pl. Beyer és Goosens, 1999, in Niemiec és mtsai, 2014). Soenens és mtsai (2009, in Niemiec és mtsai, 2014) klaszteranalízis

segítségével rámutattak arra, hogy az autonómia támogatása a szülők részéről párosulhat mind a függőség, ráhagyatkozás, mind a függetlenedés ösztönzésével, és a vizsgált fiatalok jóllétében nem volt különbség a két csoport között. Mindez azt mutatja, hogy a szülő-gyerek kapcsolaton belül az autonómia élménye összeférhető az érzelmi függéssel, ráhagyatkozással (Niemiec és mtsai, 2014).

Az általunk kapott összefüggésekre vonatkoztatva az önmeghatározás elméletéből fakadó kutatási eredményeket, elmondható, hogy az irányító nevelési stílus valószínűsíthetően magában foglalja mind a meleg, odaforduló attitűdöt, mind az értékek és keretek képviselését, amely ugyanakkor párosul a fiatal autonómiatámogatásával, ilyenformán mind a kapcsolódási, mind az autonómia iránti szükséglet kielégítettségét biztosítja. Ez a szülői magatartásmintázat, ahogy erre a fenti szerzők és saját vizsgálataink is rámutatnak, a szorosabb szülő-gyerek kapcsolat és biztonságos kötődés előrejelzője. Érthető, hogy ilyen érzelmi tapasztalatok mellett a fiatal szívesen nyit a szülői iránymutatás felé, a szülői mintákat követendőnek tekinti, miközben azt éli meg hogy szabadsága megmarad, autonóm marad a döntéseiben.¹⁴

Valószínűleg ez nem jelenti azt, hogy ezekben az esetekben az exploráció teljes mértékben kimarad az identitásalakítás folyamatából. Inkább arról van szó, hogy egy nem annyira hosszadalmas, „látványos” küzdelmet jelent, hanem egy belső folyamatot, amely során a fiatal reflektál a szülők által képviselt értékekre, mintákra, és – hangsúlyosan a támasznyújtás és autonómiatámogatás feltételei mellett – identifikálódik azokkal.

A „korai zárás” megnevezés bizonyos értelemben félrevezető lehet, mivel inkább negatív konnotáció társul hozzá: egy túl korán/túl fiatalon meghozott, reflektálatlan döntést sejtet. Ugyanakkor a Melgosa Skála konkrét tételeit megvizsgálva – ahogyan fentebb is láthattuk – nem annyira a döntés „éretlensége” vagy reflektálatlansága kap bennük hangsúlyt, hanem a döntési folyamatot kísérő szülői útmutatás. Egy pozitív érzelmi atmoszférával jellemezhető, jó kohézióval bíró családban felnőtt fiatal olvasatában ezek a tételek olyan jelentéssel bírnak, amely az élet természetes részét képezi. Éppen ezért úgy véljük, hogy a jövőbeni kutatásoknak érdemes lenne árnyalni a korai zárás állapotát és megkülönböztetni a „korai zárók” legalább két típusát: a Marcia eredeti leírásaiban megjelenő korai zárókat, akik „soha nem gondoltak más lehetőségre”, illetve az általunk is leírt csoportot, akik engedték, hogy döntéseikben hassanak rájuk a szülők által képviselt értékek.

¹⁴ Ezzel szemben a tekintélyelvű nevelés, amelyben magas a szülők részéről alkalmazott pszichológiai kontroll mértéke, értelemszerűen nem támogatja a fiatal autonómiaszükségletét, és a kutatások tanúsága szerint alacsonyabb jólléttel, valamint diszfunkcionálisabb működéssel társul serdülőkorban, az identitásfejlődésben pedig elköteleződés nélküli állapotokat valószínűsít. Az engedékeny nevelés az irányítóhoz hasonlóan támogatja a gyerek kapcsolódási és autonómiagényét, ugyanakkor nélkülözi a szülői iránymutatást, emiatt az előzővel ellentétben a szülő nem tud azonosulási ponttá válni a felnövekvő fiatal számára.

Izgalmas kérdésként merül fel, hogy hosszabb távon – évek, évtizedek múltán – tartósan bizonyul-e egy-egy elköteleződés, mennyire tud azonosulni a személy a nagy életdöntéseivel, mint amilyen a pályaválasztás, házassági vagy világnézeti elköteleződés, attól függően, hogy ezekben milyen mértékben játszott szerepet a szülői iránymutatás, a családi értékek interiorizációja. Buda Béla szerint a korai zárók személyisége sérülékenyebb (Buda, 1986, idézi Horváth-Szabó és mtsai, 2007), Hajduska (2015) szintén úgy véli, hogy a korai zárók sérülékenyebbek az életközépi krízis szempontjából. Úgy véljük, ennek a kérdésnek a feltárása, differenciálása longitudinális kutatások tárgyát képezheti.

Az engedékeny és tekintélyelvű nevelés összefüggései a Diffúzióval (OIS), valamint az Elköteleződés halogatásával (PEVK). Elvárásainknak megfelelően mindkét vizsgálatban megerősítést nyert, hogy az anya engedékeny nevelési stílusa összefügg a toporgással, elköteleződési nehézségekkel mind a pályaidentitás, mind a párkapcsolati elköteleződés terén. Elsőként Berzonsky (2004) mutatott rá arra, hogy az engedékeny szülők gyermekeire leginkább az identitásdiffúzió állapota jellemző. Továbbá egy újabb kutatásban Sharma és Mittal (2017) – akik kimondottan az identitásdiffúzió állapotában lévő serdülőket vizsgáltak – szintén azt találták, hogy a diffúz identitás pozitív összefüggésben van az anya engedékeny nevelési stílusával. Tehát ha az anya engedékeny, kevés az elvárása, és nem szab határokat, akkor a fiatalra jellemzőbb lehet az exploráció és az elköteleződés alacsonyabb szintje, valamint a több életterületre kiterjedő érdektelenség. Továbbá a harmadik kutatásban azt találtuk, hogy az anya tekintélyelvű nevelési stílusa is pozitív összefüggésben van az identitásdiffúzióval, ami összhangban van Rageliené és Justickis (2016), valamint Sharma és Mittal (2017) kutatási eredményével.

Ezekből az eredményekből az látszik körvonalazódni, hogy a szülői kontrollra vonatkozó szélsőségek – sem a túlzott, autokratikus kontrollgyakorlás, sem a kontroll, a keretek hiánya – nem segítik a fiatal egészséges identitásfejlődését. Az autokratikus stílusban nevelő szülő merev szabályokat, elvárásokat támaszt gyermekével szemben, akinek így nem marad tere arra, hogy autonómiáját megélve kifejezze gondolatait, szándékait, vágyait, ez pedig hátrányosan befolyásolja énejlődését, identitásalakulását. Ugyanakkor a szülői keretállítás szükségességét illetően megkérdőjeleződni látszanak egyes korábbi kutatások eredményei, amelyek azt találták, hogy a szülői kontroll akadályozza az identitásalakítást (Quintana és Lapsley, 1987), az engedékenység pedig segíti az explorációt (Enright és mtsai, 1980). Az elmúlt egy-két évtized kutatási eredményei ezzel ellentétes képet tükröznek, és rámutatnak arra, hogy a kereteket és iránymutatást nélkülöző engedékeny nevelés kevésbé érett énejlődést eredményez (Sallay és Münnich, 1999). Ebben az esetben tehát az előzőleg ismertetett összefüggéssel ellentétes hatás érvényesül: míg az irányító nevelés magában foglal egyfajta tudatos útmutatást és érték közvetítést a szülők részéről, amely a fiatal számára azonosulási pontot jelent, az engedékeny, laissez-faire nevelés a keretek és elvárások

hiánya miatt támpontok nélkül hagyja a fiataalt, ami gátolja az explorációs folyamatot és az elköteleződést.

Böszörményi-Nagy élesen fogalmaz az engedékeny nevelés veszélyeivel kapcsolatban (Böszörményi-Nagy és Spark, 2008): „A gyerekek joga van ahhoz, hogy nevelésében kerüljék el a túlvédést, a túlzott engedékenységet (...) a gyerek joga és szükséglete, hogy ne legyen agyonkényeztetve (72.). Szemben a népszerű felfogással, a felelősség megkövetelése és elvárása a gyerektől a legfontosabb valami, amit egy szülő adhat (...) Az a gyerek, aki nem kapta meg a megfelelő értékorientációt a szüleitől, valószínűsíthetően úgy nő fel, hogy minden hatóságra megsértődik – azok ugyanis az ő semmibe vett, mindenre rábólintó (és finoman kihasználó) szüleit jelképezik. Azokat, akik nem törődtek az ő vezetésével és irányításával, és ezzel megfosztották az értékek beépülésétől: »nem tanították meg nekem, hogy mi a helyes és mi a hibás«” (107.).

L. Stipkovits Erika szintén rávilágít arra, hogy az „elég jó” szülő a gyermek szemében megmarad szülőnek, és nem egy barát vagy partner. A gyermek felnőttkorára, étellel való elégedettségére pozitív hatással van az a tapasztalat, hogy a szülője „fölette áll”, „hasznára van, ha megérti, hogy el kell fogadnia az általunk hozott szabályokat, hogy megbízhat abban, mi tudjuk, mi a jó neki, és a szabályok az ő biztonságát is szolgálják” (L. Stipkovits, 2015, 299.).

A szülőkhöz fűződő kötődési szorongás összefüggései a Moratóriummal (OIS), valamint Keresés és kétséggel (PEVK). A harmadik vizsgálatban feltételeztük, hogy mindkét szülőhöz fűződő kötődési szorongás összefüggésben van a Moratóriummal és Diffúzióval a pályaidentitás, valamint a Keresés és kétség és Elköteleződés halogatása faktorokkal a párkapcsolati elköteleződési hajlandóság terén. Az eredmények igazolták, hogy mindkét szülőhöz fűződő kötődési szorongás enyhe összefüggésben van a Moratóriummal, valamint a Keresés és kétséggel. Továbbá az apához fűződő kötődési szorongás enyhe összefüggésben áll az Elköteleződés halogatása faktoral, viszont a Diffúzió és a kötődési változók között nem sikerült szignifikáns összefüggést kimutatni. Az eredményekből elsősorban a kötődési szorongás, illetve a Moratórium és Keresés és kétség közötti összefüggések domborodnak ki. Ez az eredmény arra utal, hogy a szülőhöz fűződő bizonytalan kötődés a fiataalt hajlamosíthatja arra, hogy leragadjon az elköteleződés nélküli exploráció állapotában, amely szubjektíven a bizonytalanság állapotával írható le.

Sheng (2014) a magas kötődési szorongással és elkerüléssel jellemezhető bizonytalan kötődés és moratórium közötti összefüggést magyarázva rámutat arra, hogy a moratórium mint az elért identitás „előszobája” adaptív identitásállapot, ugyanakkor a moratóriumban való bennragadás, az intenzív és elhúzódozó exploráció lehet a bizonytalanság és a szorongás kivetülése. A korai zárás fogalmához hasonlóan fontos lehet az exploráció fogalmának árnyalása is, hogy differenciáltan gondolkodjunk annak adaptív, érett döntést előkészítő formájáról, valamint a kevésbé adaptív formájáról, ami a keresésben való bennragadás mutatója, anélkül, hogy azt döntéshozatal,

elköteleződés követné. Ezt támasztja alá, hogy Luyckx és mtsai (2008) empirikus vizsgálatok útján az exploráció több formáját azonosították, megkülönböztetve az adaptívnek számító ún. exploration-in-breadth (az alternatívák felderítése), illetve exploration-in-depth (a korábbi elköteleződések felülvizsgálata) formákat, valamint az inadaptívnek számító ruminatív explorációt, ami egy elköteleződés nélküli rágódás állapotára utal (Luyckx és mtsai, 2006a; Luyckx és mtsai, 2008). A jövőre nézve érdekes kutatási irány lehet az általuk kidolgozott kérdőív lefordítása és standardizálása magyar mintán, amely lehetővé tenné, hogy az identitásalakulás különböző fázisain belül differenciálni lehessen a moratórium és elköteleződés különböző formái között.

Elvárásainkkal ellentétben a pályaidentitás terén a Diffúzió nem mutat összefüggést a kötődési változókkal, viszont párkapcsolati téren az apához fűződő kötődési szorongás kis mértékben, de bejósolja az Elköteleződés halogatását. Feltételeztük, hogy a kötődés, a kötődési mintázat szerepet játszik a párkapcsolati intimitáshoz, elköteleződéshez való viszonyulás szempontjából, hisz ebben egyúttal megmutatkozik a személy intimitással szembeni viszonyulása, intimitásképesége is. Úgy tűnik, hogy a kötődésben megjelenő szorongás, ez esetben az apára vonatkozóan, bizonyos mértékben magyarázza a párkapcsolati elköteleződéstől való tartózkodást.

A kötődés és identitásváltozók közötti összefüggések vizsgálata rámutatott arra, hogy a nevelési stílusok mellett a szülőhöz fűződő kötődés önmagában véve mérsékelten erős prediktora az identitásnak. Összegezve tehát, az alacsony kötődési elkerüléssel és szorongással jellemezhető biztonságos kötődési minta bejósolja a korai zárást, a bizonytalan kötődési mintára jellemző kötődési szorongás pedig a moratórium, az elköteleződés nélküli exploráció prediktora mindkét vizsgált területen.

A családi tényezők által magyarázott variancia; az identitásállapotokat magyarázó egyéb lehetséges tényezők. A második vizsgálatban többszörös lineáris regresszioelemzést végeztünk, hogy megvizsgáljuk, a nevelési stílusok és a kétszülős-egyszülős családi háttér milyen mértékben magyarázzák az identitásváltozókat. A vizsgált modellek közül négy bizonyult szignifikánsnak; összegezve, a családi tényezők a Korai zárás, Családi mintakövetés, Diffúzió, illetve Elköteleződés halogatása varianciájának 7,4 – 17,7%-át magyarázzák.

A harmadik vizsgálatban a mediációs összefüggések vizsgálata azt mutatta, hogy a tesztelt modellek közül két esetben a szülőhöz fűződő kötődés mediálja a kapcsolatot az irányító nevelés és a Családi mintakövetés között. A mediációs modellek alapján magyarázott variancia 7%, illetve 11%, és a többszörös modell a variancia nagyobb százalékát magyarázza, mint az irányító nevelés önmagában. Ugyanakkor az indirekt útvonal mindkét esetben gyenge erősségű, és Ratner (2014) kutatásával összhangban a vizsgált modellek nagy részén nem volt kimutatható mediáció, ezért úgy véljük, hogy a kötődés mediációs szerepét a nevelés és az identitás között még vizsgálni érdemes a jövőben.

Összességében mindkét vizsgálat esetén elmondható, hogy a többszörös modellekben a családi tényezők által magyarázott variancia viszonylag alacsony, ami árnyalja ezen tényezők identitásalakulásban játszott szerepét, és felveti a kérdést, hogy milyen más – szocializációs vagy személyiségre jellemző – tényező adhat magyarázatot a fiatal felnőttkori identitásalakulás, elköteleződési hajlandóság terén tapasztalt interindividuais különbségekre. Ez a kérdés további kutatási irányokat jelöl ki számunkra.

Először is fontos lenne a *családi tényezők* identitásalakulásban játszott szerepének árnyaltabb vizsgálata. Úgy véljük, Faber és Mtsai (2003) kutatása nyomán érdemes lehet olyan családterápiás tényezők szerepét feltárni az identitásfejlődésben, amelyek jelentőségére a családterápiás gyakorlat hívta fel a figyelmet, például a családi struktúrát meghatározó határok, alrendszerek, koalíciók szerepe stb. Azon túlmenően, hogy egy család az ún. kétszülős, klasszikus családmodellt képviseli, a családstruktúra széles skálán mozoghat a fejlődés szempontjából optimálistól (szülő-gyerekek alrendszerek elkülönülése, világos és rugalmas határok az alrendszerek között és a család meg a külvilág között stb.) a kevésbé optimálisig (diffúz határok a családtagok és az alrendszerek között, szülő-gyerekek koalíció, parentifikáció stb.). Egy diffúz határokkal rendelkező, összemosódó család nem csupán különböző pszichoszomatikus zavarok melegágya lehet (Minuchin, Rosman és Baker, 1995), hanem a gyermek gátolt individuációs törekvései miatt az identitásalakulás folyamatára is gátlólag hathat. Úgy véljük, hogy ezen strukturális jellemzők legalább olyan fontos szerepet játszanak az énefejlődésben, mint az alkalmazott nevelési stílus vagy az egyik szülő konkrét hiánya, és mind elméleti szempontból, mind a családterápiás gyakorlat szempontjából fontos lehet ezek énefejlődésre gyakorolt hatásának alaposabb körüljárása.

Továbbá érdemes lehet figyelmet szentelni az egyének közti különbségek háttérében álló *személyiségjellemzők* feltárására is. Ritoók (2008) felhívta rá a figyelmet, hogy a sikeres pályaidentifikáció szempontjából jelentős prediktív ereje van az általános karakterjegyeknek, a személyiség integritásának. Úgy véljük, a pályaidentifikáció szempontjából releváns lehet az énkép, az önbecsülés (Carver és Scheier, 2006), az optimizmus-pesszimizmus (Lyubomirsky, 2008; Seligman, 2011) karakterjegyének vizsgálata. Egy eredendően pozitív énképpel, jó önértékeléssel rendelkező személy, aki optimizmusra hajlamos, a nagyobb életdöntések meghozatala terén várhatóan jobban megbízik önmagában és döntései helyességében, ezért bátrabban el mer köteleződni bizonyos alternatívák mellett. Ehhez hasonló szerepet játszhatnak a megküzdéstudományból ismert fogalmak, mint a kontrollhit, az énhatékonyság-érzés (Kulcsár, 1988): a belsőkontroll-attitűd és énhatékonyság-érzés magasabb szintje szintén azt a meggyőződést közvetíti a személy számára, hogy ő a saját sorsának alakítója, és a döntésekkel járó kockázat bevállalható, ami az életvezetés terén egy proaktívabb hozzáállást eredményezhet. Érdekes, viszonylag újkeletű fogalom az életvezetési kompetencia, ami „az életeseményekkel való megküzdés folyamatában nyert

tapasztalatok alapján kialakuló eszköztár, »cselekedni tudás« (Kiss, 2010, 25.). Ennek fontos eleme a szubjektív énhatékonyság érzése. Kiss szerint az életvezetési kompetencia magas szintjével rendelkező személy egyéni szükségleteit követve és a környezet kihívásaihoz alkalmazkodva képes az egészséges életvezetésre, és ezen készségek deficitje a megfelelő, jól időzített kihívásokkal való szembesülés hiányának eredménye (Kiss, 2010). Az életvezetési kompetencia szignifikáns összefüggést mutat a lelki egészség több mutatójával, a megküzdési preferenciákkal, a szerhasználati szokásokkal, a személyiség bizonyos jellemzőivel és az identitásállapotokkal.

A párkapcsolati elköteleződés képességének alakulása terén úgy véljük, jelentős prediktív erővel bírhat a korai anya-gyerek kapcsolat minősége (L. Stipkovits, 2015; Orvos-Tóth, 2018), és ezzel szoros összefüggésben a felnőtt kötődési stílus, kötődési képesség (Hazan és Shaver, 1987; Bartolomew és Horowitz, 1991). Tari Annamária *Y generáció* c. könyvében klinikai tapasztalatokra hivatkozva ugyanerre hívja fel a figyelmet: „Ha meg akarjuk érteni az el nem köteleződés jelenségét, az egész korai kapcsolatokig kell visszamennünk (...) Sok olyan család létezik, ahol a szülők érzelmileg kiegyensúlyozatlanok, ami miatt szülői feladataikat nem, vagy csak hiányosan, esetleg káros hatásokkal tudják csak ellátni (...) és ez leginkább felnőttkorban és különösen a partnerkapcsolatok terén lesz érezhető” (275.). Egy el nem köteleződő ember személyiségében tehát a korai érzelmi tapasztalatok erősen meghatározók, és már a viselkedést is befolyásolják. Ez azt jelenti, hogy számára a szeretet és egy kapcsolattól való érzelmi függés ijesztő, szorongásokat és félelmeket ébreszt, nem pedig vágyat a létrehozására” (277.). Úgy véljük, a korai érzelmi tapasztalatok, a kötődési mintázat és a későbbi párkapcsolati elköteleződési képesség összefüggéseinek árnyaltabb feltárására, hosszmetzeti vizsgálatára lenne szükség, hogy közelebb kerüljünk a jelenség megértéséhez.

V.2. Az eredmények gyakorlati hasznosíthatósága, kitekintés

Kutatásaink egyik legfontosabb hozadéka, hogy a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív kidolgozásával vizsgálhatóvá vált a fiatalok párkapcsolati elköteleződéshez való viszonyulása. A kérdőívnek közvetlen hasznosíthatósága lehet a párterápiás munka keretén belül, ahol együtt járó párok esetén segíthet feltárni, hogy a felek milyen esetlegesen eltérő elképzeléseket, jövőképet hordoznak magukban az elköteleződéssel kapcsolatban, ami párkapcsolati konfliktusok forrása lehet.

A kérdőív kidolgozása továbbá lehetővé teszi, hogy a párkapcsolati elköteleződéshez való viszonyulás az identitás más területeivel (pl. pályaidentitás, vallási-politikai nézetek stb.)

összevetésben vizsgálhatóvá véljük, és feltáruljon, hogy milyen területeken küzd a személy bizonytalansággal, döntési nehézséggel.

Eredményeinkkel rávilágítottunk arra, hogy a fiatal felnőttkori identitásproblémák, elköteleződési nehézségek nem pusztán bizonyos, korunkra jellemző társadalmi kihívások számlájára írhatók, hanem háttérükben szerepet játszhatnak családi tényezők, például a szülők nevelési stílusa vagy az anyához, apához fűződő kötődés.

Különösen a nevelési stílusok és identitás összefüggéseire vonatkozó eredményeknek konkrét gyakorlati hozadékuk lehet a gyermeknevelés szempontjából. Úgy véljük, fontos lehet felhívni a szülők figyelmét a fiatalok identitásalakulásában játszott szerepére, felelősségére. A nevelési stílusokat azonosító Baumrind korai kutatásai rámutatnak arra, hogy a szülői nevelési stílus jelentős hatást gyakorol a gyermekkori iskolai teljesítmény, társas kompetencia, érzelemszabályozás fejlődésére (Baumrind, idézi Cole és Cole, 2004), más kutatások pedig a nevelési stílusokat összefüggésbe hozták a serdülőkori identitásalakulással, döntésképeséssel. Vizsgálataink eredményei az újabb kutatásokkal összhangban arra engednek következtetni, hogy a szélsőségesnek minősülő nevelési stílusok – mint amilyen a tekintélyelvű, illetve az engedékeny – gátolhatják a fiatal döntésképeségét, elköteleződési hajlandóságát az élet olyan kiemelkedő jelentőségű területein, mint a pálya és a párkapcsolatok, és hozzájárulhatnak a toporgáshoz, bizonytalansághoz, amit identitáselméleti szempontból a diffúzió, illetve moratórium állapota ír le.

Ebből kifolyólag úgy véljük, érdemes lenne az ismeretterjesztés különböző eszközeit, médiumait felhasználva felhívni a szülők figyelmét arra, hogy a gyermek szükségleteire érzékenyen, válaszkészséget, rugalmasságot tanúsítva, de az életkorához igazítottan elvárásokat megfogalmazva, kisebb-nagyobb felelősségeket rájuk ruházva neveljék gyermekeiket. A kisgyermekkortól elkezdett autonómiatámogatás és felelősségre nevelés segíthet abban, hogy a gyermek kompetens, önmagáért felelősséget vállaló, döntésekre képes személlyé váljon (L. Stipkovits, 2015). Úgy véljük, sok szülőnek nehezebb esik az irányító nevelés elveinek gyakorlati megvalósítása, ezért szülőtréningek szervezése segítséget jelenthet a szülői kompetenciák fejlesztésében.

Bár – ahogyan korábban említettük – a családi tényezők összesített hatása viszonylag csekénynek minősül, hatásuk semmiképp sem elhanyagolható.

Az identitás vizsgálata nagy kihívást rejt magában, mert egy elsősorban szubjektív konstruktum objektív megragadására törekszik a kutató. Ebben az operacionalizálási folyamatban óhatatlanul csorbul a személy komplexitásának megértése, azé a személyé, aki a „Ki vagyok?” kérdésre igazán választ adhat, és fenyeget a redukcionizmus, a személy beskatulyázásának veszélye. Ennek ellenére úgy véljük, vizsgálataink által valamivel közelebb kerültünk a készülődő felnőttek világának megismeréséhez, a napjaink ifjúságát érintő ön- és útkeresés megértéséhez.

SZAKIRODALOM

- 75 papír-ceruza teszt. (dátum nélk.). Budapest: Animula Kiadó.
- Adams, G.R. (1985). Family correlates of female adolescents' ego-identity development. *Journal of Adolescence*, 8, 69–82.
- Ainsworth, M. (1979). Infant-mother attachment. *American Psychologist*, Vol.34, No.10, 932–937.
- Amato, P. R. & DeBoer, D. D. (2001). Transmission of marital instability across generations: Relationship skills or commitment to marriage? *Journal of Marriage and the Family*. 63. 1038 – 1051.
- Andrási Zs. (1995). *Pszichológus hallgatók pályaidentitásának vizsgálata*. Szakdolgozat, ELTE BTK, Budapest.
- Armsden, G.C. & Greenberg, M.T. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 16, 427–453.
- Arnett, J.J. (1997): Young people's conceptions about transition to adulthood. *Youth and Society*, Vol.29, no.1, 3–23.
- Arnett, J. J. (2006). Emerging adulthood in Europe. A response to Bynner. *Journal of Youth Studies*. 9. 1. 111–123.
- Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood, a 21st century theory: A rejoinder to Hendry and Kloep. *Child Development Perspectives*. 1. 2. 80–82.
- Arnett, J.J. (2000). Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*. 55. 5. 469–480.
- Arnett, J.J. (2015). *Emerging Adulthood: a Winding Road from the Late Teens through the Twenties* (2nd ed.), Oxford University Press.
- Arnett, J.J. & Mitra, D. (2018). Are the Features of Emerging Adulthood Developmentally Distinctive? A Comparison of Ages 18 – 60 in the United States. *Emerging Adulthood* 8 (5), 1–8.
- Arseth, A., Kroger, J., Martinussen, M. & Marcia, M. (2009): Meta-Analytic Studies of Identity Status and the Relational Issues of Attachment and Intimacy. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, Vol 9 (1), 1–32.
- Atwood, J. & Scholtz, C. (2008). The Quarter-life Time Period: An Age of Indulgence, Crisis or Both? *Contemp Fam Ther* 30, 233–250.
- Balázs, J. & Miklósi, M. (2015). *A gyermek-és ifjúkor pszichés zavarainak tankönyve*, Semmelweis Kiadó, Budapest.

- Balistrieri, E., Busch-Rossnagel, N. & Geisinger, K. (1995): Development and preliminary validation of Ego Identity Process Questionnaire. *Journal of Adolescence* 18, 179–192.
- Bartholomew, K. & Horowitz, L. (1991). Attachment styles among young adults: a test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 61., No.2, 226–244.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *The Journal of Early Adolescence*. 11. 1. 56–95.
- Bennion, L. D. & Adams, G. R. (1986). A revision of the Extended Version of the Objective Measure of Ego-identity Status: An identity instrument for use with late adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 1, 183–198.
- Benson, M., Harris, P. & Rogers, C. (1992). Identity consequences of attachment to mothers and fathers among late adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 2 (3), 187–204.
- Bernáth L. (1997). A felnőttkori néhány jellegzetes kérdése. In Bernáth L. – Solymosi K. (szerk.): *Fejlődéslélektan olvasókönyv*, Tertia kiadó, 121–135.
- Berzonsky, M.D. (1989). Identity style: Conceptualization and measurement. *Journal of Adolescent Research*, 4(3), 268–282.
- Berzonsky, M.D. (1992). *Identity Style Inventory (ISI-3): Revised version*. Nem publikált mérőeszköz, Department of Psychology, State University of New York, Cortland, NY.
- Berzonsky, M.D. (2004). Identity style, parental authority and identity commitment. *Journal of Youth and Adolescence*. 33. 1. 213–220.
- Beyers, W. & Goosens, L. (2008). Dynamics of perceived parenting and identity formation in late adolescence. *Journal of Adolescence* 31, 165–184.
- Bognár A. & Erát D. (2020). Párkapcsolatok és gyermekvállalás a Magyar Ifjúságkutatás 2020 eredményeinek tükrében. In: Nagy Á.(szerk.). *A lábjegyzeten túl – Magyar Ifjúságkutatás 2020*. Tanulmánykötet, 14–32.
- Bognár G. & Telkes J. (1994). *A válasz lélektana (2. kiadás)*, Haas & Singer Alapítvány, Budapest.
- Bornemissza D. (2010). Értékek vizsgálata két generáció tükrében. Hasonlóságok és különbségek a fiatalok nyitottságával összefüggésben. In Puskás-Vajda Zs., Lisznyai S.(szerk.). *Életrészek határán. Közösségi és egyéni tanulási feladatok*. FETA könyvek 5., Budapest, 59– 84.
- Boszormenyi-Nagy, I. & Spark, M. G. (2018). *Láthatatlan lojalítások*, Animula, Budapest.
- Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and Loss: Vol.I Attachment*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988a). *A Secure Base*. New York: Basic Books.
- Brown, P. L. (1987): *Studying Seasons of a Woman's Life*, The New York Times.
- Bynner, J., 2005. Rethinking the youth phase of the life course: the case of emerging adulthood. *Journal of Youth Studies*, 8, 367–384.

- Buri, J. R. (1991). Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, 57. 1. 110–119.
- Cakir, G. & Ayden, G. (2005). Parental attitudes and ego identity status of Turkish adolescents. *Adolescence*, Vol.40, No.160, 847–859.
- Campbell, E., Adams, G. R., & Dobson, W. R. (1984). Familial correlates of identity formation in late adolescence: A study of the predictive utility of connectedness and individuality in family relations. *Journal of Youth and Adolescence*, 13(6), 509–25.
- Carver, Ch. & Scheier, M. (2006): *Személyiségpszichológia* (2., átdol. kiadás), Osiris, Budapest.
- Coelho Ripardo, R. & Rocha Lordelo, E. (2021). Controlling mothers, insecure daughters: parental style and adult attachment. *Arquivos Brasileiros de Psicologia*, 73(3), 189–203.
- Collins, N. L. & Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 644–663.
- Cote, J. & Bynner, J.M. (2008): Changes in the transition to adulthood in UK and Canada: the role of structure and agency in emerging adulthood. *Journal of Youth Studies*, Vol.11, No.3., 251-268.
- Cui, M., Fincham, F. D. & Pasley, B. K. (2008). Young adult romantic relationships: The role of parents marital problems and relationship efficacy. *Society for Personality and Social Psychology*. 43. 9. 1126–1235.
- Dabis, H. & Yates, J. (2014). Successful navigation of the stormy seas: What factors lead to successful transition from the quarterlife crisis? *The Coaching Psychologist*, Vol.10, No.1, 17–24.
- Deci, E. & Ryan, R. (2014): Autonomy and Need Satisfaction in Close Relationships: Relationships Motivation Theory. In: Weinstein, N.(ed.): *Human Motivation and Interpersonal Relationships: Theory, Research and Applications*. Dordrecht: Springer.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The *Satisfaction with Life Scale*. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71–75.
- Elekes Sz., Komlói P. & Szögeczki S. (2017). A Párkapcsolati Identitás Kérdőív reliabilitás- és validitásvizsgálata a készülődő felnőtté válás tükrében. *Psychologia Hungarica Caroliensis* 5:1,1-23.
- Elekes Sz., Mikuska P. & Komlói P. (2018). A pályaidentitás, párkapcsolati elköteleződés és családi háttértényezők összefüggései a készülődő felnőtté válás idején. *Alkalmazott pszichológia* 18:3, 29–50.
- Erikson, E. (1968): *Identity, youth and crisis*, Faber & Faber, London.
- Erikson, E. (1991): *A fiatal Luther és más írások*, Gondolat, Budapest.
- Erikson, E. (1997). A jelenkor kérdései: az ifjúság, In Bernáth L., Solymosi K. (szerk.). *Fejlődéslélektan olvasókönyv*, Tertia kiadó, 109–121.

- Faber, A., Edwards, A., Bauer, K. & Wetchler, J. (2003): Family structure: its effect on adolescent attachment and identity formation. *The American Journal of Family Therapy* 31, 243–255.
- Feng, D., Giarusso, R., Bengston, V. L. & Frye, N. (1999). Intergenerational transmission of marital quality and marital instability. *Journal of Marriage and the Family*. 61. 451–463.
- Fraley, R.C. & Shaver, P. (2000). Adult romantic attachment: theoretical developments, emerging controversies, and unanswered questions. *Review of General Psychology*, Vol.4, No.2, 132–154.
- Galambos, N.L., Barker, E.T. & Krahn, H.J. (2006): Depression, self-esteem and anger in emerging adulthood: seven-year trajectories. *Developmental Psychology* 42 (2), 350–365.
- Gandhi, A., Luyckx, K., Molenberghs, G., Baetens, I., Goosens, L., Maitra, S. & Claes, L. (2019). Maternal and peer attachment, identity formation, and non-suicidal self-injury: A longitudinal mediation study. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 13:7.
- Goldenberg, H. & Goldenberg, I. (2008). *Áttekintés a családról (Első kötet)*, Családterápiás Sorozat 19., Animula kiadó, Budapest.
- Goldenberg, H. & Goldenberg, I. (2008). *Áttekintés a családról (Második kötet)*, Családterápiás Sorozat 20., Animula kiadó, Budapest.
- Greenberg, M, Siegel, J. & Leitch, C. (1983). The nature and importance of attachment relationships to parents and peers during adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol.12, No.5, 373-386.
- Grinder, R. E. (1994). A munka- és hivatástervezés jelentése az ipari társadalomban, In Ritoók P., Gillemontné T.M. (szerk.). *Pályalélektan szöveggyűjtemény*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 85–97.
- Grossman, S., Shea, J.A. & Adams, G. (1980). Effects of parental divorce during early childhood on ego development and identity formation of college students. *Journal of Divorce*, Vol. 3., 263–272.
- Grotevant, H.D.& Cooper, C.R. (1985). Patterns of interaction in family relationships and the development of identity exploration in adolescence. *Child Development*, 56, 415–428.
- Grotevant, H.D.& Cooper, C.R. (1986b). Individuality and connectedness in adolescent development: Review and prospects for research on identity, relationships and context. In Skoe, E.E. & von der Lippe, A.L. (szerk.). *Personality development in adolescence: A cross national and life span perspective*, London: Routledge, 3–37.
- Hajduska M. (2015). *Krízislélektan*. ELTE Eötvös kiadó.
- Hazan, C. & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol.52, No.3, 511–524.
- Hámori E. (2015). *A kötődéelmélet perspektívái. A klasszikusoktól napjainkig*. Animula kiadó.

- Hendry, L. & Kloep, M. (2010). How universal is emerging adulthood? An empirical example. *Journal of Youth Studies*, Vol.13, no.2, 2010, 169–179.
- Hornýák, Á. & Urbán, Sz. (2018). Értelmerkérés a készülődő felnőttkorban. In: Torgyik, J. *Néhány társadalomtudományi kutatás és innováció*. International Research Institute sro, Komárno, Slovakia, 181–190.
- Horváth T. (2007): Pályakezdés előtt. A kapunyitási pánik jelenségének vizsgálata a felsőoktatásban. In.: Puskás-Vajda Zs., Lisznyai S. (szerk.). *Felsőoktatásban tanuló fiatalok problémái, útkeresése, pályafejlődése a 21. század kezdetén Magyarországon*. FETA Könyvek 2., Budapest, 137–153.
- Horváth-Szabó K. (2007). *A házasság és a család belső világa*. Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézete. Párbeszéd Dialógus Alapítvány. Budapest.
- Horváth-Szabó K., Kézdy A. & S. Petik K. (2007). *Család és fejlődés*. Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola.
- Horváth-Szabó K. (2014). Változó világ – változó családok. Kihívások és megoldások. *Vigilia*. 79. 5. 322–331.
- Jantek Gy. & Vargha A. (2016). A felnőtt kötődés korszerű mérési lehetőségei. A közvetlen kapcsolatok élményei – kapcsolati struktúrák (ECR-RS) kötődési kérdőív magyar adaptációja párkapcsolatban élő felnőtt személyeknél, *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71. 3/3. 447–470.
- Jones, RM. & Streitmatter, JL (1987). Validity and reliability of EOM-EIS for early adolescents. *Adolescence*, 23, 647–659.
- Kézdy A. (2007). Fejlődési krízisek vizsgálata egyetemisták körében. In Puskás-Vajda Zs. (szerk.). *Felsőoktatásban tanuló fiatalok problémái, útkeresése, pályafejlődése a 21. század kezdetén Magyarországon*, FETA könyvek 2., Budapest, 49–68.
- Kiang, L. & Fuligni, A. J. (2010). Meaning in Life as a Mediator of Ethnic Identity and Adjustment Among Adolescents from Latin, Asian, and European American Backgrounds. *Journal of Youth and Adolescence* 39 (11), 1253–1264.
- Kiss, I. (2010). Életvezetési kompetencia, életvezetési készségek és a szerhasználat, In Puskás-Vajda Zs, Lisznyai S. (szerk.). *Életszakaszok határán: közösségi és egyéni tanulási feladatok*, FETA könyvek 5, Budapest, 25–51.
- Kollár K.& Szabó É. (2004). *Pszichológia pedagógusoknak*, Osiris, Budapest.
- Kopelman, R. & Glass, M. (1979): Test of Daniel Levinson's Theory of Adult Male Life Stages, *Academy of Management Annual Meetings Proceedings*, 79–83.

- Kopp M. & Skrabski Á. (2006). A támogató család, mint a pozitív életminőség alapja. In Kopp M. & Kovács M. (szerk.). *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón*. Semmelweis kiadó, Budapest.
- Kovács E. & Pikó B. (2009). A család egészségvédő hatása serdülő körében. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 10/3, 223–237.
- Kovács Z. (2014). A serdülők családi élet iránti érdeklődése. *Korunk*. 07. 44–53.
- Kroger, J. (2004): *Identity in Adolescence. The balance between self and other* (3rd edition) Routledge.
- Kroger, J. (2007): *Identity Development. Adolescence through Adulthood* (2. ed.), SAGE Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Kroger, J & Marcia, J. (2011): The identity statuses: origins, meanings and interpretations. in Schwartz, S.J., Luyckx, K., Vignoles, V.L. (Eds.): *The Handbook of Identity Theory and Research*, Springer Science, 31–53.
- Kroger, J. & Martinussen, M. (2013): Meta-Analytic Studies of Identity Status and Personality: Introduction and Overview, *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 13(3), 189–200.
- Kroger, J., Martinussen, M. & Marcia, J. (2010): Identity status change during adolescence and young adulthood: a meta-analysis, *Journal of Adolescence* 33(5), 683–98.
- Központi Statisztikai Hivatal (2017): A házasságkötési magatartás változásának demográfiai jellemzői. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/hazassagkotes.pdf>. Letöltve 2018. 11. 26.
- Központi Statisztikai Hivatal (2011): Gyermekvállalás és gyermeknevelés. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/gyemekvallalasneveles.pdf> Letöltve 2018. 12. 03.
- Kroger, J & Marcia, J.E. (2022). Erikson, the Identity Statuses and Beyond. In: M.Bamberg, C.Demuth & M.Watzlawick (Eds.). *The Cambridge Handbook of Identity*, Cambridge, UK: Cambridge, 215–237.
- Kulcsár Zs. (1998). *Egészségpszichológia*. ELTE Eötvös kiadó, Budapest.
- Ladányi A. (2002): A diplomások száma és összetétele. *Educatio*, 2002/2, 179–190.
- Leist Balogh B. & Jámbori Sz. (2016). A kapunyitási pánik vizsgálata a megküzdési módok és a szorongás függvényében. *Alkalmazott Pszichológia*, 16 (2), 69–90.
- Levinson, D. (1978). *The seasons of a man's life*. Ballantine Books, New York.
- Levinson, D. (1986). A conception of adult development. *American Psychologist*, Vol.41, No.1, 3–13.
- Lillevoll, K., Kroger, J. & Martinussen, M. (2013): Identity Status and Anxiety: A Meta-Analysis. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 13(3), 214–227

- Lillevoll, K., Kroger, J. & Martinussen, M. (2013): Identity Status and Locus of Control: A Meta-Analysis. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 13(3), 253–265.
- Lisznyai S. (2010). Készülődő felnőttég. Kutatás a fiatalok mentálhigiénés állapota témakörében. In.: Puskás-Vajda Zs., Lisznyai S. (szerk.). *Életszakaszok határán. Közösségi és egyéni tanulási feladatok*. FETA Könyvek 5., Budapest, 9–24.
- Lisznyai S., Vida K. & Németh, M. (2011): Mentálhigiénés kutatás a Budapesti Corvinus Egyetemen. In.: Puskás-Vajda Zs., Lisznyai S. (szerk.). *Ifjúságkutatás és tanácsadás. A pszichológiai tanácsadás tudományos alapjai*. FETA Könyvek 6., Budapest, 81–107.
- Luyckx, K., Goossens, L. & Soenens, B. (2006a). A developmental contextual perspective on identity constructon in emerging adulthood. Change dynamics in commitment formation and commitment exploration. *Developmental Psychology*, 42, 366–380.
- Luyckx, K.; Schwartz, S.; Berzonsky, M.; Soenens, B.; Vansteenkiste, M.; Smits, I. & Goossens, L. (2008): Capturing ruminative exploration: Extending the four-dimensional model of identity formation in late adolescence. *Journal of Research in Personality* 42, 58–82.
- Lyubomirsky, S. (2013). *Boldogságmítosok. Tények és tévhitek*. Ursus Libris.
- L. Stipkovits E. (2015). Szeretettel sebezve. Szülőkről felnőtt gyerekeknek. HVG kiadó, Budapest.
- Marcia, J. (1966). Developmentand validation of ego-identity status. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3 (5), 551–558.
- Marcia, J. (1967). Ego identity status: Relationship to change in self-esteem, „general maladjustment” and authoritarianism. *Journal of Personality* 35 (1). 118–133.
- Markstrom, A. C. (1999). Religious involvement and adolescent psychosocial development. *Journal of Adolescence*, 22 (2), 205–221.
- Markstrom, C. A., & Kalmanir, H. M. (2001). Linkages between the psychosocial stages of identity and intimacy and the ego strengths of fidelity and love. *Identity*, 1, 179–196.
- Martos, T. & Konkoly-Thege, B. (2012). Aki keres, és aki talál – az élet értelmessége keresésének és megélésének mérése az élet értelme kérdőív magyar változatával. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 67 (1), 125–149.
- Martos, T., Sallay, V., Désfalvi, J., Szabó, T. & Ittész, A. (2014). Az Élettel való Elégedettség Skála magyar változatának (SWLS-H) pszichometriai jellemzői. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* 15 (3), 289–303.
- Melgosa (1987). Development and validation of the Occupational Identity Scale. *Journal of Adolescence*, 10, 385–397.
- Minuchin, S., Rosman, B & Baker, L. (1995). *Pszichoszomatikus családok*, Családterápiás sorozat 22., Animula, Budapest.

- Montgomery, M. J. (2005). Psychosocial intimacy and identity: From early adolescence to emerging adulthood. *Journal of Adolescent Research*, 20, 346–374.
- Mönks, F. & Knoers, A. (2004). *Fejlődéslélektan*. Budapest.
- Mullis, A., Mullis, R., Schwartz, S., Pease, J. & Shriner, M. (2007). Relations among parental divorce, identity status and coping strategies of college age women. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 7(2), 134–154.
- Nawaz, S. (2011). The relationship of parental and peer attachment bond with the identity development during adolescence. *Journal of Social Sciences*, Vol.5, No.1, 104–119.
- Niemiec, C., Soenens, B. & Vansteenkiste, M. (2014). Is Relatedness Enough? On the Importance of Need Support in Different Types of Social Experiences. In: Weinstein, N.(ed.): *Human Motivation and Interpersonal Relationships: Theory, Research and Applications*. Dordrecht: Springer.
- Norona, J., Preddy, T. & Welsh, D. (2014): How gender shapes emerging adulthood. In Arnett, J. (ed.): *The Oxford Handbook of Emerging Adulthood* (forthcoming), Oxford University Press.
- Orvos-Tóth N. (2018). Örökölt sors. Családi sebek és a gyógyulás útjai, Kulcslyuk kiadó.
- Oshman, HP. & Manosevitz, M. (1976). Father absence. Effects of stepfathers upon psychological development of males. *Developmental Psychology*, 12, 3, 479–480.
- Palladino-Schultheiss, D. P. & Blustein, D. L. (1994). Contributions of Family Relationship Factors to the Identity Formation Process. *Journal of Counseling & Development*, 73, 159–166.
- Páskuné Kiss J. (2015). *A pályáorientáció alapjai. Kézikönyv 28 órás készségfejlesztő tréninghez pedagógusok számára*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Peisah, C., Brodaty, H., Luscombe, G., Kruk, J. & Anstey, K. (1999). The Parent-Adult Child Relationship Questionnaire (PACQ): the assessment of the relationship of adult children to their parents. *Aging & Mental Health*, 3 (1), 28–38.
- Pinggolio, J.P.R.V. (2015): Development and Validation of Quarterlife Crisis Scale for Filipinos. Conference Paper, *The Asian Conference on Psychology & the Behavioral Sciences*.
- Pittman, J., Keiley, M., Kerpelman, J. & Vaughn, B. (2011). Attachment, identity, and intimacy: parallels between Bowlby's and Erikson's paradigms. *Journal of Family Theory and Review*, 3, 32–46.
- Pribék I.K. & Jámbori Sz. (2017). A kapunyitási pánik és az észlelt társas támogatás összefüggéseinek vizsgálata szegedi egyetemisták körében. *Magyar Pedagógia*, 117.évf., 2.szám, 139–152.

- Quintana, S. & Lapsley, D.K. (1987). Adolescent attachment and ego identity: a structural equations approach to the continuity of adaptation. *Journal of Adolescent Research*, Vol.2, No.4, 393-409.
- Rageliene, T. & Justickis, V. (2016). Interrelations of adolescents' identity development, differentiation of self and parenting styles. *Psychologija*, 53, 24–43.
- Rasmussen, N.J. (2009): *'Lives overpromised': the transition to adulthood and a quarterlife crisis*. MA Thesis, Massey University, Albany, New Zealand.
- Ratner, K. (2014). The Role of Parenting and Attachment in Identity Style Development. *The University of Central Florida Undergraduate Research Journal*, 7(1), 15–26.
- Reifman, A., Arnett, J.J. & Colwell, M.J. (2007). Emerging adulthood: Theory, assessment, and application. *Journal of Youth Development*, 2 (1).
- Reifman, A., Arnett, J.J. & Colwell, M.J. (2016). The IDEA: Inventory of the Dimensions of Emerging Adulthood. *Journal of Youth Development*.
- Reuhlkepartain, E., Ebstynne King, P., Wagener, P & Benson, P (2014): *The Handbook of Spiritual Development in Childhood and Adolescence*. The SAGE Program on Applied Developmental Science.
- Ritoók P. (1994). Ifjúkori identitás és pályaszocializáció, In Ritoók P., Gillemontné T.M. (szerk.). *Pályalélektan szöveggyűjtemény*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 48–69.
- Ritoók M. (2008). Pályafejlődés – pályafejlődési tanácsadás. Egy negyven évet átfogó longitudinális vizsgálat tanulságai, ELTE Eötvös kiadó.
- Roe, A. (1994). A foglalkozás szerepe az ember életében. In Ritoók P.–Gillemontné T.M. (szerk.). *Pályalélektan szöveggyűjtemény*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 227–247.
- Rossi, N & Mebert, C. (2011). Does a Quarterlife Crisis Exist? *The Journal of Genetic Psychology*, 172 (2), 141–161.
- Ryeng, M., Kroger, J & Martinusen, M. (2010a): Identity Status and Self-Esteem: A Meta-Analysis. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 13 (3), 201–213.
- Sallay H. & Münnich Á. (1999). Családi nevelési attitűdök percepciója és a self-fejlődéssel való összefüggései. *Magyar Pedagógia*. 99.évf., 2. szám, 157–174.
- Salmela-Aro, K., Aunola, K. & Nurmi, J.E. (2007). Personal Goals during Emerging Adulthood. A 10-year follow-up. *Journal of Adolescent Research*, Vol.22 No.6, 690–715.
- Schwartz, S. J., Beyers, W., Luyckx, K., Soenens, B., Zamboanga, B. L., Forthun, L. F. (2011). Examining the Light and Dark Sides of Emerging Adults' Identity: A Study of Identity Status Differences in Positive and Negative Psychosocial Functioning. *Journal of Youth and Adolescence*, 40, 839–859.

- Schwartz, S.J., Zamboanga, B.L., Luyckx, K., Meca, A. & Ritchie, R.A. (2013). Identity in Emerging Adulthood: Reviewing the Field and Looking Forward. *Emerging Adulthood* 1(2), 96–113.
- Seligman, M. (2011). *Flourish – élj boldogan!*, Akadémiai kiadó, Budapest.
- Sharma, T. & Mittal, U. (2017). Identity diffusion: role of parenting style and decision making style among adolescents. *Indian Journal of Health and Well-being*, 8(7), 624–628.
- Sheng, S. (2014): Attachment styles and identity status: az exploratory study. Research thesis, Ohio State University.
- Smith, R., Carroll, A., Callaghan, K., Rowcliff, M., Sullivan, M & Steckler, D. (2015): Emerging Adulthood: A college student, middle class perk? *Psy Chi Journal of Psychological Research*, Vol.20, No.2, 80–85.
- Smits, I., Soenes, B., Luyckx, K., Duriez, B., Berzonsky, M. & Goosens, L. (2008). Perceived parenting dimensions and identity styles: Exploring the socialization of adolescents' processing of identity-relevant information. *Journal of Adolescence*, 31, 151–164.
- Somlai P. (2007). A posztadoleszcsek kora. Bevezetés. In: Somlai P. (szerk.). *Új ifjúság. Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcsekről*, Budapest, Napvilág, 9–44.
- Somlai P. (2010). Változó ifjúság, *Educatio* 19 (2), 175–190.
- Stadelmann, S., Perren, S., Groeben, M. & von Klitzing, K. (2010). Parental separation and children's behavioral/emotional problems: The impact of parental representations and family conflict. *Family Process*. 49. 1. 92–108.
- Stapleton, A. (2012). Coaching clients through the quarterlife crisis: What works? *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring, Special Issue*, 6, 130–145.
- Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M. (2006). The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 80–93.
- Szvetelszky Zs. (2005). A kapunyitási pániktól a nagymama-elméletig. Pont kiadó, Budapest.
- Takács Sz. (2016). Bevezetés a matematikai statisztikába, elmélet és gyakorlat, Budapest, Antaresz Kiadó.
- Tanner, J. (2015): Mental Health in Emerging Adulthood. In Arnett, J. (ed.): *The Oxford Handbook of Emerging Adulthood* (forthcoming), Oxford University Press.
- Tari A. (2010). Y generáció. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban. Jaffa kiadó, Budapest.
- Tari A. (2011). *Z generáció*. Terricum kiadó, Budapest.

- Twenge, J. (2018). *iGeneráció * Akik közösségi médián és okostelefonon nevelkedtek*. Édesvíz kiadó.
- Thorspecken, J: Quarterlife Crisis. The Unaddressed Phenomenon. *Proceedings of the Annual Conference of the New Jersey Counseling Association*, Eatontown, New Jersey, 2005, 121. Forrás: <http://www.angelfire.com/nj/counseling/NJCA2005ProceedingsPapers.pdf>.
- United States Census Bureau (2012): Educational Attainment in the United States: 2009. Population Characteristics. <https://www.census.gov/prod/2012pubs/p20-566.pdf>, Letöltve: 2018. 11. 26.
- Upton, P. (2007). Játék, munka és identitás. Helyfoglalás a felnőtt világban. In: Anderson, R. & Dartington, A.(szerk). *A serdülés viháza klinikus szemmel*, Animula, Budapest, 146–158.
- Vargha A. (2015). *Matematikai Statisztika*, Budapest, Pólya Kiadó.
- Verschueren, M., Rassart, J., Claes, L., Moons, P. & Luyckx, K. (2017): Identity Statuses throughout Adolescence and Emerging Adulthood: A Large-Scale Study into Gender, Age, and Contextual Differences. *Psychologica Belgica*, 57 (1), 32–42.
- Vida K. (2011): A kezdődő felnőttkor és a kapunyitási pánik. In: Puskás-Vajda Zs., Lisznyai S. (szerk.). *Iffúságkutatás és tanácsadás. A pszichológiai tanácsadás tudományos alapjai*. FETA Könyvek 6., Budapest, 9–29.
- Waterman, A. (1985). Identity in the context of adolescent psychology. *New Directions for Child and Adolescent Development*. 30. 5–24.
- Waterman, A. (1999a). Issues of identity formation revisited: United States and The Netherlands. *Developmental Review* 19, 462–479.
- Waterman, A. (1999b): Identity, the identity statuses, and identity status development: a contemporary statement. *Developmental Review* 19, 591–621.
- Waterman, A. (2015). What Does It Mean to Engage in Identity Exploration and to Hold Identity Commitments? A Methodological Critique of Multidimensional Measures for the Study of Identity Processes. *Identity* 15:4, 309–349.
- Wethington, E. (2000). Expecting stress: Americans and the “midlife crisis”. *Motivation and Emotion*, 24, 85–103.
- Wilcox, R. R. (2010). *Fundamentals of modern statistical methods: Substantially improving power and accuracy*. Springer Science & Business Media.
- Yousefi, Z. (2012). Family functioning on the identity statuses in High School Boys in Isfahan, Iran. *International Journal of Psychology and Counselling*, 4 (10),127–135.
- Zimbardo, P. & Coulombe, N. (2016). *Nincs kapcsolat. Hová lettek a férfiak?* Libri Kiadó.

AZ ÉRTEKEZÉS KIVONATA

Napjainkban annak a jelenségnek lehetünk tanúi, hogy a felnőttkorra jellemző elköteleződések kitolódnak a húszas évek végéig, harmincas évek elejéig a posztindusztriális társadalmakban (Erikson, 1968; Arnett, 2000). Erre a jelenségre különböző fogalmakkal utalnak a szakirodalomban, úgymint posztadoleszcencia kora (Somlai, 2007), készülődő felnőttiség (Arnett, 2000), kapunyitási pánik (Robbins és Wilner, 2001) stb. Mindegyik megközelítés kiemeli, hogy az identitáskeresés elhúzódásának, az identitás megkérdőjeleződésének központi jelentősége van ebben az életszakaszban, ezért úgy véljük, hogy a Marcia által kidolgozott identitásparadigma (Marcia, 1966) alkalmas lehet a fiatal felnőttkori identitásalakulás, elköteleződések vizsgálatára is. Többen rámutattak arra, hogy a származási család bizonyos jellemzői, a szülő-gyerek kapcsolat sajátosságai is segíthetik vagy gátolhatják az identitáskeresés folyamatát (Waterman, 1999b; Kroger és Marcia, 2007 stb.).

A felnőtté válás két fontos életfeladata az elköteleződés képessége mind szakmai, mind magánéleti téren (Erikson, 1968; Levinson, 1978; Kopp és Kovács, 2006 stb.); a fiatal felnőttek lehorgonyzási nehézségei egyaránt megnyilvánulnak mindkét területen. A szakmai identitással ellentétben nem állt rendelkezésre olyan mérőeszköz, amely kimondottan a fiatalok párkapcsolati elköteleződésről alkotott elképzelését vizsgálná.

Kutatásunkban a következő célokat tűztük ki: a fiatal felnőttkori pályaidentitás és párkapcsolati elköteleződései hajlandóság összehasonlító vizsgálata; egy olyan mérőeszköz kidolgozása, amely alkalmas lehet a párkapcsolati elköteleződései hajlandóság vizsgálatára; ezt követően bizonyos családi tényezők – úgymint szülői nevelési stílusok, kétszülős-egyszülős családi háttér, valamint szülőkhöz fűződő kötődés – összefüggéseinek vizsgálata a fiatal felnőttek pályaidentitásával és párkapcsolati elköteleződései hajlandóságával.

2016 és 2019 között három vizsgálatot végeztünk 19–29 évesek mintáján. Az első vizsgálatban a Marcia-féle identitásparadigma alapján, a Melgosa Pályaidentitás Skála struktúráját követve kidolgoztuk a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőívet, valamint elvégeztük a skála validitásvizsgálatát (n=405). A feltáró faktorelemzés három faktor meglétére mutatott rá (Elköteleződés halogatása, Keresés és kétség, valamint Családi mintakövetés), amelyek jó, illetve kiváló megbízhatósági mutatókkal rendelkeznek. A faktorok mentén elvégzett klaszterelemzés két klasztert tárt fel, az *Elköteleződések*, valamint a *Halogatók* csoportját. A konstruktumvaliditás vizsgálata céljából a Felnőtt Kötődési Kérdőívet, az Élet Értelme Kérdőívet, az Élettel való Elégedettség Skálát, valamint a vallásosság mutatóit alkalmaztuk.

A második vizsgálatban a *szülői nevelési stílusok* (tekintélyelvű, irányító, engedékeny), illetve az egyszülős vagy kétszülős családi háttér összefüggéseit vizsgáltuk a pályaidentitással és párkapcsolati elköteleződési hajlandósággal (n=219). A kérdőívcsomag a származási család struktúrájára vonatkozó adatok mellett a Szülői Autoritás Kérdőívet, a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőívet, valamint a Melgosa Pályaidentitás Skála fiatal felnőttekre adaptált változatát tartalmazta.

A harmadik vizsgálatban a *szülői nevelési stílusok* (tekintélyelvű, irányító, engedékeny), illetve a *szülőkhöz fűződő kötődés* összefüggéseit vizsgáltuk a pályaidentitással és párkapcsolati elköteleződéssel (n=200). A kérdőívcsomag a korábban említett skálák mellett tartalmazta a Közvetlen kapcsolatok élményei kérdőív apára és anyára vonatkozó alskáláját.

Eredményeink alapján a Pályaidentitás Skála és a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív megfelelő alskálái – a Diffúzió és az Elköteleződés halogatása, a Moratórium és a Keresés és kétség, illetve a Korai zárás és a Családi mintakövetés – együttjárást mutatnak, tehát a vizsgált személyeknek hasonló tapasztalataik vannak mindkét területen.

Az életkor előrehaladtával csökken az elköteleződés nélküli identitásállapotok szintje mindkét vizsgált területen. Családi állapot tekintetében a Párkapcsolati Elköteleződéssel kapcsolatos Vélekedések Kérdőív faktorai esetén szignifikáns különbség van az egyedülálló, párkapcsolattal rendelkezők és együtt élők csoportja között. A vallásosság pozitív összefüggést mutat az exploráció nélküli elköteleződésen alapuló identitásállapotokkal (Korai zárás, Családi mintakövetés).

Vizsgálatainkban az optimálisnak tekinthető irányító nevelési stílus, a szülőkhöz fűződő kötődés, valamint a kétszülős családi háttér bejósolja a Korai zárást és a Családi mintakövetést mind a pályaidentitás, mind a párkapcsolati elköteleződés terén, az Elért identitással viszont nincsenek összefüggésben. Ez az eredmény összhangban van az újabb kutatások eredményeivel (Ratner, 2014; Yousefi, 2012 stb.). Az anya engedékeny nevelési stílusa bejósolja az Elköteleződés halogatását párkapcsolati téren, illetve a Diffúziót a pályaidentitás terén. Az anyához és apához fűződő kötődési szorongás és elkerülés bejósolja a Moratóriumot, valamint a Keresés és kétséget. A tesztelt mediációs modellek közül két esetben találtuk azt, hogy a szülőhöz fűződő kötődés mediálja a kapcsolatot a nevelési stílus és az identitás között, de a mediációs hatás csekély mértékűnek bizonyult. A nevelési stílus tehát inkább közvetlenül gyakorol hatást az identitásra, mint a kötődés közvetítő hatása révén.

Az eredményeink abba az irányba mutatnak, hogy át kell gondolnunk a korai zárás fogalmát: napjainkban, egy kevés támponttal jellemezhető világban érthetőnek tűnik a szülők értékeivel való azonosulás pozitív családi hatások, minták esetén.

ABSTRACT

Nowadays we face the phenomenon that adulthood related commitments are postponed until the late twenties, early thirties in postindustrial societies (Erikson, 1968; Arnett, 2000). This phenomenon is referred as age of postadolescence (Somlai, 2007), emerging adulthood (Arnett, 2000) or quarterlife crisis (Robins & Wilner, 2001). Each of these approaches state that the prolonged exploration and the questioning of identity have central role in this age, therefore we assume that Marcia's identity paradigm that distinguishes between diffusion, foreclosure, moratorium and identity achievement (Marcia, 1966) could be suitable for exploring identity formation and commitment in young adulthood. Besides the social changes that are in the background, scholars point out that different characteristics of the parent-child relationship can foster or hinder the process of identity formation (Waterman, 1999b; Kroger & Marcia, 2007 etc.).

Two of the most important developmental tasks of young adulthood are commitment making in the areas of occupation and romantic relationships (Erikson, 1968; Levinson, 1978; Kopp & Kovács, 2006 etc.), difficulties in commitment making show up in both areas. Counter to occupational identity there was a lack of instruments that could explore young people's ideas about commitment in romantic relationships.

In our research we formulated the following goals: we aimed to develop an instrument that could be suitable for measuring emerging adults' willingness for relational commitment in the future, therefore the occupational and relational segments of identity would be comparable among each other, then exploring the relation of some family variables – parenting styles, two parent–single parent family background and attachment to parents – and young adults' identity statuses.

Between 2016 and 2019 we performed three studies on the sample of 19–29 year old emerging adults. Based on Marcia's identity paradigm, following the structure of Melgosa Occupational Identity Questionnaire, in the first study we created Ideas about Relationship Commitment Questionnaire to measure emerging adults' willingness for relational commitment in the future, and we explored the scale's validity (n=405). The EFA revealed the presence of three factors (Procastinating commitment, Search and doubt, Adherence to parental patterns), that have good to excellent internal consistency. The clustering based on the three factors identified two clusters within the sample. For measuring construct validity we applied the Adult Attachment Questionnaire, Meaning of Life Questionnaire, Satisfaction with Life Scale and indicators of religiosity.

In the second study we explored how authoritarian, authoritative and permissive parenting styles, two parent-single parent family background relate with occupational identity and relational

identity in a sample of emerging adults (n=219). Besides informations related to the structure of family of origin, the test battery contained Parental Authority Questionnaire, the adapted version of the Melgosa Occupational Identity Questionnaire and the Ideas about Relationship Commitment Questionnaire.

In the third study we explored the relations of parenting styles, attachment to parents, and identity (n=200). Besides the above-mentioned scales, the test battery contained the mother and father subscale of Experience in Close Relationships Scale.

According to the results, the corresponding subscales of Melgosa Occupational Identity Questionnaire and the Ideas about Relationship Commitment Questionnaire – Diffusion and Procastinating commitment, Moratorium and Search and doubt, Foreclosure and Adherence to parental patterns – show significant correlations, that means participants have similar experiences in the two fields of identity. Regarding the relation with age, between 19 and 29, the level of identity statuses lacking commitment and exploration (Diffusion, Procastinating commitment) decreases in both segments of identity. Regarding relational status, there is significant difference between the group of singles, those who have a romantic relationship and those who cohabitate on each subscale of Relational Identity Questionnaire. Religiosity shows strong significant relationship with identity statuses that include commitment without exploration (Foreclosure, Adherence to parental patterns).

In contrast to the results of earlier research (e.g. Enright et al., 1980; Quintana & Lapsley, 1987), our results show that the authoritative parenting style, attachment to parents and two parent family background predict identity statuses that include commitment without exploration – Foreclosure and Adherence to parental patterns – in both occupational identity and relational identity. These results are congruent with the results of more recent research (Ratner, 2014; Yousefi, 2012 etc.). The permissive parenting style of the mother predicts Diffusion and Procastinating commitment. In attachment to both mother and father the dimensions of attachment avoidance and anxiety predict Moratorium and Search and doubt. Among the tested mediation models in two cases we found that attachment to parents mediates the relationship between parenting styles and identity, but the mediational effect size is weak. Parenting styles more seem to have a direct effect on identity rather than through the mediating role of attachment.

The results of our research make us rethink the concept of foreclosure: in our postmodern era where few reference points are available for young people, identification with parental values and patterns in case of a good family environment is understandable.